

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

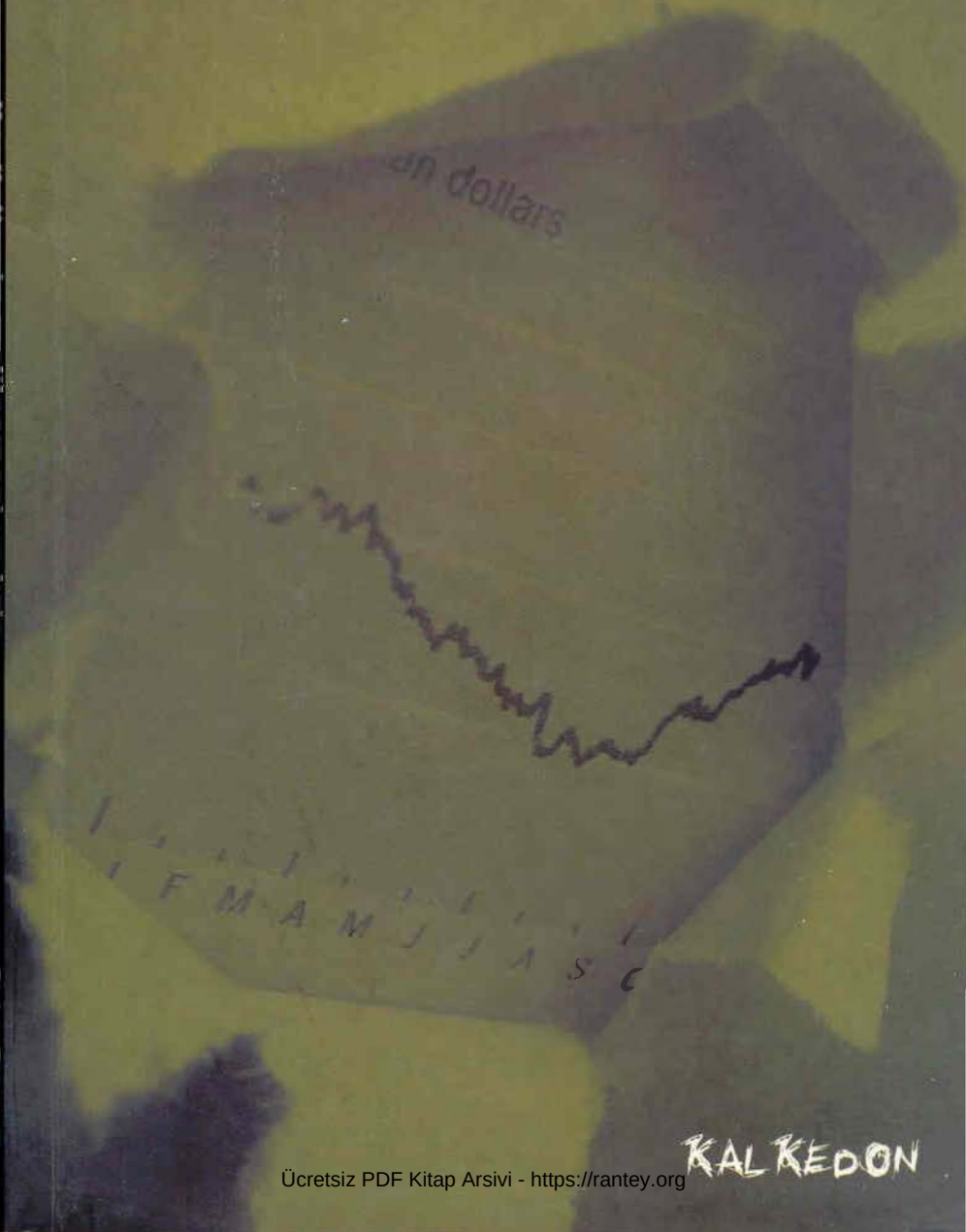
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

John Bellamy Foster

Kapitalizmin malileşmesi ve kriz

KALKEDON

KAPİTALİZMİN MALİLEŞMESİ VE KRİZ

KAPİTALİZMİN MALİLEŞMESİ VE KRİZ

John Bellamy Foster

Türkçesi
Çiğdem Çıdamlı

KALKEDON

KAPİTALİZMİN MALİLEŞMESİ VE KRİZ

John Bellamy Foster

Kalkedon Yayıncılık: 65

Cumhuriyet Mah. Yeni Şile Yolu Cad. No 21/2-A

Taşdelen-İstanbul

Telefon: 0216 429 68 00

İrtibat Tel: 0212 244 09 80 Faks: 0212 244 09 02

Monthly Review Kitaplığı: 10

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Düzelti: Özlem Şimşek

Kapak Tasarım: Sinan Acioğlu

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır.

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3, No 17, Topkapı İstanbul.

Tel: 0 212 613 10 77

Türkçe Birinci Basım

Kalkedon Yayınları Eylül 2008

Copyright© Kalkedon Yayınları 2008

İSBN: 978-9944-115-53-7

İÇİNDEKİLER

Hane Borçları Köpüğü	7
Tekelci Mali Sermaye	25
Kapitalizmin Malileşmesi	45
Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz	63
Birleşik Devletler’de Sınıfın Veçheleri: Bir Giriş	91
Rasyonel Kapitalizmin Sonu	99
Afrika’ya Bir Uyarı: ABD’nin Yeni Büyük Emperyal Stratejisi	119

Hane Borçları Köpüğü

Eşitsiz ve sınıf-temelli gelir dağılımının, tüketimin ve yatırımın belirleyici bir ögesi olması kapitalist ekonominin kaçınılmaz bir gerçeğidir. Tüketim mallarına ne kadar harcamada bulunulacağı işçi sınıfının gelirine bağlıdır. İşçiler gelirlerinin tümünü ya da tamamına yakınına kaçınılmaz olarak tüketime harcarlar. Nitekim Birleşik Devletler’de gelir dağılımının en alttaki yüzde 60’ını oluşturan haneler açısından, ortalama kişisel tüketim harcamaları 2003 yılında ortalama vergi-öncesi gelire eşit ya da onu aşan bir düzeydedir; bu arada nüfusun bunların hemen üzerinde yer alan dilimi, vergi-öncesi gelirlerinin altıda beşini tüketime harcamıştır (geriye kalanın önemli bir kısmı ise kuşkusuz vergilere gitmiştir).⁽¹⁾

Tersine, gelir piramidinin tepelerinde yer alanlar, yani kapitalist sınıf ve onların göreceli olarak iyi durumdaki asalakları, gelirlerinin çok daha küçük bir yüzdesini kişisel tüketime harcar-

1) Bkz. U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, Consumer Expenditures 2003, Haziran 2005, table 1, <http://www.bls.gov/cex/> içinde.

lar. Kapitalistlerin gelirlerinin (bu düzeyde, gerçekleşmemiş sermaye kazançlarını da içerecek biçimde genişletilmelidir) ezici bir yüzdesi yatırım ayrılr.

Bundan çıkan sonuç, artan gelir ve servet eşitsizliğinin kapitalizmin asırlık bilmecesini; yani, bir yandan ekonomik büyüme ve yatırımları desteklemek için nihai olarak ücret-temelli tüketime yaslanırken, diğer yandan da ücretleri düşük tutmaya bağımlı olan bir birikim (tasarruflar ve yatırım) sürecini yaratmasının beklenebileceğidir. Yirminci yüzyıl başındaki ABD'li iktisatçılardan J. B. Clark tarafından ileri sürüldüğü gibi yapmak, yani "sürekli olarak daha fazla değirmenler üretecek olan değirmenler inşa etmek"; bu değirmenler tarafından yaratılan ürünlere yönelik yeterli tüketici talebinin yokluğunda, mümkün değildir.⁽²⁾

Tüketicinin ve nihai olarak da yatırımın, gelir akışının en altında yer alanların harcamalarına ağır biçimde bağımlı olduğu bu koşullar altında, gerçek ücretlerdeki bir durgunluk ya da düşüşün, ekonomi için, toplam tüketim harcamalarını sınırlandırmak suretiyle kriz-eğilimleri yaratacağı doğal olarak varsayılabilir. Ücret-temelli gelirler üzerinde artan basınç konusunda hiçbir kuşkuya gerek yoktur. Gerçek ücretler, 1990'ların sonundaki küçük bir yükselmenin dışında, on yıllardır hareketsizdir. Tipik (orta-gelirli) aile bu durumu hane başına düşen işleri ve çalışma saatlerini artırarak tazmin etmeye çalıştı. Yine de, tipik hanenin gerçek (enflasyona uyarlanmış) geliri, 2004'e kadar geçen beş yıl içinde sürekli olarak düştü. Gelir diliminin en alttaki yüzde 95'i, 2003-2004 içinde gerçek ortalama hane gelirlerinin gerilemesine tanık oldu (en üstteki yüzde 5 ise, keskin kazançlar elde etti). 2005'te gerçek ücretler yüzde 0.8 oranında düştü.⁽³⁾

2) Paul M. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development* (New York: Monthly Review Press, 1970), 168-69 içinde alınıp yapılan Clark.

3) "Economy Up, People Down," 31 Ağustos 2005 ve "Real Compensation Down as Wage Squeeze Continues," 31 Ocak 2006, Economic Policy Institute, <http://www.epi.org>.

Yine de, toplam tüketim düşmekten ziyade tırtıranmaya devam etmiştir. Aslında, ABD ekonomik büyümesi, ilk bakışta tüketimdeki durdurulamaz artışlar olarak görünen duruma bugüne dek hiç olmadığı kadar bağımlı bir haldedir. Tüketim, 1994 ile 2004 arasında milli gelirden daha hızlı arttı, kişisei tüketim harcamalarının payı GSYİH içinde yüzde 67'den yüzde 70'e yükseldi.⁴⁾ Bu paradoks, yani düşen gerçek ücretler ve fırlayan tüketim nasıl açıklanmalıdır?

Mayıs 2000 tarihinde (yani bir önceki iş devresi genişlemesinin sonlarına doğru) aynı sorun üzerinde yorumda bulunarak şöyle sormuştuk:

Ancak durum buysa [durgunlaşan ücretler], bütün bu tüketim nereden kaynaklanıyor? Sermaye çemberi kırmayı; yani aynı anda ücretleri aşağıda tutarken bir yandan da tüketimi hızla artırmayı bir şekilde başardı mı? Açık seçik olan yanıt; ya da en azından yanıtın bir bölümü, emekçi insanların, durgunlaşan ücretlerin hakim olduğu bir dönemde, ihtiyaçlarını karşılamak üzere (ya da, bazı hallerde, yaşam standartlarını yakalamaya yönelik umutsuzca bir çaba içinde) borçlanarak, giderek artan biçimlerde gelirlerinin üzerinde yaşamakta olduklarıdır. Mevcut ekonomik genişleme, dikkate değer bir ölçüde, tüketici borçları tarafından satın alınmaktadır.

Eğer altı yıl önce, son ekonomik inişin hemen öncesindeki durum bu idiye, bugün bu durum çok daha geçerlidir ve çok da-

4) Yatırım, hükümet ve ihracat payları 1994 ve 2004'te, sırasıyla yüzde 16, 19 ve 20 olmak üzere aynı kalırken, (GSYİH'dan eksiltilen) ithalat payları yüzde 12'den yüzde 15'e değişti. U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, *Occupational Outlook Quarterly* 49, no. 4 (Kış 2005-06): 42, <http://www.bls.gov/opub/ooq/2005/winter/contents.htm/>.

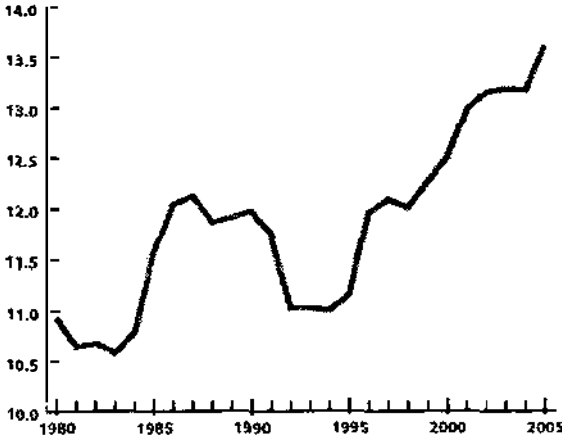
Tablo 1: Harcanabilir Gelirin Yüzdesi Olarak Ödenmemiş Tüketici Borcu (milyar dolar olarak)

	Tüketici Borcu	Tüketici Harcanabilir Geliri	Harcanabilir Gelir Yüzdesi Olarak Borç
1975	736.3	1187.4	62.0
1980	1397.1	2009.0	69.5
1985	2272.5	3109.3	73.0
1990	3592.9	4285.8	83.8
1995	4858.1	5408.2	89.8
2000	6960.6	7194.0	96.8
2005	11496.6	9039.5	127.2

Not: Harcanabilir gelir, vergi ödemeleri sonrası gelirdir.
 Kaynak: Board of Governors of the Federal Reserve System, *Flows of Funds Accounts of the United States, Historical Series and Annual Flows and Outstandings, Fourth Quarter 2005* (9 Mart 2006). <http://www.federalreserve.gov/releases/Z1/Current/> adresinden alınabilir.

ha berbat potansiyel sonuçlara sahiptir. Birleşik Devletler'deki tüketim harcamaları gelirden çok daha hızla arttığı için ortaya çıkan sonuç, toplam tüketici borçlarının harcanabilir gelire olan oranının artması olmuştur. Tablo 1'de de gösterildiği üzere, ödenmemiş tüketici borçlarının tüketici harcanabilir gelire olan oranı, son otuz yıl içinde, 1975'deki yüzde 62'den, 2005'deki yüzde 127'ye yükseldi. Bu durum kısmen, (faiz oranlarının yeniden yükselmeye başlamasına karşın) borcun ödenmesini önceki yıllara göre daha kolaylaştırmış olan, tarihsel olarak düşük faiz oranları tarafından mümkün kılınmıştır. Bu nedenle, borcun haneler üzerindeki gerçek mali etkilerinin daha iyi bir göstergesini borç faiz ödemeleri oranı; yani tüketici borç faiz ödemelerinin harcanabilir tüketici gelire olan oranı sunmaktadır. Şekil 1, borç faiz ödeme oranında 1980'lerde başlayıp bugüne dek süren hızlı artış göstermektedir; keskin çıkış

**Sekil 1: Tüketici Borç Faiz Oranı
(Borç Faiz Ödemelerini Harcanabilir Gelire Oranı)**

Not: Bu şekilde kullanılmış olan Federal Reserve Hane Borç Faizleri ve Mali Yükümlülük Oranları verileri ile (aşağıdaki tablolarda kullanılan) Tüketici Finansı Araştırması içindeki veriler doğrudan kıyaslanabilir değildir. Buradaki veriler aşağıdaki tablolar gibi araştırma verilerine değil, toplam tüketici borcunun toplam tüketici harcanabilir gelirin oranına dayandırılmıştır.

Kaynak: Board of Governors, Federal Reserve Board, Household Debt Service and Financial Obligations Ratio, www.federalreserve.gov/releases/housedebt/.

1990'ların ortalarında başlayarak yalnızca hafif kesintilerle beraber bugüne dek sürmüştür.

Ancak, bu türlü toplam veriler, bu çeşit borçların farklı gelir grupları (sınıflar) üzerindeki etkileri hakkında fazla bir şey söylemezler. Bu konudaki bilgiler için Federal Reserve [ABD Merkez Bankası; ç.n.] Kurulu'nun, her üç yılda bir yapılan Tüketici Finansı Araştırması'na dönmek gerekir. Tablo 2, gelir dilimleri üzerinden "aile borç yükü" (harcanabilir gelir yüzdesi olarak borç faiz ödemeleri) diye bilinen verileri sunmaktadır. Aile borç yükü, (2001 araştırması tarafından kapsanmış olan) en son dalma sırasında, hemen tüm gelir düzeyleri için düşmüş olmakla birlikte, sonuncu mıymını genişleme dönemi sırasında kes-

Tablo 2: Aile Borç Yükü, Aile Gelirinin Yüzdesi Olarak Borç Faiz Ödemeleri

Gelir Dilimi	1995	1998	2001	2004
20'den az	19.1	18.7	16.1	18.2
20-39.9	17.0	16.5	15.8	16.7
40-59.9	15.6	18.6	17.1	19.4
60-79.9	17.9	19.1	16.8	18.5
80-89.9	16.6	16.8	17.0	17.3
90-100	9.5	10.3	8.1	9.3

Kaynak: Board of Governors of the Federal Reserve System, "Recent Changes in U.S. Family Finances: Results from the 2001 and 2004 Survey of Consumer Finances," Federal Reserve Bulletin (2006), www.federalreserve.gov/pubs/bulletin/2006/financesurvey.pdf/.*

* Tüketici Finans Araştırması'ndaki "aile" (bekar haneleri bile "aile" terimi altında toplayarak) haneye yakın bir anlam taşımaktadır. Yani, mevcut makalede bu iki terim de yer yer kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarını sunan Federal Reserve Bulletin makalesinde de belirtildiği gibi: "Bu makale boyunca kullanılan 'aile' tanımı diğer hükümet çalışmaları tipik olarak kullanılanlardan farklılaşmaktadır. SCF'de, bir hane birimi 'temel ekonomik birim' (PEU); aile ve hanedeki diğer herkes olmak üzere ikiye bölünür. PEU'nın ekonomik hakiniyeti olan bekar ya da (ister evli isterse birlikte yaşayan) çiftle, hanedeki, ekonomik olarak bağımlı kişiyi ya da haneyle mali açıdan karşılıklı bağımlılık içinde olan tüm diğer kişileri kapsadığı varsayılır". (A36)

kin biçimde artmıştır. Borç yükü şimdi, orta gelir dilimindeki (40.0-59.9) aileler için, tüm 1995-2004 dönemi bakımından zirve noktalarına ulaşmış durumdadır. Bu aileler, borç faiz ödemelerinin harcanabilir gelirlerinin yüzdesi olarak 1995'ten bu yana yaklaşık yüzde 4 artarak, tüm diğer gelir gruplarından daha yüksek olan, neredeyse yüzde 20'ye ulaşmasına tanık oldular. Harcanabilir gelirin yüzde 10'undan daha aşağıda olan en düşük borç yükü, doğal olarak, en yüksek gelir diliminde (90-100) görülmektedir.

Bütün bunlar hane borçlarının dağılımının sınıfsal tabiatına

Tablo 3: Borç Faiz Ödemeleri Aile Gelirlerinin Yüzde 40'ından Daha Yüksek Olan Borçlu Ailelerin Yüzdesi

Gelir Dilimi	1995	1998	2001	2004
20'den düşük	27.5	29.9	29.3	27.0
20-39.9	18.0	18.3	16.6	18.6
40-59.9	9.9	15.8	12.3	13.7
60-79.9	7.7	9.8	6.5	7.1
80-89.9	4.7	3.5	3.5	2.4
90-100	2.3	2.8	2.0	1.8

Kaynak: Tablo 2'nin notuna bakınız.

işaret etmektedir. Bu durum, olağanüstü yüksek borç yüklerini taşımakta olan ve borç faiz ödemelerini altmış günden daha fazla geciktirmiş olan borçlu ailelere bakıldığında daha da açıkça görülmektedir. Tablo 3, yüzde 40'ın üzerinde aile borç yüküne sahip olan borçlu ailelerin gelir dilimlerine göre yüzdesini göstermektedir. Bu türden mali sıkıntılar gelirle ters orantılıdır. En yoksul borçlu ailelerin dörtte birden fazlası; ki bunlar tüm aileler içindeki en düşük beşinci dilimde yer almaktadır, bu tür ağır borç yüklerine sahiptir. Bu dilimin üzerindeki ikinci beşte birlik dilimde, yani 20.0-59.9 gelir diliminde yer alan aileler, 1995'ten bu yana bu tür aşırı borç yükü taşımakta olan borçlu aile yüzdesinin artışına tanık olmuştur; ki bu borç tuzağına yakalanmış olan borçlu aile sayısı ikinci en düşük dilimde yüzde 19'a ve orta dilimde yüzde 14'e ulaşmaktadır. Tersine, en yüksek gelire sahip olan ailelerin yüzde 40'ı için, bu tür mali sıkıntılara maruz olan aile yüzdesi 1995'ten bu yana azalmıştır. Yani ödenmemiş borcun harcanabilir gelir içindeki hızlı artışıyla beraber, mali sıkıntılar çok daha sağlam bir biçimde düşük gelirli işçi sınıfı ai-

Tablo 4. Herhangi Bir Borç Faiz Ödemesini Altmış Gün ya da daha fazla geciktirmiş olan borçlu Ailelerin Yüzdesi

Gelir dilimi	1995	1998	2001	2004
20'den düşük	10.2	12.9	13.4	15.9
20-39.9	10.1	12.3	11.7	13.8
40-59.9	8.7	10.0	7.9	10.4
60-79.9	6.6	5.9	4.0	7.1
80-89.9	2.8	3.9	2.6	2.3
90-100	1.0	1.6	1.3	0.3

Kaynak: Tablo 2'ye bakınız

leleri içinde yerleşiklik kazanmıştır.

Fırıl原因an aile borç yükü doğal olarak ödeme güçlüklerine ve iflaslara giden yolu açmaktadır. Birinci G. W. Bush yönetimi dönemindeki kişisel iflaslar yaklaşık beş milyona ulaşmıştır ki, bu Beyaz Saray'daki tüm yönetim dönemleri için bir rekordur. İflasların sayısı Kongre'nin 2005'te kabul ettiği katı iflas yasalarına bağlı olarak, yakın zaman önce, en azından kısa vadede düştü. Ancak ailelerin kendilerini aşırı borç yükünden kurtarmalarını daha da zorlaştıran bu durum, elbette temelde "modern-zamanların borç kölesi" durumunda olan daha fazla sayıda işçi yaratacaktır.⁽⁵⁾

Tablo 4, herhangi bir borç faiz ödemesini altmış gün ya da daha fazla geciktirmiş olan her bir gelir kategorisindeki borçlu ailelerin yüzdesini göstermektedir. Gelirdeki 80. dilimin altında yer alan aileler için bu kategoriye giren borçlu aile yüzdesi 1995'ten bu yana keskin biçimde artmıştır. Tersine, 80. dilim ve üzerindeki aileler, borç faiz ödemesini geciktiren borçlu aileler yüzdesinde düşüş yaşamıştır. Yine, Birleşik Devletler'de bugün

5) Kevin Phillips, *American Theocracy* (New York: Viking, 2006), 324-25.

büyümekte olan mali sıkıntıların işçi sınıfı ailelerinde odaklandığını görüyoruz.

Borcun en büyük bölümü, ailelerin büyük çoğunluğunun başlıca varlığını oluşturan birincil konutlarla ipoteklenmiştir. Konut ipotegi altına alınan borçlar tırmanmaya devam etmiştir. 1998 ile 2001 arasında konut-ipotekli borçların medyan miktarı yüzde 3.8'e yükseldi; bu oran 2001-04 arasında yüzde 27.3 oranında artış gösterdi! Birinci derecede mortgage sahibi ailelerin yüzde 45 kadarı 2001-04 arasında konut kredilerini yenilediler (bu oran önceki üç yıl içinde yüzde 21'di); bunların üçte birinden fazlası yenilenen kredilerden daha fazla miktarda borçlanmıştı. Bu çeşit borçlular tarafından elde edilen ek hisselerin medyan miktarı 20,000 dolardı.⁽⁶⁾ Son yıllarda konut fiyatlarının olağanüstü tırmanmasına karşın konut sahiplerinin hisselerinin, hane gayri menkul değerine olan oranı, 1980-89 arasındaki yüzde 68'den, 1990-99'daki yüzde 59'a ve 2000-05'deki yüzde 57'ye doğru düşmeye devam etti.⁽⁷⁾

Konut fiyatları tırmandıkça daha riskli mortgage borçlanma biçimleri ortaya çıkmaya başladı. *Left Business Observer* dergisi editörü Doug Henwood, *The Nation* (27 Mart 2006) dergisinde şöyle yazıyordu:

Zaman, bir ev satın almak için oldukça düşük bir peşin ödemeye karşılaştığınız bir zamandı. Artık değil: 2005'te ilk kez bir ev satın alan medyan bir alıcı satış fiyatının yalnızca yüzde 2'sini peşin ödeyip, yüzde 43'ü için hiçbir peşin ödemede bulunmuyordu. Ve 2004 ile '05'deki yeni mortgage'ların neredeyse üçte biri uyarlanabilir oranlardaydı (çünkü başlangıç ödemeleri sabit

6) "Recent Changes in U.S. Family Finances" (Bu makaledeki Tablo 2'deki nota bakınız), A28-A29.

7) "Household Financial Indicators," Board of Governors, Federal Reserve System, Flow of Funds, 2006.

oranlı kredilerden daha düşüktü). Önceki zirve noktalarında faiz oranları devrevi yüksekliklere yakındı, ama geçen beş sene bir kuşağın tanık olduğu en düşük faiz hadlerine sahne oldu. Yani uyarlanabilir mortgage'lar muhtemelen tek bir yöne doğru uyarlanabilir: yukarıya doğru.⁽⁸⁾

Tipik aile, kredi kartı borçlarına da boğulmuş durumda. Hali-hazırda tüm kart sahiplerinin neredeyse üçte ikisi açık vermekte ve her ay maliye cezaları ödemektedir; kart sahibi başına düşen ortalama borç açığı 2005 sonunda 4,956 dolara ulaşmıştır. Son yıllarda, faiz oranlarının artmaya başlamasıyla birlikte, sabit oranlı kartlardan değişken oranlı kartlara doğru bir kayma yaşanmaya başlandı; tüm kredi kartlarının yaklaşık üçte ikisi şimdi, yarım sene öncesine kıyasla daha fazla değişken oranlara sahip. Kartların faiz oranları hızla yükselmekte; *Wall Street Journal* bu durumu "The Credit-Card Catapult" (Kredi Kartı Mancınığı) (25 Mart 2006) olarak adlandırmaktadır. 2006 Şubatında değişken oranlı kartların ortalama faiz hadleri 2005'in tümü için geçerli olan yüzde 12.8'den yüzde 15.8'e fırladı. Bu arada, cezalar tarafından temsil edilen kredi kartı satıcısı kârları da 2000'deki yüzde 28'den, 2004'deki tahmini yüzde 39'a yükseldi. 2005 sonundaki ödenmemiş kredi kartı borçları beraberce toplam 338 milyar doları buluyordu.⁽⁹⁾ Bu durumun etkileri ağır biçimde işçi sınıfı ve orta gelirli ailelerin sırtına yüklenmektedir. Tüketici Finans Araştırması'na göre, kredi kartı açığı olan ailelerin yüzdesi, 90. gelir dilimine kadar artış göstermekte ve sonra tepe üstü inmektedir.

Bir başka arıan borçlanma alanı sabit ödemeli borçlanmadır,

8) Doug Henwood, "Leaking Bubble," *The Nation*, 27 Mart 2006.

9) "The Credit-Card Catapult," *Wall Street Journal*, 25 Mart 2006; Phillips, *American Theocracy*, 327.

bu da, sabit ödemeli borçlanmanın en büyük iki kalemini oluşturan otomobil kredileri ve öğrenci kredileri gibi sabit ödemele-ri ve vadeleri olan borçları kapsamaktadır. 2001-04'te, bu tür krediler üzerinden yapılan ortalama borçlanma yüzde 18.2 oranında artmıştır.⁽¹⁰⁾

Düşük gelirli aileler tefeci tipi borçlara da sürekli daha fazla maruz kalmaktadır. Bunlar arasında; tümü de mevcut mali sıkıntı ikliminde hızla büyümekte olan payday kredileri [borçlanan kimsenin borç verene çekin üstünde yazan değer ya da borcun, örneğin her bir 50 ya da 100 dolarlık bölümü için belirli bir faiz ödediği kişisel çekler yoluyla borçlanma; ç.n.], otomobil ruhsat kredileri, subprime mortgage krediler [artan kredi riskini tazmin etmek üzere ana krediden daha yüksek faiz oranı olan krediler; ç.n.] vs. gibi borçlanma biçimleri bulunmaktadır. *Center for Responsible Lending*'e göre;

Tipik bir otomobil ruhsat kredisinin üç basamaklı bir yıllık faiz oranı vardır, tek bir ay içinde yeniden ödenmesi gerekir ve arabanın değerinin çok azını sağlar... Krediler çok kısa bir vadeden sonra tek bir balon ödeme olarak yeniden ödenecek biçimde yapılandırıldıkları için, borçlular sık sık toplam miktarı vade sonunda ödeyemez duruma düşmekte ve bunun yerine kendilerini krediyi sürekli olarak uzatma ya da 'tekrarlama' halinde bulmaktadırlar. Bu biçimde, birçok borçlu başlangıçta ödünç aldıkları miktardan oldukça yüksek paralar ödemektedir. Borçlu bu tekrarlayan ödemeleri yerine getiremediğinde, borç veren otomobile resmi muameleyi beklemezsizin yeniden sahip olabilmektedir.⁽¹¹⁾

10) "Recent Changes in U.S. Family Finances" (Bu makaledeki Tablo 2'deki nota bakınız), A28.

11) The Center for Responsible Lending and the Consumer Federation of America, *Car Title Lending* (14 Nisan 2005), <http://www.responsiblelending.org>.

Hanelerin artan mali sıkıntıları, 1996 yılında yüzde 12 civarında olup, 2005 yılında 500 kattan daha fazla artmış olan ödenmemiş borçları satın almakta ve toplamakta uzmanlaşmış olan bir dizi şirketin ortaya çıkmasıyla birlikte, bir borç toplayıcıları ordusunun yükselişine yol açmıştır. *Washington Post*'a göre, bütün bunların sonucu şudur: "İşyerinde utanç verici ziyaretler. Hapis ve hatta şiddet tehditleri. Banka hesaplarından kuraldışı biçimde para çekilmesi. Artan sayıda tüketici şimdi yeni bir borç toplayıcıları türü haline gelmiş olan şirketlerin tacizkâr tekniklerinden şikayet etmektedir."⁽¹²⁾

Bu artan hane borçları genel bağlamı içinde, en büyük makro ekonomik öneme sahip olanı, konut ipotekli borçlanmadaki hızlı artıştır ve bu borç genişlemesi sisteminin böylesine şişmesini de bu borçlar olanaklı kılmıştır. Konut sahipleri harcama ihtiyaçlarını ve ödenmemiş kredi kartı borçlarını kapatabilmek için gidererek konut hisselerini çekmektedirler. Sonuçta, "Ekim'den Aralık'a [2005] kadarki dönemde, yeni net konut mortgage borçları hacmi 1.11 trilyon dolar arttı, bu da ödenmemiş mortgage borçlarını 8.66 trilyon dolara yükseltti ki, bu ABD GSYİH'sinin yüzde 69.4'üne eşit bir miktardır".⁽¹³⁾ Bu durumun gelir ve servet eşitsizliğinin arttığı ve çoğu insanın gerçek ücret ve gerçek gelirlerinde durgunluk ya da düşüş yaşandığı bir dönemde meydana geliyor olması gerçeği, borçlanmanın önemli ölçüde, yaşam standartlarını korumaya çalışan ailelerin ihtiyaçları tarafından sürüklendiği konusunda şüpheyi yer bırakmamaktadır.

On yıllardır, artan konut fiyatları ve konut yeniden kredilendirmeleri ile harcamalarındaki buna paralel artışlarla bağlantılı olarak gelişmekte olan konut köpüğü, ekonominin 2000 borsa

12) "As Debt Collectors Multiply, So Do Consumer Complaints," *Washington Post*, 28 Temmuz 2005.

13) "Household Financial Conditions: Q4 2005," *Financial Markets Center*, 19 Mart 2006. <http://www.fmccenter.org>.

çöküşü ve izleyen yıl yaşanan daralmayı atlatabilmesine izin veren başlıca öge oldu. Borsa çöküşünden yalnızca iki yıl sonra MacroMavens'in putları kıran iktisatçı ve mali analisti Stephanie Pombay, konut köpüğündeki süregiden genişlemenin, büyüme-yi teriklemek suretiyle yerini almış olduğu borsa köpüğündeki çöküşü mucizevi biçimde dengelemekte olduğu "The Great Bubble Transfer"i (Büyük Köpük Transferi) hakkında yazıyordu. Pombay, yine de, şöyle yazacaktı:

"... Tıpkı mali varlıklardaki köpük gibi... Yeni gayri menkul köpüğü de kendi özgün rahatsızlık verici karakteristiklerine sahip. Örneğin, pekâla oldukça ikna edici biçimde ileri sürülebilir ki, tüketicilerin 'nakite çevrilmiş' refi [yeniden kredilendirme-re finans'ın kısaltması; ç.n.] gibi popüler programlar aracılığıyla en büyük yegane varlıklarındaki gerçekleşmemiş kazançları giderek daha fazla kaldıraç gibi kullanmalarıyla birlikte, konut, yeni "marjin hesabı" haline gelmiştir. Bu Refi-manianın belki de en rahatsız edici işareti konut sahiplerinin hisse-paylarında buna tekabül eden büyük bir kumar oynamalarıdır... Nakite çevrilen Refi rakamları Nasdaq-maniayı dize getiren bir "spekülatif tutku" ortaya çıkardı. Fannie Mae tarafından yapılan tahminlere göre, ortalama nakite çevrilen Refi miktarı 34,000 dolardır. Bu da bence, özellikle medyan konut fiyatlarının yalnızca 150,000 dolar olduğu dikkate alındığında, fazla gibi görünmektedir... Yani ortalama vatandaş konut değerinin yüzde 20'sini çekmektedir!"⁽¹⁴⁾

Harcanabilir gelirden daha hızla artan tüketim harcamalarının şaşırtıcı gücü, en çok borsa servet etkisine (borsa servetindeki

14) Stephanie Pomboy, "The Great Bubble Transfer," MacroMavens, 3 Nisan 2002, http://www.macromavens.com/reports/the_great_bubble_transfer.pdf

artış yüzdelерinin belirli bir miktarının eşdeğerinin, ulusun his-selerinin çoğuna sahip olan zenginler tarafından yapılan tüketim harcaması artışına gittiği kavramı) atfedilmektedir.¹⁵⁾ Ancak, Pomboy, “konut servet etkisinin borsa servet etkisinden anlam-lı biçimde büyük olduğunu gösteren kanıtlar vardır... (“Irrati-onal Exuberance” ile ünlenen) Robert Schiller tarafından yapılan yeni bir çalışmaya göre, konut, tüketiciler açısından her zaman borsadan daha önemli bir itici güç olmuştur. Eyalet eyalet ve 14 ülke temelinde yaptığı özenli analizde, konutun tüketimle bor-sanın sahip olduğundan iki kat daha yüksek bir korelasyon için-de olduğunu buldu” diye yazmaktadır. Pomboy’a göre bu du-rum, görünen köyün kılavuz istemediğini göstermektedir: “Ko-nut sahiplerinin ellerinde bulundurdıkları hisselerin tüm za-manların en dip miktarına yakın olduğu bir durumda, konut fi-yatlarındaki herhangi bir yumuşama, negatif hisse şelalesi riski-ne yol açabilir. Ama daha da acil olanı, (yine, mortgage oranla-rındaki yeni düşüklüklere karşın) mortgage borç faizlerindeki yükselmenin, Fed’in seyri tersine çevirmeye ve faiz oranlarını ar-tırmaya hazırlanmasıyla birlikte, tüketim için iyiye işaret olma-dığıdır”.

Konut paylarındaki düşüş ve mortgage borç faizlerindeki (ve bir bütün olarak borç faiz oranlarındaki) artış, tüketim artışının altında yatmakta olan “spekülatif tutku”nun bugün aslında ne denli güçlü olduğuna işaret etmektedir. Ekonomideki konut kö-püğü ile tüketimin gücü, yükselen faiz oranlarının ve konut fi-yatlarındaki bir durgunluk ya da düşüşün sonucu olarak kolay-lıkla patlayabilecek olan ve deyim yerindeyse “hane borç köpü-ğü” olarak adlandırılabilen olan durumla bağlantılıdır. Aslın-da, yeni konutların medyan fiyatı, yeni tek aile konutu satışları-nın Şubat ayında yüzde 10.5 düşmesiyle, yani neredeyse on yı-

15) Örneğin bu durumun Council of Economic Advisors, The Economic Report of the Pre-sident, 2006, 29–30, <http://www.gpoaccess.gov/eop/> içinde nasıl ele alındığına bakınız.

lin en büyük düşüşünü yaşamasıyla birlikte, bu yazının yazıldığı sırada dört aydır düşmekteydi ki, bu da muhtemelen konut köpüğündeki bir sonuşu haber vermektedir.

Stephanie Pomboy, *Barron's* dergisi tarafından yapılan yeni bir söyleşide, ABD ekonomisinin "bir stagflasyon ortamına [yüksek işsizlik ve artan fiyatlarla birleşen hareketsiz büyüme]" yöneldiğini ileri sürdü. Bunun nedenleri arasında, ücret gelirlerindeki zayıflığın ve tüketicilerin konut borcu köpüğünü desteklemeyi sürdürmekteki başarısızlığının bulunduğunu iddia etti. "Tüketicilerin satın alma gücü, zaten, ... cansızlaşan gelir, özellikle de ücret artışları tarafından sınırlandırılmıştır". Pomboy'a göre, piyasanın düşük ucu (yani ücretli tüketiciler tarafından desteklenen bölümü) çöküş tehlikesi içindeyken, şirketler son yıllarda giderek daha fazla tüketici piyasalarının yüksek uçlarına odaklanmaktaydı. Wal-Mart, yani temelde işçi sınıfını besleyen bu düşük fiyat kalesi bile, yüksek gelirli aileleri çekeceğini umduğu ürünleri istifiyordu.⁽¹⁶⁾

En dipteki gelirlerin zayıflığı ve işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen; yani "alt uçtaki tüketim" denilen tüketimdeki daralma; yatırımlardaki durgunluk veri alındığında, büyümeyi ateşlemek için giderek daha da fazla tüketime bağımlı hale gelen bir ekonomi için ciddi bir endişe kaynağı oluşturur. Şirketler, yeni yatırımlardan elde edecekleri kârlar hakkında düşen beklentilerle birlikte, Pomboy'un, 500 milyar dolar gibi yüksek bir noktaya ulaştığını ve şimdi de 440 milyar dolar olduğunu söylediği devasa dağıtılmamış şirket kârlarının üzerinde oturmaktadırlar. Şirketler açısından, sadece "kasada duran" ulaşılabilir toplam nakit, 2005 sonlarında, *Barron's* tarafından yapılan hesaplama ya göre, rekor bir rakam olan 2 trilyon dolar düzeyindedir. Pom-

16) Stephanie Pomboy, "Handling the Truth," *Barron's*, 7 Şubat 2005. www.mccormack.com/reports/barron's_interview.pdf: "Wal-Mart Fishes Upstream." *Business Week Online*, 24 Mart 2006.

boy, "burada şok edici olan şey" diye belirtmektedir. "bu kadar nakitin üzerinde oturuyor ve bu miktarı harcamaya yönelik olarak sadece mali açıdan değil, faiz oranı bakış açısından da bakıldığında inanılmaz teşviklerin mevcut olmasına karşın, hiçbir şey yapmıyor olmalarıdır. Nakti elde tutup üstüne oturmak tam da şimdi özellikle zorunlu bir yatırım fikri oluşturuyor gibi görünmüyor. Bu da CEO'ların, köpük sonrası dönemden beri elimizde olan potansiyel olarak sürekli [sermaye] sarkma ile beraber gördükleri manzara hakkında çok şey söylemektedir."¹⁷⁾

Hakikat şudur ki ABD ekonomisi ticari yatırımlarda bir yoğunlaştırma yaşanmaksızın durgunlaşacaktır; bu durum, spekülasyon köpüklerinin, tamamen alt edemeseler bile, çeşitli biçimlerde yavaşlatıp üzerini örtebileceği bir gerçektir. Ancak yatırımlar aşırı birikim ve aşırı kapasite tarafından bloke edilmektedir. Yani, muhtemel sonuç yavaş büyümenin devamı, borcun daha da yığılması ve mali çöküş potansiyeli olacaktır. Yüksek sömürüye ve yok olan yatırım olanaklarına karşı dayanaksız (ve net ihracatı dünyanın geri kalanına doğru genişletme yeteneğine sahip olmayan) olgun kapitalist bir ekonominin, hızlı büyümeyi sonuçta sadece patlama tehdidi yaratan köpük hareketleri yolundan başka bir yolla sürdürebilmesini sağlayacak bir büyüme mucizesi mevcut değildir.

ABD ekonomisinin trajedisi aşırı tüketim değil servetin az sayıda insan tarafından bir bütün olarak halk pahasına acımasızca ele geçirilmiş olmasıdır. Sonuçta tek yanıt tüm toplumun gerçekten devrimci bir biçimde yeniden yapılandırılmasında yatmaktadır. Bu türden bir radikal yeniden yapılanma belli ki hemen şimdi gündemde değildir. Yine de, sadece sonuçta yeni bir sistemin yolunu işaret etmek için değil, aynı zamanda, daha da acilen, işçileri eskinin en berbat çöküntülerinden korumak için

17) Pomboy, "Handling the Truth"; "Too Much Cash," *Barron's*, 7 Kasım 2005. Yine bakınız "Long on Cash, Short on Ideas," *New York Times*, 5 Aralık 2004.

de, yenilenmiş bir sınıf mücadelesini aşağıdan yükseltme zamanıdır. Bu türden bir mücadelenin nereden başlaması gerektiği konusunda şüphe yoktur: Emek kendi küllerinden yeniden doğmalıdır.

Tekelci Mali Sermaye

Paul Baran ile Paul Sweezy'nin *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* (Tekelci Sermaye: Amerikan Ekonomik ve Sosyal Düzeni Üzerine Bir Deneme" -Monthly Review Press, 1966) isimli klasik eserleri 42 yıl önce yazılmıştı. *Tekelci Sermaye*, 1960'ların başlarından ortalarına kadar yazılan (ve aralarında en popüler ve etkili olanları John Kenneth Galbraith'ın *New Industrial State* [Yeni Sanayi Devleti] ve Milton Friedman'ın *Capitalism and Freedom* [Kapitalizm ve Özgürlük] isimli eserleri olan) ana akım iktisat çalışmalarıyla kıyaslandığında, yalnızca sahip olduğu radikalizmle değil, ayrıca tarihsel özgünlüğüyle de ön plana çıkar. Baran ve Sweezy'nin açıklamaya çalıştıkları, Marks'ın *Kapital*'inde köklü bir çözümlemesi bulunabilecek olan kapitalizmin kendisi değil, daha çok, kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasıydı. İfade ettikleri hedef, bu aşamanın sahip olduğu ana ekonomik eğilimlerin, dar anlamda ele alındığında, bu eğilimlerin biçimlenmesine ve desteklenmesine yardımcı olan tarihsel, politik ve toplumsal güçlerle olan etkileşimini inceleyerek, kapitalizmin tekelci aşamasının kısa bir "deneme-iskeletini" sunmaktır; daha azı değil.

O halde, Baran ve Sweezy'nin kitabının 42. yılında yanıtlanması gereken en önemli soru: Kapitalizm, onların tarif ettikleri tekelci aşama içinde ve hatta onun da ötesinde bir evrimden geçerek değişmiş midir? sorusudur. Elbette bu soruya verilecek basit bir yanıt yoktur. Bütün büyük tarihsel gelişmelerde olduğu gibi geriye doğru bakıldığında en belirgin biçimde görülen şey, 1960'ların ortalarından bu yana gerçekleşmekte olan değişimlerin çelişkili tabiatıdır. Bir yandan, sistemin henüz, kendi itici gücü olan sermaye birikim süreci bakımından bir ilerleme yolu bulamadığı açık. *Tekelci Sermaye*'de tarif edilen durgunluk açmazı daha da kötüleşti: temelde yatan hastalık yaygınlaştı ve derinleşirken yeni çürütücü semptomlar ortaya çıktı. Öte yandan, sistem kendisini yeniden üretmenin yeni yollarını buldu ve sermaye, finansın patlayıcı büyümesi ya da Sweezy'nin "Mali Sermayenin Zaferi" ("The Triumph of Financial Capital -Monthly Review, Haziran 1994) diyerek göndermede bulunduğu yolla, bu açmazda paradoksal biçimde daha da zenginleşti. Sistemin bu yeni melez evresini geçici olarak "tekelci-mali sermaye" olarak adlandıracam.⁽¹⁾

1) Burada "mali sermaye" ifadesini kullanırken bunu, Rudolf Hilferding'in büyük eseri *Finans Kapitali*'de (1910) kullanılan özel anlamda, yani kitabın belirli bir noktasında "bankalar tarafından denetlenen ve sanayiciler tarafından kullanılan" mali sermaye anlamında kullanmıyorum. İfade burada daha çok daha genel olarak para sermayenin mali piyasalarda ve spekülasyonda istihdam edilmesine gönderme yapmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan, Doug Henwood'un, Hilferding'in banka denetimi konusundaki görüşleriyle ilgili keskin eleştirisi belirtilmeye değerdir: "Hilferding'e... büyük sanayi çıkarlarına sahip bir avuç büyük bankanın bulunduğu Alman tipi kapitalizm modelinin sistemin geleceğini oluşturduğu ve Anglo-Amerikan borsa sisteminin de modası geçmiş olduğu iddiası nedeniyle son derece eleştirel yaklaşıyorum. Daha çok yanıltması mümkün değildir; kasvetli Wall Street iktisatçısı Henry Kaufman'ın birkaç yıl önce göstermiş olduğu gibi, küresel finansın Amerikanlaşmasına tanık oluyoruz". Doug Henwood'la söyleşi, Gert Lovink, "Finance and Economics After the Dotcom Crash," ("Dotcom Çöküşünden Sonra Finans ve İktisat") 20 Aralık 2001, <http://www.nettime.org>. Ayrıca bakınız Paul M. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development* (Kapitalist Gelişmenin Teorisi-New York: Monthly Review Press, 1942), 266.

Tekelci Sermaye'nin savunduğu tezin çıplak özeti aşağıdaki gibi yapılabilir. Kapitalizm, yirminci yüzyılın başında, dev şirketin yükselişiyle damgalanan büyük bir dönüşüm geçirdi. Bunu izleyen ilk on yıllar, bu dönüşüme eşlik eden dünya savaşlarının ve bir depresyonun hakimiyeti altında yaşandı. Kapitalizmin bu yeni aşaması İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle en ileri kapitalist ekonomi olan Birleşik Devletler'de, tam anlamıyla konsolide oldu. Ortaya çıkan sonuç, bir elin parmakları kadar az sayıdaki dev şirketin çoğu sanayiye denetim altına almasıydı. Bu ise, ekonominin, hep birlikte büyük piyasa güçleri tarafından belirlenen fiyat, çıktı ve yatırım düzeyleri üzerinde çok sınırlı bir denetime sahip olan küçük, aile temelli firmadan oluştuğu on dokuzuncu yüzyılın serbest rekabetçi sisteminden devasa bir kopuş meydana getirdi.

Yeni tekelci kapitalist düzendeki firmalar ders kitabı iktisadındaki serbestçe rekabet eden işletmeler gibi değil, fakat Joseph Schumpeter'in *Capitalism, Socialism and Democracy* (Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi) kitabında "korespektif" [boğaz boğaza rekabet yerine rakiplerine yaşam hakkı tanıyan- ç.n.] firmalar olarak adlandırdığı, her biri fiyatlandırma kararlarında ve kâr marjlarıyla piyasa paylarını artırma girişimlerinde ana rakiplerini dikkate alan, rasyonel, kâr-azamileştirici oligopoller gibi davrandılar.²⁾ Bu türden tekelci firmalar, "fiyat savaşı" olarak adlandırılan karşılıklı olarak yıkıcı fiyat rekabetini terk ettiler. Bunun yerine temelde en fazla maliyet kısıntısı yaratan alanlarla satış çabaları üzerinden rekabet ettiler. Sonuç, Baran ve Sweezy'nin bir bütün olarak ekonomide ve özellikle de onun büyük şirketler tarafından temsil edilen parçasında "artığın yükselmesi eğilimi" olarak adlandırdıkları durumun ortaya çıkması oldu.

Bu ise ekonominin temel sorununun devasa gerçek ve potan-

2) Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: HarpetCollins, 1942), 90n.

siyel artışı emecek yollar bulma sorunu olduğu anlamına geldi. Baran ve Sweezy, Michal Kalecki ve Joseph Steindl tarafından yapılan daha erken öncü çalışmalara paralel olarak, tekelci kapitalist ekonominin, artık için bulunacak kârlı yatırım mahreçlerinin ortadan kalkması ve (satış çabaları ve hükümet harcamaları gibi) artışı emmenin diğer yollarının yavaşlamayı nihai olarak dengeleyememesi yüzünden bir durgunluk eğilimiyle karakterize olduğunu ileri sürdüler. Üretimde bunun sonucunda ortaya çıkan kronik aşırı kapasite yeni yatırımlardan beklenen kârları ve böylelikle de yatırım yapma arzusunu azaltarak sermaye birikimini gemledi.

Birikim sürecini buhar makinesinin, demiryolunun ve otomobilin ölçek-etkileri ile yeniden alevlendirecek yeni bir çağ açıcı yenilik görüntüsünün ortada olmaması nedeniyle, sistem, son-suza dek durgunluğa saplanıp kalabilirdi. Kalecki'nin *Theory of Economic Dynamics*'te (Ekonomik Dinamikler Teorisi-1965) ortaya koyduğu gibi, "Çözümlememiz... kapitalist ekonomide uzun vadeli gelişmelerin içsel olmadığını göstermektedir. Yani uzun vadeli yukarıya doğru hareketleri desteklemek üzere özgün 'gelişme öğeleri'ne ihtiyaç duyulmaktadır".⁽³⁾

Tekelci sermaye açısından eksen sorun artık açısından, kapitalist tüketimin ve yatırımın ötesinde, sistemin ekonomik bir sıkıntıya saplanmaktan kurtulmasına hizmet edecek ek mahreçler bulmaktı. Aslında, Baran ve Sweezy'nin kitaplarını yazdıkları dönemlerde kapitalizm bir "altın çağ", gençliğinin en iyi günlerinden kalma bir zenginlik dönemi yaşıyordu. Bu durumda, çahşmalarının büyük bir kısmı da sistemin durgunluk eğilimini dengeleyen güçlerin belirlenmesine ayrılmıştı. 5-7. bölümler kapitalist tüketimin ve yatırımların, birer artık emicisi olarak sivil

3) Michal Kalecki, *Theory of Economic Dynamics* (Londra: George Allen and Unwin, 1954), 161. Ayrıca bakınız Josef Steindl, *Maturity and Stagnation in American Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1976).

hükümet harcamaları, askeri-emperyalist harcamalar ve satış çabaları ile nasıl desteklendiğini inceledi. Ancak, sivil hükümet harcamalarındaki büyüme, bu büyümenin özel birikim alanlarına nüfuz etme eğiliminde olması gerçeği tarafından keskin biçimde sınırlandırılıyordu. Askeri harcamalar bazı dışsal tehditlerle meşrulaştırılmalıydı ve bu yüzden de ancak bu oranda artırılabilirlerdi. Satış çabası ise ek satışlara ve artan piyasa payına tercüme edilebildiği oranda sadece firma düzeyinde akılcıydı. Baran ve Sweezy, genel olarak, durgunlukla onunla çatışan öğeler arasında bir simetri yoksunluğu olduğunu ileri sürdüler. Durgunluk eğilimi derin köklere sahip, güçlü ve kalıcı bir eğilimken, onu dengeleyen eğilimler daha yüzeysel, daha zayıf ve kendi kendilerini sınırlandıran nitelikteydiler.⁴⁾

Sweezy, "Monopoly Capital After 25 Years" (25 Yıl Sonra Tekelci Sermaye-*Monthly Review*, Aralık 1991) başlıklı makalesinde, çeyrek yüzyıl sonra bu teze dönüp baktığında şöyle diyordu: "Bu olaylı çeyrek yüzyıl içinde meydana gelmiş olan tüm gelişmelerin ve değişimlerin ışığında yargılandığı zaman bir bütün olarak bence oldukça iyi bir kavrayışa sahip olduğu söylenebilir". İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki on yıllar boyunca esen zenginlik rüzgarları neredeyse kitaplarının basılmasının hemen ertesinde kesilmeye başladı ve 1970'ler, 1930'ları anımsatan ama o derece karanlık olmayan ve ABD ile dünya ekonomisine o zamandan beri eşlik eden durgunluk koşullarına geri dönüşüne tanıklık etti. Yani, *Tekelci Sermaye*'nin, olağan hızlı büyüme varsayımını ters yüz eden, İkinci Dünya Savaşı sonrası'nın büyüme döneminin tam ortasında ileri sürdüğü "tekelci kapitalist ekonominin normal hali durgunluktur" (108) biçimin-

4) Baran ve Sweezy kitaplarında daha sonra ayrıca 1950'lerde ABD ekonomisinde yaşanan (eyaletler arası otoyol sisteminin inşasını, banliyölerin büyümesini vs. de içeren) ikinci otomobilleşme dalgası gibi tarihsel öğelere de işaret ettiler. Ancak, ABD ekonomisindeki otomobilleşmenin, artık genişletici bir öğe olmadığını ve basit yeniden üretim dönemine girmekte olduğunu ileri sürdüler.

deki cüretli değerlendirmesi, sonraki tarihsel kayıtlar tarafından kayda değer ölçüde doğrulanmıştı.⁵⁾

Yine de, Sweezy, *Tekelci Sermaye*'nin yirmi beşinci yıldönümünde yaptığı değerlendirmede bu kitapta gerçekleştirilen çözümlmeyi belirli bir açıdan derin eksikleri olan bir değerlendirme olarak nitelendirdi: Bu eksiklik, 1970'lerde başlayan ve 1980'lerde hızlanan mali gelişme ile ilgili öngörüsünün başarısızlığıydı. Kendisinin ortaya koyduğu üzere, "*Tekelci Sermaye*'de, [teoriyle gerçek tarihsel gelişme arasında] açıklanmak bir yana, hakkında en ufak bir ipucu bile verilmeyen çarpıcı bir tutarsızlık mevcut. Bu tam da bu son yirmi beş yıl içinde hem Birleşik Devletler'de hem de küresel kapitalist ekonomilerde devasa bir genişlemeye uğrayan ve giderek daha da karmaşık bir hal alan mali sektörün palazlanmasıdır. Ve bu gelişme, sırası geldiğinde, büyük şirketlerin hakimiyetindeki 'gerçek' ekonominin yapısı ve işleyişi üzerinde önemli tepkilere yol açmıştır". Daha sonra ekonominin bu biçimde malileşmesinin *Tekelci Sermaye*'de savunulan tezin önemli cephelerini değişime uğratan ya da zayıflatan üç özelliğini tarif etmeye girişti.

Birincisi, dev şirketlerle ilgili bölüm, büyük şirket kapitalizminin firma yapısının az ya da çok istikrarlı olduğunu varsayıyordu. Ancak, 1980'lerin yüksek faizli tahvilleriyle beslenen, borca dayalı satın alma manyası, bazı en büyük şirketlerin bile mali girişimciler tarafından yapılan dışsal satın almalar karşısında ne kadar kırılgan olduğunu göstererek, bütün bunları değiştirmişti. Yüksel faizli tahvil krallarının önderliğindeki bu tür mali çıkar sahipleri, hisse senedi sahiplerini cezp edip satın almak ve satın alma bir kez tamamlandığında, ele geçirilen şirketi yağmalayarak, artan borcu hedef alman şirkete boca etmek üzere, muazzam nakit rezervlerini yönetiyorlardı. Bu tür düşmanca satın

5) Bu teoriyi günümüzün küresel ekonomisine uygulayan bir çalışma için bakınız Bill Lucarelli, *Monopoly Capitalism in Crisis* (Krizdeki Tekelci Kapitalizm -New York: Palgrave ve Macmillan, 2004).

almalara yalnızca göreceli olarak az sayıda dev şirket maruz kalmakla birlikte, bu durumun büyük şirketler dünyası üzerindeki toplam etkileri muazzamdı; firmaları, borca dayalı biçimde satın alınacak varlık arayan mali kurtlar açısından daha az çekici kılmak üzere kendi kendilerini borca batırmaya zorluyordu. Büyük şirketler bir bütün olarak “spekülatif finansın renklerine” bürünürken, büyük şirketler dünyasında hakim olan eski istikrar da sarsıldı. Bu, Sweezy’nin belirttiği gibi, “Baran’la benim tekeli sermayenin içsel bir özelliğiymiş gibi davrandığımız büyük şirket paradigmasını tartışma konusu haline getiriyor”du. Ekonomi üzerindeki denetim, bir ölçüde, büyük şirketlerin yönetim kurulu salonlarından mali piyasalara doğru kaymıştı. Büyük şirketler giderek, ne kadar likit halde olursa o kadar iyi olan bir varlıklar demeti olarak görülmeye başlanmışlardı.⁽⁶⁾

Sweezy’nin gözlemine göre, Tekelci Sermaye’nin yetersizlik gösterdiği yerlerden ikincisi, tekeli sermayenin hareket yasaları üzerinde uzun erimli etkilerde bulunacak olan finansın 1970’lerde ve 80’lerde yaşadığı patlamayı öngörmedeki başarısızlığıydı. Bu durumun “çeşitli boyutları mevcuttur” diye belirtiyordu: “işin içine dahil olan piyasaların [ve mali araçların] sayısı ve çeşitliliği...; bu piyasalardaki etkinliğin dramatik biçimde genişlemesi; mali mesleklerdeki istihdamın mutlak ve göreceli anlamda artması; ve finansın GSYİH içindeki payındaki büyüme. Bütün bu boyutlara paralel biçimde mali sektörün göreceli büyüklüğü son yirmi yıl içinde muazzam oranlarda arttı”.

Finansın bu biçimde köpüklenmesi, artık için, GSYİH’nın fi-

6) Bu ikisi arasındaki farklılık giderek belirsizleştiği için, finansın egemenliği güçler dengesinde mali olmayan kurumlardan mali kurumlara doğru bir kayma ile aynı şey değildir. General Motors’dan Wal-Mart’a birçok mali olmayan kurum giderek açık spekülatif finansla olduğu kadar, gelirlerinin büyük bir bölümünü elde ettikleri ödünç para verme faaliyetleriyle de uğraşmaktadırlar. Mali olmayan firmaların malileşmesi olarak adlandırılacak olan bu durumun ampirik kanıtları için bakınız Greta R. Krippner, “The Financialization of the American Economy,” (“Amerikan Ekonomisinin Malileşmesi”-*Socio-Economic Review* 3, no. 2 (2005): 173–208.

nans, sigorta ve gayri menkul (FIRE) sektörlerindeki binalar, büro malzemeleri vs. gibi yeni yatırımlar biçimini kazanan yeni mahreçler üretti. Yine de, finansa yönelen para sermayenin ana gövdesi, sermaye mallarına yönelik yatırımlardan çok, hisse, gayri menkul ve meta piyasalarında spekülasyon yapmak üzere kullanıldı ve böylelikle de durgunlaşmaya devam eden GYSİH'daki büyümeyi besleyemedi.

Sweezy, üçüncü olarak, *Tekelci Sermaye*'de geliştirilen tezin, yatırımların toplam yönünde meydana gelecek olan bir kaymayı öngörmediği gözleminde bulunuyordu. MR ortak editörü Harry Magdoff'un "The Strange Recovery of 1983-84 (1983-84'ün Tuhaf Düzelmeleri-Monthly Review, Ekim 1986) başlığını taşıyan makalesinde yaptığı çözümlemeye dayanarak, iş çevrimindeki düzelmelerin nasıl geleneksel olarak imalat, ulaşım ve kamusal tesislere yapılan güçlü yatırımlar biçimine büründüğünü belirtti. Ancak bu yatırımın alanları şimdi iş çevriminin düzelme aşamasında bile, FIRE ile ilişkili büro malzemeleri gibi alanlara kıyasla, pek küçük bir büyüme sergiliyorlardı.

Sweezy, "Tekelci Sermaye sistemin yapısında ve işleyişinde son yirmi beş yılda ortaya çıkan değişimleri öngörmekte neden başarısız oldu?" diye soruyordu. "Yanıtın, temelde, sermaye birikim süreci hakkında benimsediği kavramsallaştırmanın tek taraflı ve eksik olmasında yattığını düşünüyorum":

Hem ana akım hem de Marksist iktisadın kurulu gelenekleri dahilinde, sermaye birikimini temelde, varolan sermaye malları stokuna eklemeler yapma sorunu olarak ele aldık. Fakat gerçeklikte bu, sürecin yalnızca tek bir cephesidir. Birikim aynı zamanda mali varlıklar stokuna eklemeler yapma sorunudur da. Bu iki cephe elbette karşılıklı ilişki içindedir, ama bu karşılıklı ilişkinin tabiatı en hafif biçimde söylendiğinde problemlili bir durum oluşturmaktadır. Soruna yönelik geleneksel ele

alma biçimi aslında onu yok saymak biçiminde olmuştur: Örneğin, (mali varlıkların daha basit iki biçimini oluşturan) hisse ve tahvil alımının, gerçek sermaye mallarını satın almanın dolaylı bir yolu olduğu varsayıldı. Bu hiç de her zaman doğru değildir ve topyekun yanıltıcı da olabilir.

Burası sermaye birikimi süreci hakkında daha tatmin edici bir kavramsallaştırmaya giden yolu işaret etmenin yeri değil. Bu en iyi durumda olağanüstü karmaşık ve zor bir sorundur ve çözümüne dair herhangi bir ipucuna sahip olmadığımı da dürüstçe söyleyebilirim. Ama biraz temkinli bir biçimde de olsa günümüzün tekelci kapitalist toplumuna dair daha iyi bir kavrayışa ulaşmanın da sadece, bu birikimin gerçek ve mali cepheleri arasındaki etkileşimi özel bir biçimde vurgulayan, şimdi sahip olduğumuzdan daha yeterli bir sermaye birikimi teorisi temelinde mümkün olacağını söyleyebilirim.

Sweezy'nin, *Tekelci Sermaye* hakkındaki yeniden değerlendirmesini on beş yıl kadar sonra bir kez daha gözden geçirdiğimizde, kendisinin ve Baran'ın kitabını, kitabın birikim ve finansla ilgili kavrayışı açısından "çarpıcı tutarsızlık" olarak adlandırdığı durum için fazlasıyla katı biçimde eleştirdiğine inanıyorum. *Tekelci Sermaye*, finansın rolü hakkında "ipucu" bile sunmayı başaramamış olmak bir yana, "Satış Çabası" başlıklı bölümünün en sonunda, mali sektörün artığın emilmesine yönelik bir mahreç olarak oynadığı rol hakkında özel bir ek içeriyordu, bu ekte bu mahrecin de "satış çabasıyla eşit bir temel oluşturduğu" ileri sürülüyordu. Burada Baran ve Sweezy ulusal hesaplarda FIRE'a sapan artığın ulaştığı "devasa boyutları" vurguladılar. Bunun da, artığın büyümesine paralel olarak daha da urmanan ve sistemin akıl dışılığının gelişimine katkıda bulunan "devasa bir spekülasyon bilekârlık ve vur-

gunculuk sistemi"ni temsil ettiğini savundular (139-41).

Tekelci Sermaye kaleme alınırken, Baran ile Sweezy'ye en yakın durumda olan tek bir ABD'li iktisatçı varsa, o da, Baran ile Sweezy'nin kitabına yön veren tartışmalara katılan ve 1969'da *Monthly Review*'nin ortak editörü olarak Sweezy'ye eşlik eden Harry Magdoff'tu. Magdoff, *Socialist Register*'in, *Tekelci Sermaye*'nin tamamlandığı günlerde yayımlanan 1965 yılı sayısında, ABD ekonomisindeki kredi/borç oranının yükselmesi sorununu vurguladı. Magdoff, ayrıca, *Tekelci Sermaye*'nin 1967 yılında kaleme alınan gözden geçirme yazısının son cümlesinde şöyle yazdı: "Baran-Sweezy tezinin yaşanan gelişmelerle maruz kaldığı testler karşısında özellikle dayanıklı olduğu görünen diğer alanları: artığın genişlemesi ve daralmasında kredinin ve spekülasyonun oynadığı rolle; ABD'nin dünyanın bankeri ve doların uluslararası döviz kuru olmasıyla ödemeler dengesi güçlükleri ve ABD ekonomisinin uluslararası yapısı arasındaki karşılıklı ilişkidir".⁽⁷⁾ O halde Magdoff ile Sweezy'nin, *Tekelci Sermaye*'nin yayımlanmasından çok kısa bir süre sonra, özellikle de artığın emilmesinde kredi ve spekülasyon kritik sorusu üzerine odaklanarak, bu konuları ele almaları şaşırtıcı değildir.

Şimdi, tekelci sermayenin malileşmesinin, 1960'larda hiç kimsenin herhangi bir öngörü sahibi olmadığı ve halihazırdaki hem ana akım hem de Marksist iktisat doktrinine göre, bugün hâlâ önemli ölçüde açıklanamaz olmaya devam eden bütün bir yeni tarihsel dönemi temsil ettiği açıklık kazanmıştır. 1970'lerde ve 80'lerde dünya çapındaki kitlesel borçluluk artışının ilk gerçek belirtileri ortaya çıktığı zaman, meydana gelmekte olan değişimlerin büyüklüğünü ilk olarak kavrayanlar arasında, durgunluğun ve mali patlamanın barındırdığı ikili gerçekliğin önemini

7) Harry Magdoff, "Monopoly Capital," ("Tekelci Sermaye") *Economic Development and Cultural Change*, 16, no. 1 (Ekim 1967): 145-50, ve "Problems of United States Capitalism" ("Birleşik Devletler Kapitalizminin Sorunları") Paul M. Sweezy ve Harry Magdoff, *The Dynamics of U.S. Capitalism* (ABD Kapitalizminin Dinamikleri-New York: *Monthly Review Press*, 1972) içinde 7-29.

vurgulamakta neredeyse tek başlarına kalan ve *Monthly Review* için yazılar kaleme alan Magdoff ve Sweezy yer alıyorlardı.⁽⁸⁾

Ashında, bugünün bakış açısından bakıldığında, insan MR editörlerinin kapitalizmin işleyişinde meydana gelen değişimlerin önemini nasıl da erkenden fark ettiklerini görerek şaşınıyor. Fred Magdoff'un "Borçluluk ve Spekülasyon Patlaması" (*The Explosion of Debt and Speculation*)-*Monthly Review*, Kasım [Türkçe MR Aralık] 2006) başlıklı makalesinde yakın zaman önce belirttiği gibi, onların "1980'lerin ortalarında gözlemlemiş oldukları durum, ekonomideki görülmemiş borçluluk artışının sadece erken bir habercisiydi... 1970'lerde [bu fenomene ilk kez işaret ettiklerinde] toplam borçluluk, ülkenin yıllık ekonomik etkinliğinin (GSYİH) yaklaşık olarak bir buçuk katıydı. Konuya giderek daha fazla odaklandıkları 1985 ile birlikte, bu oran GSYİH'nın iki katına ulaştı. 2005'te, toplam ABD borcu ulusun GSYİH'nın neredeyse üç buçuk katıydı ve tüm dünya açısından da bu oran 44 trilyon dolarlık GSYİH'nın uzağında değildi."⁽⁹⁾ Fi-

8) Özellikle bakınız Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, *Stagnation and the Financial Explosion* (Durgunluk ve Mali Patlama-New York: Monthly Review Press, 1987).

9) Fred Magdoff, "The Explosion of Debt and Speculation," ("Borç ve Spekülasyon Patlaması") *Monthly Review* 58, no. 6 (Kasım 2006/Türkçe MR Aralık 2006): 7. ABD ekonomisindeki borç patlamasıyla ilgili rakamlar, çarpıcı olmakla birlikte, mali spekülasyondaki büyümeyi eksik tahmin etmektedir. Şimdi mevcut olan sayısız inali enstrümanı, Henwood'un da işaret ettiği gibi, "borç ve hisse, yükümlülükler ve varlıkları hesaba katan ama opsiyonlar, tarevler ve ters akımlar gibi daha uçucu enstrümanları hesaba katmayan geleneksel muhasebenin kavramsal dünyasının tamamen dışında" oldukları için ve "hisseler ya da kredilerin tersine, hedeflenen işlem değeri; yani nosyonel fiyat, genellikle gerçekten riske atılan para toplamından daha fazla olduğu için, bunlar üzerine bir dolar hacmi koymak zor... Ama bu şeylerin ölçülemezliklerinin ta kendisi malileşmeyle ilgili noktanın altını çiziyor; hak iddiası katmanlarının üzerine hak iddiası katmanları yığıyor. çoğu, kimi dirençli tanım ve ölçülerle birlikte, hızla el değiştirdiği" için ve "bunların büyümesini saptamanın bir yolu olsaydı, şekildeki eğri kuşkusuz sayfanın dışına taşacak" olduğu için, bu tür spekülasyonu tüm boyutlarını ölçmenin herhangi bir kabul edilmiş yolu yoktur. Doug Henwood, *After the New Economy* (New York: The New Press, 2005), 192. Ayrıca bakınız Doug Henwood, *Wall Street* (New York: Verso, 1997).

nansın büyümesini normal olarak kendisiyle kıyasladığımız başlıca arka plan, üretim, sözüm ona gerçek ekonomidir. *Tekelci Sermaye*, iktisat düşüncesinin bildik belirsizliklerini kesip atarak ve gerçek dünyanın büyüyen artık ve durgunluk eğilimleri üzerine odaklanarak, Sweezy ile Magdoff'un finans patlaması tarafından temsil edilen niteliksel dönüşümün muazzam boyutlarını neredeyse daha ilk başlangıç anından itibaren buradan yola çıkarak saptamalarına olanak sağlayan, üretimle ilgili teorik temeli sundu.

Yine de, *Tekelci Sermaye*'nin temel tezi, iddia ettiğim gibi yamsasal bir önem taşımaya devam ediyor olsa da, Sweezy'nin, kendisi ile Baran'ın kitabının, sermaye birikimi sürecinin tek yönlü bir değerlendirmesine dayanması anlamında hem Marksist hem de ana akım iktisat teorisi bakımından yaygın olan bir eksikliği içerdigi biçimindeki iddiasından kaçış yolu yoktur. 1990'larda geliştirdiği teze göre, sermaye birikimi basitçe mevcut sermaye mallarına eklemeye bulurılması olarak görülemez. Bu süreç aynı zamanda servet karşısındaki mali iddiaların büyümesi olarak da algılanmalıdır. Üstelik, bu ikincisi, paraya fiyat düzeyi bir yana ekonomi üzerindeki etkileri bakımından da temelde "yansız" bir şey muamelesi yapma eğiliminin bir yan ürünü olarak, ekonominin "gerçek" ve mali cepheleri olarak adlandırdığı cepheler arasında uzun zamandır bir aynına gitmekte olan iktisat teorisinde alışıldık olduğu üzere, basitçe birincisinin kurgusal bir yansıması olarak da önemsizleştirilemez.⁽¹⁰⁾ Kapitalizm altında hem üretim hem de finans bir ve aynı anda hem gerçek hem de parasal bir doğaya sahiptir.

Tekelci kapitalizmin on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyı-

10) İktisatçıların "gerçek" ve mali piyasaları ilişkilendirmeye yönelik herhangi bir girişimde karşılaştıkları devasa zorluklar John H. Cochrane, der., *Financial Markets and the Real Economy* (Mali Piyasalar ve Gerçek Ekonomi, Northampton, MA: Edward Elgar, 2006)'de görülebilir.

la uzanan yükselişi sanayi hisseleri piyasasının yükselişi; yani borsanın devreye girmesiyle el ele gitti. Geleneksel olarak, hisse senetleriyle tahvillerin ve diğer mali araçların birikimi, üretimdeki yatırımlara yönelik kolektif tasarruf (ya da artık) havuzunun bir biçimi olarak görüldü. Ancak, bu durum, nadiren böyle olmuştur, çünkü borsa ve diğer mali piyasalardan gelip geçenlerin çok küçük bir miktarı üretken ekonomideki yatırımlara yönelmiştir. Büyük şirket finans ve bankacılığına eşlik eden, (Marks'ın kendi zamanında zaten kredi piyasasının yaşadığı devasa genişlemenin temeli olarak gördüğü) hisse senedi piyasası merkezli kitlesel ve sofistike finans sisteminin gelişimi, yatırımcıların üretimdeki yatırımlara eşlik eden risklerini, servete yönelik "kağıt" iddiaları ellerinde bulundurarak sınırlandırma arzularının bir ürünüydü. Bu tür kağıt iddialar likitti ve kolaylıkla transfer edilebilir nitelikteydi ve bu nedenle de şirket içinde ikâmet eden "gerçek" varlıklardan ayrılıyorlardı. Keynes, *Genel Teori*'sinde, "Birey açısından servetini para yığarak ya da borç vererek istihdam etmek mümkün olduğu sürece" diye yazıyordu, "gerçek sermaye varlıkları satın alın alternatif... bu varlıkların içlerinde kolaylıkla para olarak gerçekleştirilebileceği piyasaların örgütlenmesi haricinde, yeterince çekici kılınamaz".¹¹

Fakat bu durumun birikim açısından yarattığı çelişki uzun erimlidir. Magdoff ve Sweezy'nin, "Production and Finance" ("Üretim ve Finans"-*Monthly Review*, Mayıs 1983) başlıklı makalede açıkladıkları gibi, "büyük şirket hisseleri, büyük şirketlerin fiziksel varlıklarının, kendi doğaları gereği asla sahip olmadıkları bir likidite özelliğini; ani paraya çevrilebilirlik özelliğini elde ettiler. Ve bir kez bu aşamaya ulaşıldığında, şimdiye dek her biçimde, kelimenin gerçek anlamıyla sınırsız oldukları kanıtlanmış olan mali araçların ve piyasaların yaygınlaşmasının da önü

11) John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (London: Macmillan, 1973), 160-61.

açıldı". Keynes 1931'de, kapitalist ekonominin bu çelişkisinin üzerine odaklanarak, önemli ölçüde "servetin gerçek sahiplerinin [diyelim ki şirketlerin] gerçek varlıklar üzerinde değil, para üzerinde iddia sahibi olduklarını" belirtiyordu. "...Gerçek varlıkla servet sahibi arasına bu para örtüsünün örtülmesi modern dünyanın özgün biçimde belirgin bir niteliğidir".⁽¹²⁾ Bu türden bir ikili birikim sistemi spekülasyonda bir artış ve daha da katmanlı-borca dayalı bir mali sistem yaratmak durumundaydı. Bu tür koşullar altında, Keynes genellikle alıntılanan bir ifadesinde, "işletmenin bir spekülasyon kaynağının üzerinde duran bir kâbarcık haline gelmesi" tehlikesinin mevcut olduğunu gözlemledi.⁽¹³⁾

Tekelci Sermaye'nin yazılmakta olduğu 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında, sanayi sermayesi hâla sıkı bir denetimi elinde bulunduruyordu, yatırımlarını kendi öz kaynaklarıyla finanse ediyordu ve sistemin dev firma düzeyindeki temellerinin oldukça istikrarlı olduğu yolunda yaygın bir kanı vardı. Fakat durgunluğun yeniden su yüzüne çıkmasıyla birlikte beliren dönüşümler bütün bunları değiştirdi. 1960'ların altın çağını, herhangi bir topyekun düzeltme umudu olmaksızın, görünürde sonsuz biçimde sürüp giden bir kurşun çağı izledi. Sweezy, "The Triumph of Financial Capital" makalesinde, bu koşullar altında "Yeni bir uyarıcıya fena halde ihtiyaç duyuluyordu" diye gözlemliyordu, "ve bu da, elbette beklenmedik, ama yine de küresel kapitalist sistem içindeki kurulu eğilimlerin mantıksal bir sonucu olan bir biçim altında ortaya çıktı". Yatırım arayışı içinde olan artık için, üretken ekonomi dahilinde kârlı mahreçler bulamayan büyük şirketler/kapitalistler, para sermayelerini mali spe-

12) John Maynard Keynes, *Essays in Persuasion* (New York: Harcourt, Brace and Co., 1932), 169.

13) Keynes, *The General Theory*, 159. Türkçesi *Genel Teori*, Kalkedon Yayınları, 2008, İstanbul.

külasyon aracılığıyla çoğaltmaya çalışırken, mali sistem de kendi “ürünleri”ne yönelik talep artışına çıkırından çıkmış bir yeni mali enstrümanlar dizisiyle yanıt verdi. Bu enstrümanlar arasında vadeli borsa işlemleri, opsiyonlar, türevler ve yüksek riskli yatırım fonları vs. bulunuyordu. Sonuç 1980’lerle birlikte giderek kendi başına bir yaşantı kazanacak olan mali bir üst yapının ortaya çıkması oldu.

Doğal olarak, finansın üretim karşısındaki bu özerkliği, mutlak bir nitelikte olmaktan çok göreceli bir niteliktedir. Spekülatif finansın üretimdeki çapalarından kopuyor gibi gözüktüğü mali efori dönemleri, tıpkı 1990’ların sonlarında olduğu gibi, kaçınılmaz bir biçimde, yer çekimi kanunlarının askıya alınmış olduğu yolundaki hatalı varsayımlardan kaynaklanan yaygın “Yeni Ekonomi” nosyonlarına yol açar.⁽¹⁴⁾ Bu tür mali köpükler, 1987 ve 2000 borsa çöküntülerinde olduğu gibi, en sonunda kaçınılmaz biçimde patlarlar. Hyman Minsky’nin, Keynes’in eseri temelinde, “mali istikrarsızlık hipotezi” diye adlandırdığı, gelişmiş kapitalist ekonomilerin kaçınılmaz biçimde, temeldeki birikim süreci tarafından desteklenmeyen daha da kırılgan mali yapılara doğru kaydığı, bu yüzden de mali krizler yarattığı hipotezi, hâla tartışılmaz bir gerçek durumundadır.⁽¹⁵⁾ Yakın zaman önce yayınlanan, Wall Street mali yatırımcıları ile analistleriyle

14) 1990’ların sonlarındaki borsa köpüğünü (2000 yılında patlamazdan önce) akılcılaştırmak için kullanılan “Yeni Ekonomi” mitinin eleştirisi için bakınız Editörlerden Notlar, “The New Economy: Myth and Reality,” (“Yeni Ekonomi: Mit ve Gerçeklik”) *Monthly Review* 52, no. 11 (Nisan 2001): 1–15. Bu makalede ifade edilen ampirik noktalardan birisi bilişim teknolojisi yatırımlarının büyük bir bölümünün imalat değil, finans, sigorta ve gayri menkul sektörleri ile (perakende ticaret gibi) diğer hizmetlerde gerçekleştiğidir.

15) Hyman P. Minsky, *John Maynard Keynes* (New York: Columbia University Press, 1975) ve Can “It” Happen Again?: *Essays on Instability and Finance* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1982). Ayrıca bakınız Gaty Dymksi ve Robert Pollin, der., *New Perspectives in Monetary Macroeconomics: Explorations in the Tradition of Hyman P. Minsky* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994).

yapılan bir söyleşiler derlemesi, mizahi bir biçimde *What Goes Up* (Yükselen Ne) başlığını taşımaktadır.⁽¹⁶⁾

Yine de, 1987 borsa çöküşünden bu yana geçen son yirmi yılla dönüp bakıldığında en çarpıcı gelen şey, süreç içinde ortaya çıkan büyük mali erimelerin, ABD ekonomisinde, mali patlamaların ardından yalnızca kısa duraksamalar göstererek tırmanmaya devam eden, GSYİH yüzdesi olarak borçların uzun vadeli artışını durdurmak bakımından pek az etkide bulunmuş olmasıdır. Borsa, 2000 Mart ve Ekim 2002 tarihleri arasında (Standart and Poor 500 terimleriyle) değerinin yüzde 50'sini yitirirken, iki yıl sonra bu kaybın yaklaşık yarısını yeniden elde etti.⁽¹⁷⁾ Bu arada, borç, durdurulamaz yükselişini sürdürdü. Borsa köpüğünün patlamasından kaynaklanan ekonomik şok, konut piyasasındaki spekülasyona dayalı konut fiyatları borç köpüğünün genişlemesiyle yatıştırıldı. Bu köpük şimdi yükselen faiz oranları ve yavaşlayan ekonomik büyüme ile birlikte deliniyor ("Housing Cools Down Economy"- "Konut Ekonomiyi Soğutuyor" *New York Times*, 28 Ekim 2006). Kuşkusuz ki diğer köpükler de sonunda kaçınılmaz biçimde patlayacaklar.

Bunların hiçbirisi elbette çok daha büyük bir mali şokun ve borç-deflasyonunun, oyunun kurallarını değiştiren ciddi bir durgunluk biçimi yaratarak, daha kalıcı bir etkide bulunacağını inkâr etmek anlamına gelmez. Japonya'da 1990'ların başlarında yaşanan büyük mali çöküntü, bu ülkenin o zamandan bu yana saplanmış olduğu "Büyük Durgunluk" olarak adlandırılan duruma katkıda bulunmuştu.⁽¹⁸⁾

Çoğu şey yalnızca tek başına Birleşik Devletler'deki koşullara

16) Eric J. Weiner, *What Goes Up: The Uncensored History of Modern Wall Street* (New York: Little, Brown and Co., 2005).

17) Henwood, *After the New Economy*, 231. Michael M. Hutchinson ve Frank Westermann, der., *Japan's Great Stagnation* (Cambridge, MA: MIT Press, 2006)

18) Michael M. Hutchinson ve Frank Westermann, der., *Japan's Great Stagnation* (Cambridge, MA: MIT Press, 2006).

değil, aynı zamanda küresel ekonomide ve küresel mali sistemdeki koşullara da bağlıdır. Bir bütün olarak dünya üretimi yavaş büyüme, fazla kapasite ve (özellikle Afrika'daki) yoksulların en yoksullarının sefilleşme ve düşen yaşam beklentisi dehşetine saplanmalarıyla beraber daha da artan kutuplaşma tarafından karakterize oluyor. Bu arada, devasa ABD cari hesap açığı bu ülkeyi dünyanın en büyük borçlu ekonomisi haline getirdi. Bu da küresel bir dolar mide fesadı yaşanması anlamına geliyor. Tek başına Çin, kendi dış rezervlerinde bir trilyon ABD dolarından fazlasını tutuyor. Giderek yaygınlaşan dolar merkezli bu küresel mali kırılganlık koşulları altında, dünyayı gerçekten sarsacak boyutlardaki bir erimeyi öngörmek zor değil. 1997-98 mali krizi, mali salgının ne kadar büyük bir hızla yayılabileceğinin işaretlerini vermişti.

Fakat eğer küresel bir mali erime ve borç-deflasyonu elbette mevcut olasılıklardan birisini oluşturuyorsa, bir başka olasılık da, sisteme yönelik bazı büyük dışsal şoklar bir yana, durgunluk ve mali patlamanın yarattığı çifte çelişkinin belirsiz bir dönem boyunca sürüp gitmesidir. ABD Merkez Bankası ile diğer önde gelen kapitalist devletlerin merkez bankaları herhangi bir büyük mali rahatsızlık belirtisi görülmesi halinde, son çare mercileri gibi davranarak, sisteme hızla likidite pompalamaya hazırlıklı durumdalar. O halde bütün bu sallantılı yapıyı belirli bir zaman için ayakta tutabilmeleri olasılığı tamamen gözden ırak tutulamaz. Bu durumda şu soru ortaya çıkmaktadır: son otuz yılın mali patlamasının uzun vadede sürüp gitmesinin muhtemel sonuçları nelerdir? Tarihsel deneyim mali patlamanın artığın emilmesine yardımcı olduğunu ancak üretken ekonomiyi anlamlı herhangi bir derecede ayakta tutmayı başaramadığını göstermektedir; o halde durgunluk ve mali patlama biçimindeki çifte gerçeklik bir arada var olmaktadır. *Business Week* dergisinin bir zamanlar yazmış olduğu gibi (16 Eylül 1985), "Yavaş büyüme ve günümüzün çılgın spekülasyon kızgınlığı bir biçimde sembiyotik

bir kucaklaşma içinde birbirlerine kenetlenmişlerdir". Para üretmek giderek mal (ve hizmet) üretmenin yerini almakta ve bu ikinci üretim sonuç olarak orantısız olarak küçülmektedir.

Aslında, şimdi daha da büyük borç miktarlarının enjekte edilmesi belirli bir GSYİH büyümesini uyarmak için gerekli görülmektedir. Fred Magdoff'un, Kasım ayında (Türkçe MR Aralık) "Borç ve Spekülasyon Patlaması" makalesinde ifade ettiği gibi, "Borçluluk oluşumu ve ekonomik büyüme arasında tam bir ilişki olmamakla birlikte, 1970'lerde artan borcun her bir doları için GSYİH'da yaklaşık altmış sentlik bir artış yaşandı. 2000'lerin başında ise her bir dolarlık yeni borcun GSYİH'nin büyümesi üzerindeki etkisi yaklaşık yirmi sente düşmüştür".

Artan mali kırılganlık koşulları altında spekülasyona uyarlanmış bir sistem, büyük bir çoğunluğu emekçi nüfustan aşırı sömürü yoluyla elde edilen sabit yeni nakit zerk edilmesine ihtiyaç duymaktadır. ABD'li işçilerin çoğu açısından tekelci-mali sermayenin ekonomik çelişkileri tıpkı bir kapanın üzerlerine kapanmasına benzeyen bir durum yaratmıştır. Çoğu işçinin gerçek ücretleri bir kuşak ya da daha uzun bir süredir durgunlaştı; harcanabilir gelirin yüzdesi olarak hane borçları yükseliyor; işsizlik/eksik istihdam tırmanıyor; (zayıf istihdam fırsatları yaratılmasını ve bu durumun ortaya çıkardığı hayal kırıklıklarını yansıtan bir biçimde) iş gücüne katılımı düşüyor; sağlık harcamalarının, emeklilik ikramiyelerinin ve nüfusa yönelik (eğitim dahil) hükümet hizmetlerinin tümü de gerileme içinde; ve işçiler tarafından ödenmekte olan vergi yükü artıyor. Bütün bunlar gösteriyor ki tekelci mali sermaye koşulları altında "sefilliğin birikmesi", "servetin birikmesine denk düşen, zorunlu bir koşul"¹⁹⁹dur.

Acilen yanıt verilmesi gereken konulardan birisi tekelci mali sermayenin yeni evresinin emperyalizmle olan ilişkisidir. Son on yıl, ABD'nin Irak ve Afganistan'daki savaşlarıyla, ABD askeri üs-

199 Karl Marks, *Kapital*, cilt 1 (Londra: Penguin, 1976), 799.

lerinin küresel yayılmasıyla ve ABD askeri harcamalarındaki büyük sıçramayla damgalanan yeni bir çıplak emperyalizmin ortaya çıkışına tanıklık etti. Washington'un saldırganlığı temelde dünya ekonomisi üzerindeki kayıp ABD hegemonyasının bir bölümünü yeniden elde etmeyi hedeflemektedir. Fakat bu emperyalist yayılmanın arkasında ABD küresel imparatorluğunun tepelerinde ekonomik durgunlukla, dünya petrol arzının ve diğer stratejik kaynakların denetimiyle ve (doların hegemonyası dahil) mali egemenliğin ve istikrarın temelleriyle ilgili derin kaygılar mevcuttur.

Üstelik, bu çıplak emperyalizm, durgunluğun 1970'lerde ve 1980'lerde gözlenen yaygınlaşmasına bir yanıt olarak ortaya çıkan ve 1980'lerin başlarındaki üçüncü dünya borç kriziyle birlikte özellikle zehirli bir biçim kazanan neoliberal küreselleşme içinde zaten belirginleşmiş olan eğilimlerin bir uzantısıdır. Tekelci mali sermayenin çevreden daha da büyük artıklar çekmek amacıyla yoksul ülkelerin ekonomik ve sosyal hayatlarını güçlü biçimde istila etme ihtiyacında olduğu kuşkusuzdur. Üçüncü dünya ülkeleri uzun zamandır dünya sisteminin merkezinde bulunan yabancı yatırımcılara ve borç sahiplerine yapılan net ödemeler biçiminde net bir artık akışı tecrübe etmektedirler. Bunlar ve diğer hizmet ödemeleri (örneğin zengin ülkelerdeki sermayeye borçlanılan taşımacılık bedelleri) az gelişmiş ülkelerin cari hesaplar dengesi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmakta ve onların, zaten normalde aleyhlerine işleyen ticaret dengesinden bağımsız bir biçimde tehlikeli sulara doğru çekmektedir.⁽²⁰⁾ Küresel tekelci mali sermayenin karakteristik çağı olan neoliberal ekonomik yeniden yapılanma, yalnızca bu toplam durumu daha da kötüleştirmekte, çevre ekonomilerinin kendi ülkelerinde uluslararası sermaye üzerindeki kimi sınırlamalarını ve kendi

20) Bakınız Editörlerden Notlar, "A Prizefighter for Capitalism: Paul Krugman vs. the Quebec Protesters," *Monthly Review* 53, no. 2 (Haziran 2001): 1-5.

nüfuslarına yönelik kimi sınırlı desteklerini ortadan kaldırmaktadır. Bu neoliberal yeniden yapılanmaya IMF/Dünya Bankası/DTÖ ekonomik üçlüsü ile merkez ülkelerin hükümetleri ve şirketleri öncülük etmektedir. Fakat bu süreç nihai olarak gelişmiş kapitalist devletlerin askeri güçleri, özellikle de, yıkım araçlarının üretiminde diğer tüm emperyal güçler toplamını aşan AB jandarması tarafından desteklenmektedir. Tarihin herhangi bir yol göstericiliği mevcutsa, çevre ülkelerinde neoliberalizme karşı yükselmekte olan bugünkü isyan, emperyal sistemin merkezinden kaynaklanan ve Birleşik Devletler'in başını çektiği artan müdahalelerle karşılanacaktır.

Tekelci Sermaye'nin yayımlanmasından kırk yıl sonra kapitalizmin bu kitapta saptanmış olan çelişkileri hep birlikte daha da yıkıcı biçimler aldılar. Tekelci mali sermaye evresini yeterli biçimde açıklayan herhangi bir ekonomik teori mevcut değildir. Fakat Baran ile Sweezy'nin (arkadaşları Che'ye adadıkları) kitaplarının son cümlesinde "akıldışı sisteme" yönelttikleri özgün yanıt şimdi her zamankinden çok daha geçerlidir: "Birleşik Devletler'de ihtiyaç duyduğumuz şey, tarihsel perspektif, gerçeklerle karşılaşma cesareti ve insanlıkla onun geleceğine olan inançtır. Bunlara sahipsek, kendimizi, egemenliği altında yaşayanları sakatlayan, ezen ve onursuzlaştıran ve yer küre çapında... milyonlarca insanı yıkım ve ölümle tehdit eden şeytanca ve yıkıcı bir sisteme karşı savaşılmaya adanmış bir biçimindeki ahlâki yükümlülüğümüzü de kabullenebiliriz".

Kapitalizmin Malileşmesi

Kapitalizmde, son otuz yıl içinde ortaya çıkan değişimler, yaygın bir üçleme ile karakterize edilmektedir: Neoliberalizm, küreselleşme ve malileşme. Bunların ilk ikisi hakkında bir sürü şey yazılmış olmakla birlikte, üçüncüye dair çok daha az dikkat sarf edilmiştir.¹⁾ Yine de malileşme bugün artık giderek üçlemenin egemen gücü olarak görülmektedir. Kapitalizmin malileşmesi; iktisadi etkinliğin ağırlık merkezinin üretimden (ve hatta büyüyen hizmetler sektöründen) finansa doğru kayması günümüzün kilit sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Bu öge, kapitalizm yeni bir evreyle mi girdi sorusunun ortaya atılmasını herhangi bir başka görüngüden daha fazla zorlamaktadır.

Sistem malileşmenin bir sonucu olarak değişmiş olmasına değişmiştir ama bu değişimini, üretimi içindeki temel birikim sorununun aynı kalması nedeniyle, kapitalizmin bütünüyle yeni bir

1) Gerald A. Epstein, "Introduction," Epstein, der., *Financialization and the World Economy* (Northampton, MA: Edward Elgar, 2005), 1 içinde.

evresi olmaktan uzak olduğunu ileri süreceğim. Malileşme, bunun yerine, kapitalizmin tekelci evresinin, “tekelci-mali sermaye” olarak adlandırılabilir olan yeni bir melez evresiyle sonuçlandı.²⁾ Sermaye, köklü bir yöne doğru ilerlemek yerine, sonsuz gibi görünen bir durgunluk ve mali patlama çemberine yakalandı. Tekelci-mali sermayenin bu yeni ekonomik ilişkilerinin deprem üssü, hâlâ hâkim kapitalist ekonomi durumunda olan Birleşik Devletler’de bulunuyor, ancak -küresel sisteme de artan ölçülerde nüfuz ediyor.

1990’ların başlarında artan sıklıkla ortaya çıkan “malileşme” teriminin kökenleri yine de belirsizdir.³⁾ Ancak, kapitalizmde bir bütün olarak finansa doğru yaşanan ağırlık kayması biçimindeki bu köklü sorun, 1960’ların sonralarından bu yana mevcuttur. Solda (ya da belki de diğer yerlerde de) bu soruna sistematik biçimde işaret eden en erken girişim, *Monthly Review* için yazmakta olan Harry Magdoff ve Paul Sweezy’ye aittir.⁴⁾

Amherst’deki Massachusetts Üniversitesi’nde iktisat eğitimi veren önemli bir malileşme uzmanı olan Robert Pollin’in belirttiği gibi: Magdoff ve Sweezy, “1960’ların sonlarından başlayıp

2) John Bellamy Foster, “Monopoly-Finance Capital,” *Monthly Review* 58, no. 7 (Aralık 2007), 1–14. (Türkçe, MR: “Tekelci-Mali Sermaye”, Sayı 13)

3) “Malileşme” teriminin mevcut kullanımı, bu terimi *Boiling Point* (New York: Random House, 1993) isimli yapımda kullanan ve bir yıl sonra *Arrogant Capital* isimli kitabının, malileşmeyi “ayrıkçı gerçek ve mali ekonomiler arasında uzamış bir çatlak” olarak tanımlayan önemli bir bölümünü *Financialization of America* (Amerikanın Malileşmesi) konusuna ayıran Kevin Phillips’e çok şey borçludur (New York: Little, Brown, and Co., 1994), 82. Aynı yıl Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century* (New York: Verso, 1994) (Türkçesi: Uzun Yirminci Yüzyıl, Çeviren: Recep Boztanur, İmge Kitapevi Yayınları, 2000) kitabında uluslararası hegemonik geçişkenlikle ilgili bir çözümlemesinde kavramı kullandı.

4) Harry Magdoff ABD ekonomisindeki anan borç bağımlılığı konusunu ilk kez orijinal olarak 1965’de *Socialist Register*’de yayınlanan bir makalede ortaya attı. Bakınız Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, *The Dynamics of U.S. Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1972), 13–16.

1970'ler ve 1980'lerde devam ederek", "kapitalizmin şimdi yükselişe geçmiş olan yeni biçimini; finansın kapitalizmin işleyişi içinde giderek artan rolünü" belgelediler. "Bu durum 'malileşme' olarak adlandırıldı ve bence Paul ile Harry'nin solda bu durumu fark eden ve [ona] dikkat çeken ilk kişiler olduklarını söylemek adilce olacaktır. Bunu tipik ikna güçleri, temel olgular üzerindeki hâkimiyetleri ve gerçekliğin Marksist biçimde kavranması için gereken daha geniş sonuçları görme yetenekleri ile birlikte yaptılar." Pollin'in daha sonraki bir fırsatta da hatırlattığı gibi: "Harry [Magdoff] ve Paul Sweezy bu eğilimin kabul edilmesinde gerçek öncüler oldular... çalışmalarının önemli bir yönü, [Monthly Review'da otuz yıl boyunca yayınlanan] bu makalelerin, malileşmenin ortaya çıkışını bir görüngü olarak, basit ancak zorlayıcı ampirik verilerle izlemiş olması gerçeğidir... solda yer alan diğerlerinin, Paul ile birlikte Harry'nin buna öncülük etmemesi halinde, bu eğilimleri fark edip etmeyecekleri ya da anlayıp anlamayacakları belli değildir".⁵⁾

DURGUNLUKTAN MALİLEŞMEYE

Magdoff ve Sweezy, kapitalizmin malileşmesini çözümlerken basit anlamda istatistiksel eğilimleri kayda geçiriyor değillerdi. Bu eğilimi kapitalist gelişmeye dair tarihsel çözümleme gözlüğünden bakarak değerlendirdiler. Belki de bu çözümlemenin en özlü ifadesi, Sweezy tarafından 1997 yılında, "More (or Less) on Globalization" ("Küreselleşme Üzerine Daha Fazlası (Ya Da Daha Azı)") başlıklı bir makalede dile getirildi. Burada "kapitalizmin, yakın tarihindeki, 1974-75 bunalımı ile başlayan dönemdeki en üç önemli temel eğilim" olarak adlandırdığı öğelere gön-

5) Robert Pollin, "Remembering Paul Sweezy: 'He was an Amazingly Great Man'"; *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org>, 6-7 Mart 2004; "The Man Who Explained Empire: Remembering Harry Magdoff," *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org>, 6 Ocak 2006.

deninde bulundu: "(1) Toplam büyüme oranının yavaşlaması, (2) Tekelci (ya da oligopolcü) çokuluslu şirketlerin dünya çapında yayılması ve (3) Sermaye birikim sürecinin malileşmesi olarak adlandırılabilir olan durum".

Sweezy için bu üç eğilim "içsel olarak karşılıklı ilişki içinde"ydiler. Tekelleşme, büyük şirketlerin kârlarını şişirme eğilimindeyken, aynı zamanda "giderek daha fazla kontrol altına alınan piyasalardaki ek yatırım talebini" azaltıyordu. Ortaya çıkan mantık, "daha fazla kâr, daha az kârlı yatırım fırsatı, yani sermaye birikiminin yavaşlamasını sağlayan bir reçete ve bu biçimde *sermaye birikimi tarafından pekiştirilen bir ekonomik büyüme*" mantığı idi. Sermaye kendi ekonomik artığını kullanmanın bir yolunu ararken, buradan kaynaklanan "gerçek yatırımın sendeleyişi ve malileşmenin tomurcuklanması biçimindeki ikili süreç", önce İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki "altın çağ" yıllarının gölgelenmesi eşliğinde ortaya çıkmış ve Sweezy'nin gözlediği gibi, "günümüze kadar artan bir yoğunlukla" devam etmişti.⁽⁶⁾

Bu tez, Paul Baran ve Paul Sweezy'nin, iktisatçı Michał Kalecki ve Josef Steindl'in çalışmalarından esinlenen ve Karl Marks ve Rosa Lüksemburg'a kadar uzanan *Monopoly Capital* (Tekelci Sermaye-Kalkedon Yayınları, Ağustos 2007) kitaplarında sunulan teorik çerçeveden kökleniyordu.⁽⁷⁾ Baran ve Sweezy, tekelci kapitalist ekonominin, birincil mülk sahipleri olan ve sistemden asli olarak yararlanan küçük bir tekelciler/oligopolcüler azınlığı için devasa artıklar üreten son derece üretken bir sistem olduğunu ileri sürüyorlardı. Kapitalistler olarak doğallıkla bu artığı daha da fazla birikim elde etmek üzere yatırıma dönüştürmek istiyorlardı. Fakat bu artıkları yaratanlarla aynı koşullar aynı zamanda

(6) Paul M. Sweezy, "More (or Less) on Globalization," *Monthly Review* 49, no. 4 (Eylül 1997), 3-4

(7) Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1966). Türkçesi, *Tekelci Sermaye*, Kalkedon Yayınları, 2007, İstanbul.

kârlı yatırımları sınırlandıran engeller de oluşturunuyordu. Şirketler tüketicilere mevcut oligopolcü kâr oranını ortaya çıkartan fiyatlarda mevcut mal düzeyini satmakta açıkça zorlanıyorlardı. Tüketim artışıdaki zayıflık, şirketlerin aşırı üretimden kaçınmaya ve kâr marjlarını tehdit eden fiyat indirimleri yapmaya girişmeleriyle birlikte, üretken kapasite kullanımındaki kesintilere yol açıyordu. Buradan kaynaklanan atıl kapasite yığılması ise, yeni kapasiteye yatırım yapılması bakımından pek az olanak olduğunu ima ederek, ticari faaliyetler açısından uyarıcı bir sinyal yaratıyordu.

Sermaye sahipleri bakımından söz konusu olan ikilem, yatırım fırsatlarındaki çölleşme karşısında, ellerinde bulunan devasa artıklarla ne yapacakları ikilemiydi. 1970'lerden itibaren buldukları ana çözüm, para sermayelerini korumanın ve genişletmenin bir yolu olarak mali ürünlere olan talepletini artırmak oldu. Bu sürecin arz cephesinde, mali kurumlar bir dizi yeni mali araçlar: vadeli işlemler, opsiyonlar, türevler, yüksek riskli fonlar vs. ile birlikte öne çıktılar. Sonuç şimdi yirmi yıldır sürmekte olan mali spekülasyonun jet hızıyla tırmanması oldu.

Ortodoks iktisatçılar arasında finansın bu orantısızca gelişimi konusunda endişe duyan pek az isim mevcuttu. 1984'de, Ekonomik Danışmanlar Kennedy Konseyi üyesi ve 1981 Nobel iktisat ödülü sahibi James Tobin, "mali piyasalarımızın kumarhane etkisi"ne göndermede bulunarak bazı sonuçlara ulaştığı, "On the Efficiency of the Financial System" (Mali Sistemin Etkinliği Üzerine) başlıklı bir konuşma yaptı. Tobin dinleyicilerine şöyle di-yordu:

Rahatsız edici bir Psikiyatrik şüpheyi itiraf edeceğim... Bu da kaynaklarımızın giderek daha da fazlasını... mal ve hizmet üretimi dışındaki mali etkinliklere, sahip oldukları toplumsal üretkenlikle orantısız ölçüde yüksek özel ödüllendirmeler sağlayan etkinliklere fırla-

tıp atmakta olduğumuzdur. Bilgisayarın muazzam gücünün bu 'kâğıttan ekonomi' tarafından aynı işlemleri daha ekonomik biçimde yapmak üzere değil de, mali değiş tokuşların miktarını ve çeşitliliğini şişirmek üzere işe koşulduğundan kuşku duyuyorum. Belki de bu nedenle, yüksek teknoloji şu ana kadar ekonomi çapındaki üretkenlikte hayal kırıklığı yaratan sonuçlar ortaya çıkardı. Keynes'in de kendi döneminde görmüş olduğu gibi, mali araçların nakde dönüştürülebilirlik ve müzakere edilebilirlik avantajlarının mi yop ve etkinliksiz, ninci derecedeki spekülasyonu kolaylaştırma pahasına yapılıyor olmasından korkuyorum... Keynes'in mali araçların geçici sahiplerine yönelik daha büyük caydırıcılar ve uzun vadeli yatırımcılara yönelik daha büyük ödüller sunmamız gerektiği konusundaki önermesinin haklı olmasından kuşlanıyorum.⁸⁾

Tobin'in vurguladığı nokta kapitalizmin elindeki artığı gerçek ekonomideki uzun vadeli yatırımlar yerine giderek daha spekülatif, kumarhane benzeri etkinliklere yönlendirmesi nedeniyle, etkinlik yoksunu haline gelmekte olduğuydu.⁹⁾ 1970'lerde daha sonra uluslararası değiş tokuş ilişkileri üzerinde konulacak "Tobin vergisi" diye adlandırılan bir vergi önerdi. Bu vergi küresel ekonominin ağırlık merkezini spekülatif finanstan üretime doğru yeniden kaydırarak yatırımları güçlendirmeyi tasarlıyordu.

Magdoff ile Sweezy ise, 1985 tarihli "The Financial Explosion"

8) James Tobin, "On the Efficiency of the Financial System," *Lloyd's Bank Review*, no. 153 (1984), 14-15.

9) Aşağıdaki çözümlemede mali ekonominin karşıtı olarak, üretim (yani GSYİH olarak ölçülen ekonomik çıktı) âlemine göndermede bulunmak üzere "gerçek ekonomi" terimini kullanmak konusundaki eski ekonomik geleneği izleyeceğim. Yine de hem "gerçek ekonomi" hem de mali ekonomi kelimenin normal anlamı içinde açıkça gerçektirler.

("Mali Patlama") başlıklı makalelerinde, finansın hızla büyümesinin gerçek ekonomi üzerinde ölümcül etkilerde bulunduğunu ileri süren Tobin gibilerle tam bir karşılık içinde, malileşmenin kapitalizm açısından durgunluk eğilimi bağlamında işlevsel olduğunu iddia ettiler:

Kumarhane toplumu aslında bir sürü yetenek ve enerjiyi mali kâğıt oyunlarına aktarıyor mu? Evet, elbette. Mantıklı hiç kimse bunu yadsıyamaz. Bunu gerçek mal ve hizmet üretmek pahasına mı yapıyor? Kesinlikle hayır. Mali yapının havasını aldığımızda, şimdi burada istihdam edilmekte olan yetenek ve enerjinin üretken faaliyetlere doğru kayacağını varsaymanın hiçbir nedeni yoktur. Bunlar basit biçimde işsiz kalabilirler ve ülkenin zaten devasa miktarlara ulaşmış olan aylak insani ve maddi kaynaklar havuzuna eklenebilirler. Kumarhane toplumu ekonomik büyümenin önündeki önemli bir engel midir? Yine, kesinlikle hayır. Ekonominin son yıllarda yaşadığı büyüme, barış zamanlarında bugüne kadar görülmemiş olan askeri yığınak haricinde, neredeyse tamamen mali patlamadan kaynaklanmaktadır.⁽¹⁰⁾

Bu bakış açısında kapitalizm, durgunlukla malileşme arasında oluşan karmaşık, yeni bir ilişkinin temsil ettiği bir dönüşümden geçmektedir. Sweezy yaklaşık on yıl sonra, "The Triumph of Financial Capital"de ("Mali Sermayenin Zaferi") şöyle ilan etti:

10) Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, *Stagnation and the Financial Explosion* (New York: Monthly Review Press, 1987), 149. Magdoff ve Sweezy 15 Eylül 1985 tarihli özel baskısında "The Casino Society" ("Kumarhane Toplumu") hakkında sonuçlara varan *Business Week*'teki bir köşe yazısı ile tartışıyorlardı.

Bu mali üstyapının son yirmi yılın eseri olduğunu söyledim. Bu da, ortaya çıkmasının kabaca 1970'lerde durgunluğun geri gelmesiyle eşzamanlı olduğu anlamına gelir. Ama bu durum önceki bütün deneyimler ışığında anlamsızlaşmıyor mu? Mali patlamalar geleneksel olarak gerçek ekonomideki zenginlikle el ele gitti. Bu durumun artık geçerli olmaması, şimdi yirminci yüzyılın sonunda bunun karşınının daha geçerli hale gelmesi; bir başka deyişle artık mali patlamanın sağlıklı bir gerçek ekonomiden değil de, durgun bir ekonomiden beslenmesi gerçekten de mümkün müdür?

Bu soruya verilecek olan yanıtın, evet mümkündür ve bu da yaşanmaktadır biçiminde olduğunu düşünüyorum. Buna mali olanla gerçek olan arasındaki tersine dönmüş ilişkinin, dünyadaki [dünya ekonomisindeki] yeni eğilimleri anlamak 'akımından son derece kilit bir nitelikte olduğuna ikna olmuş bulduğumu ekleyeceğim.

Geriye dönülüp bakıldığında, bu "tersine dönmüş" ilişkinin kapitalizm açısından başından itibaren mevcut olduğu açıktır. Fakat bu sadece sistemin belirli bir gelişme evresinde maddileşebilecek olan bir ilişkiydi. Soyut olasılık, hem Marks hem de Keynes tarafından vurgulanan, sermaye birikimi sürecinin iki yönlü olması gerçeğinde yatıyordu: Sermaye birikimi gerçek varlıkların mülkiyetini ve ayrıca bu gerçek varlıklar üzerindeki kâğıttan iddiaları içeriyordu. Bu koşullarda gerçek birikimle mali spekülasyon arasındaki çelişki ihtimali sistemde başından itibaren içsel idi.

Ortodoks iktisatçıların; tasarrufçunun, bu biçimde elde edilmiş olan parayı daha sonra üretimi genişletmek üzere kullanan girişimci karşısında ve gerçek varlıklar üzerinde mali bir iddiaya sahip olduğu basit varsayımı üzerinde çalışarak, üretken yatırımlarla mali yatırımların birbirine bağlı olduğunu uzun zaman-

dır varsayıyor olmalarına karşın, bu durum, uzunca bir süre geçersiz sayıldı. Üretken yatırımlarla mali varlıkların yığılması arasında hiçbir zorunlu dolaysız bağlantı yoktur. Yani bu ikisi açısından kayda değer bir "ayrıştırma" mümkündür.¹¹⁾ Ancak, bu çelişki olgun bir mali sistem mevcut olmadığında, normalde büyüme döneminin sonunu işaret eden, kapitalizmin tarihi boyunca ortaya çıkan spekülâtif köpüklerden daha ileriye gidemez. Bu tür olaylar, ciddi kopuşlar yaratmalarına karşın, bir bütün olarak sistemin yapısı ve işleyişi üzerinde küçük ya da çok az etki de bulunmuşlardır.

Finansın sahnenin tam ortasına yerleşmesinin ve üretimle finans arasındaki çelişkinin olgunlaşmasının öncesinde, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında tekelci kapitalizmin ortaya çıkması ve bir sanayi hisseleri piyasasının gelişmesi gerekti. Tekelci sermayenin yeni rejiminin ilk baştaki on yıllarında, demiryolları ile ilgili olarak gelişen yatırım bankacılığı, devasa şirket birleşmelerini ve dev, tekelci şirketlerin hâkimiyetindeki bir ekonominin gelişmesini kolaylaştırarak, mali bir güç merkezi olarak belirginleşti. Bu, J. P. Morgan'ların dönemi idi. Birleşik Devletler'deki Thorstein Veblen ve Avusturya'daki Rudolf Hilferding'in her ikisi de birbirlerinden bağımsız olarak bu dönemde tekelci sermaye hakkında teoriler geliştirerek, özellikle mali sermayenin oynadığı rolü vurguladılar.

Yine de, Büyük Bunalım'ın yaşandığı on yıl gelip çatığında, tekelci kapitalist ekonominin mali üstyapısı, 1929 borsa krizi tarafından damgalanan bir biçimde çöktü. Mali sermaye bunalım içinde büyük ölçüde eridi ve gerçek ekonominin nekahetinde hiçbir önemli rol oynamadı. ABD ekonomisini bunalımdan çıkartan, İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan devasa devlet-des-

11) Paul M. Sweezy, "Economic Reminiscences," *Monthly Review* 47, no. 1 (Mayıs 1995), 8; Lukas Menkhoff ve Norbert Tolsdorf, *Financial Market Drift* (New York: Springer-Verlag, 2001).

tekli askeri harcama artışı oldu.⁽¹²⁾

Paul Baran ve Paul Sweezy 1960'ların başlarında *Tekelci Sermaye*'yi yazdıklarında 1960'ların altın çağında devletin (sivil ve askeri harcamalarının), satış gayretlerinin, ikinci büyük otomobilleşme dalgasının ve diğer öğelerin arttığı emerek ve sistemi durgunluktan çıkartarak, kapitalist ekonomiyi nasıl su yüzünde tuttuğunu vurguladılar. Ayrıca FIRE'a (yani finans, yatırım ve gayri menkule) giden devasa artık miktarına işaret ettiler, fakat bunu o dönemde görece az vurguladılar.

Ancak, 1970'lerde ekonomik durgunluğun yeniden ortaya çıkışıyla birlikte, artık Magdoff ile birlikte yazmakta olan Sweezy, finansın büyümesi üzerinde giderek daha fazla odaklanmaya başladı. 1975'de "Banks: Skating on Thin Ice," ("Bankalar: İnce Buzda Kaymak") isimli makalede, "börçün ve bankaların erişim alanlarının aşırı genişlemesi, kapitalist sistemi ve kârlarını korumak; çelişkilerini, en azından geçici olarak alt etmek ve Birleşik Devletler'in emperyalist yayılmasını ve savaşlarını desteklemek için gereken şeyin ta kendisiydi"⁽¹³⁾ diye ileri sürdüler.

TEKELCI-MALİ SERMAYE

1970'lerde "ekonominin, ılımlı bir mali eklenti tarafından kendisine hizmet edilen bir üretim sisteminden oluşan eski yapısı" hâlâ yerli yerindeyse, Sweezy'nin 1995'de gözlemlediğine göre, bu durum 1980'lerin sonlarında "yerini, oldukça genişlemiş olan bir mali sektörün yüksek bir bağımsızlık derecesine

12) Yatırım bankacılığının (sözde "para-iröstü olarak), tekelci kapitalizmin oluşum döneminde elde ettiği, sistemin en tepesindeki iktidar konumunu yeniden kazanmaktaki başarısızlığı, bu dönemde elde etmiş olduğu gücün üzerine yaslandığı koşulların geçici olması gerçeğine bağlanabilir. Bakınız Paul M. Sweezy, "Investment Banking Revisited," *Monthly Review* 33, no. 10 (Mart 1982).

13) Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, *The End of Prosperity* (New York: Monthly Review Press, 1977), 35.

ulaştığı ve temeldeki üretim sisteminin tepesine oturduğu yeni bir yapıya bıraktı".⁽¹⁴⁾ Durgunluk ve muazzam mali spekülasyon aynı derin köklü, geri dönüşü olmayan ekonomik açmazın sembiyotik cephelemleri olarak ortaya çıktılar.

Bu sembiyozun üç yaşamsal cephesi mevcuttur: (1) Temeldeki ekonominin durgunluğu kapitalistlerin para sermayelerini korumak ve genişletmek için finansın büyümesine giderek daha fazla bağımlı hale gelmeleri demektir. (2) Kapitalist ekonominin mali üstyapısı alttaki üretken ekonomideki temellerinden tamamen bağımsız biçimde genişleyemezdi; yani spekülatif köpüklerin patlaması sürekli tekrarlanan ve büyüyen bir sorundu.⁽¹⁵⁾ (3) Malileşme, ne kadar genişlerse genişlesin, üretim içindeki durgunluğu asla alt edemezdi.

Kapitalist devletin oynadığı rol, malileşmenin yeni buyruklarını yerine getirmek üzere dönüştürüldü. Devletin, kısa vadeli likidite sunumundan sorumlu son kurtarıcı borç veren olarak sahip olduğu rol, sistemle tam anlamıyla eklemlendi. FED [ABD Merkez Bankası; ç.n.] 1987 borsa krizinden itibaren tüm hisse senedi piyasası için, borsada 2006'da son derece keskin bir gerilemeyi önleyemeyecek olan açık seçik bir "çökemeyecek kadar büyük" siyasetini benimsedi.⁽¹⁶⁾ Bu koşullar, malileşmenin durgunluktan muzdarip ekonominin sürekli bir yapısal gereği haline geldiği, benimse "tekelci-mali sermaye" olarak adlandırdığım durumun yükselişine damgasını vurdu.

SINIFSAK VE EMPEPYAL SONUÇLAR

Malileşmenin kökenleri bütün bunlar sayesinde açıklığa ka-

14) Sweezy, "Economic Reminiscences," 8-9.

15) Bu durum Keynes ve Hyman Minsky'nin mali istikrarsızlık varsayımı ile tutarlılık içindedir. Bakınız Minsky, *Can "It" Happen Again?* (Armonk, New York: M. E. Sharpe, 1982).

16) Robert W. Parenteau, "The Late 1990s' US Bubble," Epstein, der., *Financialization and the World Economy*, 136-38 içinde.

vuştuyrsa, bir yandan da somut sınıfsal ve emperyal sonuçlardan söz etmek gerekir. Yer sınırlaması dâhilinde kendimi sekiz kısa gözlemle sınırlandıracam.

(1) Malileşme belirli mali köpükleri aşan süregelen bir süreç olarak değerlendirilebilir. 1987 borsa çöküşü ile başlayan son mali erimelere bakarsak, çarpıcı olan, bunların malileşme eğilimini durdurmak ya da hatta yavaşlatmakta ne kadar az etkide bulunmuş olduklarıdır. 2000 Mart ayı ile 2002 Kasım ayı arasında (Standart and Poor's 500 listesiyle ölçüldüğünde) Wall Street satışlarındaki borsa değerlenmesinde yer alan kayıpların yarısı yalnızca iki yıl sonra yeniden kazanılmıştır. 1985'de ABD borçları GSYİH'nın iki katı iken, yirmi yıl sonra ABD borçları ulusun GSYİH'nın yaklaşık üç buçuk katına ulaşarak, tüm dünyanın 44 trilyon dolarlık GSYİH'ına yaklaşmıştır. Dış ticaret işlemlerinin ortalama günlük hacmi 1989'da 570 milyar dolardan 2006'da 2.7 trilyon dolara ulaşmıştır. 2001'den bu yana küresel kredi türevleri piyasası (kredi risk transfer araçları küresel piyasası) yılda yüzde 100'ü aşan bir hızla büyümüştür. Yeni bin yılın başlarında sınırlı bir öneme sahip olan küresel ticareti yapılan kredi türevlerinin nominal değeri 2008'in ilk yarısı itibarıyla 26 trilyon dolara fırlamıştır.⁽¹⁷⁾

(2) Tekelci-mali sermaye, Hilferding ve diğerlerinin, özellikle yatırım bankacılığının hâkimiyetinden kaynaklanan ve erken yirminci yüzyıl döneminin "mali sermaye"si olarak tarif ettikleri mali sermayeden niteliksel olarak farklı bir görüngüdür. Çalışmalar son on yıllar boyunca Birleşik Devletlerdeki mali şirketlerin kârlarının, mali olmayan şirketlere kıyasla arttığını göster-

17) Doug Henwood, *After the New Economy* (New York: The New Press, 2005), 231; Fried Magdoff, "Explosion of Debt and Speculation," *Monthly Review* 58, no. 6 (Kasım 2006), 7, 19 (Türkçe MR: "Borç ve Spekülasyon Patlaması", Sayı 12); Epstein, "Introduction," 4; Garry J. Schinasi, *Safeguarding Financial Stability* (Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2006), 228-32.

mekle birlikte, mali olmayan şirketlerin de sermaye ve para piyasalarına yoğun katılımı nedeniyle bu ikisi arasında basit bir ayrım mevcut değildir.⁽¹⁸⁾ Büyük zenginlik yığılmaları giderek üretimden çok finansla ilişkili hale gelmekte ve finans giderek artan oranda mali olmayan şirketlerin nakit akış yönetimiyle ilgili kuralları ve hızı belirlemektedir. Yine de mali olmayan ve mali kurumların kaynaşması bu durumun sermayenin kendi içindeki bir bölünme olarak görülmesini zorlaştırmaktadır.

(3) Son derece önemli mali varlıkların mülkiyeti açıkçası kapitalist sınıf üyeliğinin temel belirleyicisidir. Toplumun mali zenginlik ve gelir bakımından en tepesi ve en altı arasındaki uçurum şimdi astronomik oranlara ulaşmıştır. Birleşik Devletlerde 2001'de mali zenginlik sahiplerinin en üstteki yüzde 1'i (ki sahipleri tarafından oturtulan konutların hisselerini hariçte bırakmaktadır) nüfusun en alttaki yüzde 80'lik bölümünün sahip olduğundan dört kat daha fazlasına sahiptir. Nüfusun en zengin yüzde 1'i hisseler bakımından geriye kalan yüzde 99'luk bölümüne eşit olan 1.9 trilyon dolarlık bir bölümü elinde bulundurmaktadır.⁽¹⁹⁾ Birleşik Devletlerdeki gelir uçurumu son on yıllar içinde öylesine genişlemiştir ki FED Kurulu Başkanı Ben S. Bernanke, 6 Şubat 2007'de, "gerçek ücretlerde daha fazla eşitsizlik yönünde uzun vadeli bir eğilim"i vurgulayarak, "The Level and Distribution of Economic Well Being" ("Ekonomik Refahın Düzeyi ve Bölüşümü") başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bernanke'nin belirttiği üzere, "gelir dağılımının tepesindeki yüzde 1'lik bölümdeki hanelerin ellerinde toplanan vergi sonrası gelir payı 1979'daki yüzde 8'den 2004'deki yüzde 14'e yükseldi". 2006

18) Greta R. Krippner, "The Financialization of the American Economy," *Socio-economic Review* 3, no. 2 (2005), 173-208; James Crotty, "The Neoliberal Paradox," in Epstein, ed., *Financialization and the World Economy*, 77-110.

19) Edward N. Wolff, "Changes in Household Wealth in the 1980s and 1990s in the U.S." *The Levy Economics Institute of Bard College*, Working Paper No. 407 (Mayıs 2004), tablo 2, <http://www.levy.org>.

Eylül ayında en zengin 60 Amerikalı'nın, bir önceki yıldın yaklaşık yüzde 10 daha üzerinde olan, 630 milyar dolar değerindeki bir servete sahip olduğu tahmin ediliyor. (*New York Times*, 1 Mart 2007).

Yakın tarih eşitsizlikteki hızlı artışın sistemin tekelci-mali sermaye evresinin özsel bir gereği haline geldiğini gösteriyor. Mali üstyapının spekülatif köpüklerin patlamaksızın genişlemeye devam etmesi için yeni nakit zerk edilmesi yönündeki talepleri sonsuz gibi görünüyor. Bu da sömürünün artmasını ve daha eşitsiz bir gelir ve servet dağılımını gerektiriyor ve toplam durgunluk sorununu yoğunlaştırıyor.

(4) Durgunluk-malileşme dinamiğinin merkezi bir cephesi konut spekülasyonu. Bu durum konut sahiplerinin durgunlaşan gerçek ücretlere karşın yaşam tarzlarını yükselen konut hisselerinden borçlanarak, kayda değer ölçüde korumalarını sağlıyor. Pollin'in gözlemlediği gibi, Magdoff ve Sweezy, "ABD'li hanelerin, [ücretleri durgunlaşmaya ve düşmeye başlarken yaşam standartlarını korumanın bir aracı olarak kendi evlerinin büyüyen hisselerinden çekmek suretiyle] borca giderek daha fazla bağımlılaşmalarını hemen herkesten daha önce gördüler".⁽²⁰⁾ Fakat son krizden bu yana devam eden düşük faiz oranları bir konut köpüğü yaratarak, konuttaki gerçek spekülasyonu teşvik etti. Bugün konut köpüğünün şişmesi ABD ekonomisindeki istikrarsızlığın temel bir nedeni haline aldı. Tüketici borç faiz oranları artıyor, tüketicilerin borç faizlerini ödemek için bağımlı oldukları konut değerindeki yükselme ise şimdi yok oldu. Tek aile konutlarının fiyatları ülkenin en büyük 149 büyük kent bölgesinin yarısından fazlasında 2006'nın son çeyreğinde düştü (*New York Times*, 16 Şubat 2007).

Konut köpüğü, durgunluğun dengelenmesi ve bir malileşme

20) Pollin, "The Mar. Who Explained Empire."

temeli olarak öylesine yaşamsal bir hale gelmiş ve ABD'li hanelerin temel refahı ile öylesine yakından ilişkili bir hal almıştır ki, konut piyasasının mevcut zayıflığı hem keskin bir ekonomik gerilemeyi hem de yaygın bir mali düzensizliği harekete geçirebilir. Faiz oranlarının daha da yükselmesi, durgun ya da hatta daha da düşen konut değerleri ile tüketici borç faiz oranlarının yükselmesi gibi bir kısır döngü yaratarak, bir dizi iflasa neden olma potansiyeline sahiptir. ABD'nin tüketiminin dünya ekonomisine yönelik talebin ana kaynağı durumunda olması gerçeği, bu durumun daha küreselleşmiş bir krize katkıda bulunması olasılığını da ortaya çıkarmaktadır.

(5) Solda şu anda popüler olan tezlerden birisi mali küreselleşmenin dünya ekonomisini, artık devletlerin önem taşımadığı bir ölçüde değiştirmiş olduğu tezidir. Daha çok, Ignacio Ramonet'in "Disarming the Market" ("Piyasayı Silahsızlandırmak") makalesinde ortaya koyduğu üzere (*Le Monde Diplomatique*, Aralık 1997):

Mali küreselleşme kendisine göre bir yasadır ve kendi yönetici aygıtı, kendi etki alanları, kendi eylem araçları ile birlikte aynı bir ulus ötesi devlet yaratmıştır. Yani Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi... Bu suni dünya devleti toplumda herhangi bir temeli olmayan bir güçtür. Bunun yerine mali piyasalara ve efendisi olduğu devasa ticari faaliyetlere yanıt verebilir niteliktedir. Sonuç, gerçek dünyadaki gerçek devletlerin herhangi bir güç temeline sahip olmayan toplumlar haline gelmeleridir. Ve durum sürekli olarak daha da kötüleşmektedir.

Ancak bu görüşler oldukça temelsizdir. Dünya ekonomisinin malileşmesi inkâr edilemez olmakla birlikte, bu durumu yeni bir uluslararası sermayenin yaratılması olarak görmek devasa bir mantık sıçraması yapmak demektir. Küresel tekelci-mali sermaye kapitalizmi, istikrasız ve bölünmüş bir sistem olmaya devam

etmektedir. IMF, Dünya Bankası ve (GATT'ın mirasçısı olan) DTÖ, (buna OECD dâhil edilse bile) "aynı bir ulus ötesi devlet" oluşturmamaktadır, bunlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında temelde Birleşik Devletler tarafından küresel sistemi uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda yönetmek üzere dayatılmış olan Bretton Woods sistemi içinde ortaya çıkan uluslararası örgütlenmelerdir. Önde gelen emperyalist devletlerin ve onların ekonomik çıkarlarının denetimi altında kalmaya devam etmektedirler. Bu kurumların kuralları asimetrik biçimde uygulanmaktadır; bu kurallar ABD sermayesine en az ölçüde müdahalede bulunmakta, dünyanın en yoksul halklarının daha fazla sömürülmesine en büyük hizmeti vermektedir.

(6) "Neo liberalizm" olarak adlandırmakta olduğumuz durum, tıpkı Keynesçiliğin klasik tekelci sermayenin daha eski evresinin ideolojik karşılığı olması gibi, tekelci-mali sermayenin ideolojik karşılığıdır. Bugünün uluslararası sermaye piyasaları, devlet yetkililerinin ekonomilerini faiz haddi düzeyleri ve sermaye akışları gibi alanlarda düzenlemeleri bakımından ciddi sınırlar getirmektedir. Bu yüzden, neoliberalizmin, Thatcher ve Reagan dönemlerinden başlayarak, hegemonik ekonomik ideoloji halinde gelişmesi, bir ölçüde mali küreselleşme tarafından ortaya çıkarılmış olan yeni sermaye buyruklarının bir yansımasıdır.

(7) Dünya ekonomisinin artan oranda malileşmesi az gelişmiş ekonomilere yönelik daha fazla emperyal nüfuz etme etkinliği ve neoliberal küreselleşme siyasetleri tarafından damgalanan daha fazla mali bağımlılıkla sonuçlanmaktadır. Somut bir örnek, son birkaç on yıl içinde küresel tekelci-mali sermayenin egemenliği altında, ekonomisinin birinci önceliği yabancı (öncelikle de portföy) yatırımlarını kendine çekmek ve IMF dahil, uluslararası sermayeye olan dış borçlarını ödemek olan Brezilya'dır. Sonuç, mali ölçütlerle bakıldığında daha iyi "ekonomik temeller" olarak saptanmaktadır, ama bu duruma yüksek faiz oranları, sanayisizleşme, ekonomideki yavaş büyüme ve küresel finansın

genellikle son derece hızlı hareketleri karşısında artan kırılganlık eşlik etmiştir.⁽²¹⁾

(8) Kapitalizmin malileşmesi daha denetlenemez bir sistemle sonuçlanmıştır. Bugün küresel mali ilişkilerde bir nebze istikrar kurma sorumluluğunu üstlenmiş olanların ne ölçüde korktuklarını gözle görülebilir durumdadırlar. IMF 2000'lerin başlarında, 1997-98 Asya mali krizine, 2000'de "yeni ekonomi" köpüğünün patlamasına ve 2001'de Arjantin'in dış borç ödemeleri açısından iflas etmesine yanıt olarak, dört aylık bir Küresel Mali İstikrar Raporu yayınlamaya başladı. Sistemin artan havailiği ve istikrarsızlığı hakkında açık seçik bir fikir edilmek için bu raporun çeşitli sayılarına göz atmak yeterlidir. Bir kez durduklarında patlamak spekülâtif köpüklerin karakteristiğidir. Bu durumda riskin sürekli artması ve mali sisteme hep daha fazla nakit zerk edilmesi, mali yapı daha da kırılganlaştıkça daha da güç kazanan bir buyruğa dönüşmektedir. Küresel Mali İstikrar Raporu'nun her bir sayısı, mali piyasaları tehdit ettiği görülen bir "riskten kaçınma" hayaletine yapılan göndermelerle doludur.

IMF Yürütme Kurulu müdürleri Eylül 2006 Küresel Mali İstikrar Raporu'nda yüksek riskli fonların ve kredi türevlerinin hızla büyümesinin mali istikrar üzerinde sistematik bir etkide bulunmasıyla, ABD ekonomisinin yavaşlaması ve konut piyasasının soğumasının, beklenmedik şoklar durumunda daha da "artabilecek" daha da büyük "mali sarsıntılara" yol açabileceği yönündeki endişelerini dile getirdiler.⁽²²⁾ Bu bağlam, sistem üzerindeki beklenmedik ve keskin şokların ve bu şoklardan kaynaklanan

21) Bakınız Daniela Magalhães Pates ve Leda Maria Paulani, "The Financial Globalization of Brazil Under Lula" (Türkçe MR: "Brezilya'nın Lula Yönetimi Altında Mali Küreselleşmesi", Sayı: 14) ve Fabrício Augusto de Lóveira ve Paulo Nakatani, "The Brazilian Economy Under Lula," Monthly Review 58, no. 9 (Ocak 2007-Türkçe MR: "Lula Yönetiminde Brezilya Ekonomisi", Sayı:14), 32-49.

22) International Monetary Fund, *The Global Financial Stability Report* (Mart 2003), 1-3 ve (Eylül 2006), 74-75.

mali bulaşıcı hastalıkların kaçınılmaz şeyler olarak görüleceği kadar denetim dışına kaçan bir malileşme bağlamıdır. Tarihçi Gabriel Kolko'nun yazdığı gibi, "dünya mali sistemi hakkında en fazla bilgi sahibi olanlar giderek daha fazla endişe duyuyorlar ve bunun için haklı nedenleri de var. En 'saygın' kaynaklardan şiddetli uyarılar geliyor. Gerçeklik gözden gitti. Açgözlülük şeytanları kaybediyorlar".⁽²³⁾

23) Gabriel Kolko, "Why a Global Economic Deluge Looms," *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org>, 15 Haziran 2006.

Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz

Artık, çok az kimse, olup biteni iş işten geçtikten sonra görmenin avantajıyla, ABD ekonomisinin son zamanlarda yaşadığı büyümenin önemli bir bölümünü harekete geçiren konut köpüğünün patlamasının zorunlu olduğundan ya da genel bir mali kriz ve küresel ekonomik yavaşlamanın kaçınılmaz birer sonuç olduğundan kuşku duyuyor. Yüksek riskli borç yönetiminin yeni mali simyasına kapılmayıp, şirketler dünyasındakilerin büyük bir çoğunluğu gibi devasa spekülatif kârlarla gözleri kamaşmayanlar açısından uyarıcı işaretler yıllardır mevcuttu. Bu durumu *Monthly Review* dergisinde şöyle yazmıştık:

Konut köpüğü, durgunluğun dengelenmesi ve bir malileşme temeli olarak öylesine yaşamsal bir hale gelmiş ve ABD'li hanelerin temel refahı ile öylesine yakından ilişkili bir hal almıştır ki, konut piyasasının mevcut zayıflığı hem keskin bir ekonomik gerilemeyi hem de yaygın bir mali düzensizliği harekete geçirebilir. Faiz

oranlarının daha da yükselmesi, durgun ya da hatta daha da düşen konut değerleri ile tüketici borç faiz oranlarının yükselmesi gibi bir kısır döngü yaratarak, bir dizi iflasa neden olma potansiyeline sahiptir. ABD'nin tüketiminin dünya ekonomisine yönelik talebin ana kaynağı durumunda olması gerçeği, bu durumun daha küreselleşmiş bir krize katkıda bulunması olasılığını da ortaya çıkarmaktadır.

IMF Yürütme Kurulu müdürleri Eylül 2006 Küresel Mali İstikrar Raporu'nda yüksek riskli fonların ve kredi türevlerinin hızla büyümesinin mali istikrar üzerinde sistematik bir etkide bulunmasıyla, ABD ekonomisinin yavaşlaması ve konut piyasasının soğumasının, beklenmedik şoklar durumunda daha da "artabilecek" daha da büyük "mali sarsıntılara" yol açabileceği yönündeki endişelerini dile getirdiler. Bu bağlam, sistem üzerindeki beklenmedik ve keskin şokların ve bu şoklardan kaynaklanan mali bulaşıcı hastalıkların kaçınılmaz şeyler olarak görüleceği kadar denetim dışına kaçan bir malileşme bağlamıdır.⁽¹⁾

Yukarıdaki pasajın yazıldığı sıralarda çoktan sahnelenmeye başlanmış olan bu konut fiyatlarında durgunluk ve gerileme, iflaslar dizisi ve mali bulaşıcı hastalıklar, ABD tüketimindeki düşüşe bağlı küresel ekonomik kriz senaryosu, artık somut bir gerçeklik haline dönüşmüş bulunuyor. Subprime mortgage piyasasının Haziran 2007'de yaşadığı çöküşten bu yana, mali sıkışıklık ve panik, sadece ülkeler çapında değil, aynı zamanda mali piya-

1) John Bellamy Foster, "Financialization of Capitalism," *Monthly Review* 58, no. 11 (April 2007--"Kapitalizmin Malileşmesi", Türkçe MR, Ağustos 2007): 8-10. Ayrıca bakınız John Bellamy Foster, "The Household Debt Bubble," *Monthly Review* 58, no. 1 (May 2006-"Hane Halkı Borç Köpüğü", Türkçe MR, Haziran 2006): 1-11, ve "Monopoly-Finance Capital," *Monthly Review* 58, no. 7 (December 2006: Mali-Sermaye", Türkçe MR, Ocak 2007); ve Fred Magdoff, "The Explosion of Debt and Speculation," *Monthly Review* 58, no. 6 (November 2006- Borç ve Spekülasyon Patlaması", Türkçe MR Aralık 2006), 1-23.

salarnın kendileri çapında, o sektörden bu sektöre bulaşarak denetlenemez bir biçimde yayıldı. Ayarlanabilir oranlı mortgage-lar, ticari kâğıtlar (güvence altında olmayan kısa vadeli şirket borçları), tahvil ihraççıları, ticari mortgage borçları, şirket tahvilleri, otomobil kredileri, kredi kartları ve öğrenci kredileri bu salgından etkilenen sektörler arasında yer aldı. Bankalar, yüksek riskli yatırım fonları ve para piyasalarının hepsi saldırı altında. ABD'deki üretimin zaten zayıf bir durumda olması veri kabul edildiğinden, mali özölmenin "gerçek" ekonomide negatif rakamlarla kayıt altına alınması da gecikmedi: Düşen istihdam, zayıflayan tüketim ve yatırımlar, üretimde ve kârlarda yaşanan düşüş bunun göstergeleriydi. Birçok ticari ve ekonomik analizci şimdilerde hem Birleşik Devletler hem de dünya ekonomisini büyük bir daralmanın beklediğine ve bu daralmanın belki de çoktan başlamış olduğuna inanıyor. Federal Reserve Kurulu Başkanı Alan Greenspan'ın 25 Şubat 2008'de belirttiği gibi, "Şu an itibarıyla ABD ekonomik büyümesi sıfır düzeyinde. Hızımız durdu".¹²

Biz burada bu krizin basit bir biçimde kapitalizmin tarihinde son derece bildik bir durum olan kitlesel kredi çöküntülerinin bir yenisi olmayıp, "tekelci-mali sermaye" olarak adlandırdığımız sistemin çelişkilerinin gelişimindeki yeni bir evrenin işaretlerini verdiğini ileri süreceğiz. Kapitalizmin kalesinde yedi yıl içinde yaşanan iki büyük mali köpük patlaması, malileşmenin ya da ekonomiyi son kırk yıldır karakterize eden, ağırlık merkezinin üretimden finansa doğru yaşadığı kaymanın krizine işaret etmektedir.

Paul Sweezy'nin yalnızca on yıl önce "sermaye birikimi sürecinin malileşmesi" olarak adlandırıldığı durum, 1970'lerden bu yana ekonomik büyümeyi sürükleyen ana güç oldu.¹³ Bu durumun

2) "U.S. Recovery May Take Longer than Usual; Greenspan," Reuters, 25 Şubat 2008.

3) Paul M. Sweezy, "More (or Less) on Globalization," *Monthly Review* 49, no. 4 (Eylül 1997): 3

sistemde yarattığı dönüşümü, finansal kârların, toplam kârların yüzdesi olarak kaydettiği hızlı büyümede yansımasını bulmaktadır. (bakınız Şekil 1) Sermayenin yaşadığı bu malileşmenin, her seferinde durgunluğu (yani olgun kapitalizmin türe dair bir özelliği olan yavaş büyüme, atıl kapasitenin ve işsizlik/örtük işsizliğin artışı durumunu) derinleştirme tehdidinde bulunan, daha sık ve daha da yıkıcı etkiler yaratarak patlayan, daha da büyük köpükler biçimine bürüyor olması gerçeği, bu yüzden çok önemli bir gelişmedir. Bu durumu tartışmak için öncelikle konut köpüğünün patlamasıyla özdeşleştirilen son krizin evrimini inceleyeceğiz. Bunu yaptıktan sonra, uzun vadeli birikim eğilimi sorununa, yani mevcut krizin daha geniş tarihsel koşullarının saptanabileceği durgunluk-malileşme dinamiğine döneceğiz.

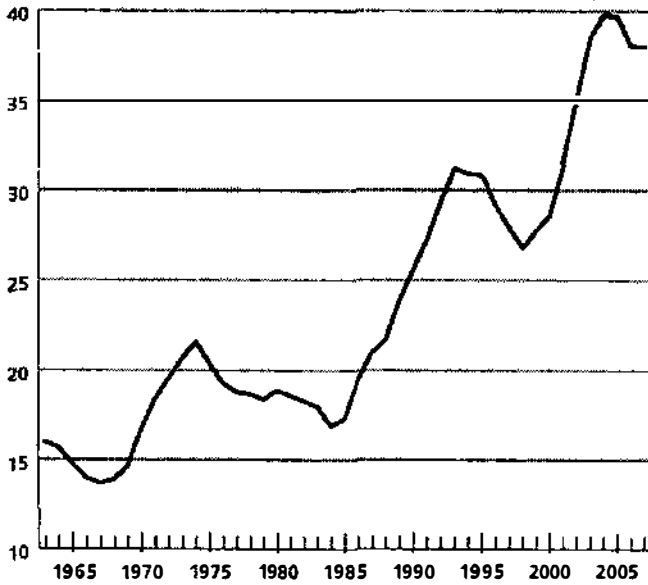
KÖPÜĞÜN BEŞ EVRESİ

Her ne kadar 2000 yılındaki büyük borsa çöküşü ciddi bir ekonomik gerilemeyi haber veriyorduyse da, ticari kayıtlar dengelenmiş ve daha geniş ekonomik rahatsızlıkların üstü, 2001 yılında göreceli olarak daha küçük daralmalara yol açan bir gayrimenkul köpüğü ile örtülmüştü. Finansal analizci Stephanie Pomboy, bu durumu 2002 yılında MacroMavens'de, dobra dobra "Büyük Köpük Transferi" diye adlandırdı; burada konut mortgage piyasasındaki spekülâtif köpük borsa piyasası köpüğünün patlamasını mucizevi bir biçimde telafi etmişti.⁽⁴⁾ Düşük faiz oranları ve bankaların (daha fazla fonu ulaşılabılır kılan) rezerv gereklerindeki değişikliklerle beslenen sermaye, kitlesel boyutlarla konut piyasasına akı, mortgage borçları fırladı, konut fiyatları tırmandı ve kısa süre içinde hiperspekülasyon başladı.

Bundan sonra olanlar, spekülâtif köpüklerin kapitalizmin tari-

4) Stephanie Pomboy, "The Great Bubble Transfer," MacroMavens, 3 Nisan 2002, http://www.macro mavens.com/reports/the_great_bubble_transfer.pdf; Foster, "The Household Debt Bubble," 8-10.

Şekil 1. Fonların zamanlaması - Zamanlaması, 1965-2005 (hesaplamalar yazarın tarafından)

Kaynak: Table B-91. Corporate Profits by Industry, 1959-2007, Economic Report of the President, 2008.

hi boyunca Charles Kindleberger tarafından Manias, Panics, and Crashes kitabında bildik biçimde tarif edilen temel örüntüsünü takip etti: Yeni teklifler, kredi genişlemesi, spekülasyon, çığır, sıkışma ve çöküş/panik.⁵⁾

5) Konut köpüğünün beş evresiyle ilgili aşağıdaki tartışma temelinde aşağıdaki kapnaklara dayanmaktadır: Juan Landa, "Deconstructing the Credit Bubble," Matterhorn Capital Management Investor Update, 3rd Quarter 2007, <http://www.matterhorn-cap.com/pdf/3q2007.pdf>, and "Subprime Collapse Part of Economic Cycle," *San Antonio Business Journal*, 26 Ekim 2007 ve Charles P. Kindleberger ve Robert Aliber, *Manias, Panics, and Crashes* (Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, 2005).

YENİ TEKLİFLER

Yeni teklifler yeni bir piyasa, devrimci bir yeni teknoloji, yenilikçi bir ürün vs. olabilir.⁶¹ İçinde yaşadığımız durumdaki yeni teklif, mortgage kredilerinin teminatlı borç yükümlülükleri (CDO) olarak bilinen yeni bir finansal araçla “menkul kıymetleştirilmesi”ydi. Bankalar 1970’lerden itibaren, bireysel mortgage kredileri, bu krediler tarafından sağlanan nakit akışını konut mortgage-destekli menkul kıymetler yaratmak üzere, bir havuzda topluyorlardı. Bu menkul kıymetleştirilmiş kredilerin kendileri daha sonraki bir gelişme içinde CMO’lar (“Teminatlı Mortgage Yükümlülükleri”) olarak yeniden paketlenildiler. CMO’lar, “dilimler” olarak bilinen ya da mortgagelardan gelen gelir akışlarının, her bir dilimin anaparasını belirli bir sıra içinde, yani önce en yüksek dilimden başlayarak ödeyebilmesini sağlayacak biçimde bölünen kümelerinden oluşuyordu. 1990’larda ve özellikle 90’ların sonunda, bankalar düşük riskli, orta riskli ve yüksek riskli (subprime) mortgagelan, diğer borç çeşitleriyle birleştiren CDO’lar oluşturmaya başladılar. Dilimler artık, en düşük dilimin kendisinden bir sonraki daha yüksek dilimden önceki tüm iflasları emmesiyle birlikte, bir iflas riskini temsil ediyorlardı. Üç büyük kredi ajansı bu yeni CDO’ların en yüksek dilimine yatırım-notu reytingleri verdiler. (Yatırım notu tahvili bankaların yatırım yapımlarına izin verilen ödeme yükümlülüklerini karşılaması muhtemel olan bir tahvildir-yatırım puanının altına düşen bir tahvil ise iskarta tahvildir).

Varsayım, kredi portföyündeki coğrafi ve sektörel dağılımla birlikte, riskin “parçalanması ve dağıtılmasının”, bu yatırım

61) Finansal köpüklerin analizinde Charles Kindleberger, daha önce Hyman Minsky tarafından sunulan daha eski finansal istikrarsızlık teorisi temelinde, burada “yeni tekliflerle” özdeşleştirilen köpük evresine, daha çok, ekonomik şok ve yeniliği birleştirdiği varsayılan bir kavram olan “yeniden etme” olarak atıfta bulunulduğunu söylemektedir. Ancak, “yeni teklifler” bir köpüğün oluşumunda gerçekten olup bitenler konusunda daha tasarımcı olduğu için, somut analizlerde genellikle “yeniden etme”ye ikame olarak kullanılmaktadır. Bakınız Kindleberger ve Aliber, *Manias, Panics, and Crashes*, 47-50.

araçlarının en düşük düzeyli dilimlerini güvenli yatırımlara dönüştürülebileceğiydi. Birçok örnekte bu tür CDO'ların en yüksek (ve en büyük) dilimleri, kendisi de AAA reytingleri alan bir tahvil-sigortası şirketi tarafından iflasa karşı "sigortalananarak," mümkün olan en iyi reytingleri elde ettiler ("AAA"-ABD hükümetinin yükümlülüklerinin reytingine eşitti). Bütün bunlar mortgage borçları için devasa biçimde yayılan bir pazar yarattı. Bu pazar da hızla önceden mortgage piyasasının dışında kalan, kötü kredi tarihçelerine ve/ya da düşük gelirlere sahip olan sözum ona "subprime" borçluları kucakladı. Bu menkul kıymetleri yaratan bankalar, buradan kaynaklanan araçlardan sağlanan yüksek kredi reytinglerini elde ederek, bu menkul kıymetleri yeni küresel finansal piyasalar boyunca hızla ellerinden çıkarma yeteneği kazandılar.

Bankalar tarafından CDO'ları elde tutmak amacıyla tasarlanarak oluşturulan ve kendileri de sanal bankalar olan bilanço dışı kanallar, yani yapılandırılmış yatırım araçları (SIV), konut köpüğü açısından yaşamsal bir öneme sahipti.

Bu özel kurumlar CDO alımlarını kısa vadeli fonlara yönelik ticari kâğıt piyasasından para çekerek finanse ettiler. Bu da uzun vadeli menkul kıymetlere yatırım yapmak için ("varlık-bazlı ticari kâğıtların basılması yoluyla) kısa vadeli fonlar ödünç aldıkları anlamına geliyordu. Yatırımcıları yeniden garanti altına almak için, Bank of America gibi bankaların da kaulımıyla, bankaların (takas satıcıları) SIV'lerin varlıklarının gerilediğini, kredilerinin kurduğunu ve iflasa zorlandıklarını görmeleri halinde büyük bir ödeme yapma vaadinde bulunmaları karşılığında, SIV'lerin de üç aylık ödemeler yaptıkları "kredi iflası takası" anlaşmaları yapıldı. Bu anlaşmalar, diğer faktörlerle birlikte, bankaları sözum ona başka yerlere transfer etmiş oldukları risklerle potansiyel olarak karşı karşıya bırakan bir etkide bulundu.⁽⁷⁾

7) Floyd Norris, "Who's Going to Take the Financial Weight?," *New York Times*, 26 Ekim 2007; "Default Fears Unnerve Markets," *Wall Street Journal*, 18 Ocak 2008

KREDİ GENİŞLEMESİ

Şahısların ya da şirketlerin daha fazla borç almaları anlamına gelen kredi genişlemesi, herhangi bir varlık fiyatı köpüğünü beslemek için gereklidir. Konut köpüğünde borsa köpüğü patlamasını izleyen olağanüstü düşük faiz oranları ve bankaların rezerv gereklerindeki değişimler, kredi geçmişlerine bakılmaksızın bütün ödünç alıcılar için ulaşılabilir olan kredileri genişletti. FED Kurulu, 2001 Ocak ayından başlayarak, birbirini izleyen on iki faiz oranı indrimiyle faiz oranlarını düşürerek, kilit federal fon oranlarını, 2003 Haziran ayındaki yüzde 6'dan İkinci Dünya Savaşı sonrasının en düşük oranı olan yüzde 1'e indirdi.⁽⁸⁾

Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan konut köpüğündeki ucuz finans, konut fiyatlarındaki artışa karşın mortgage borcu alanların sayısını genişletti. Olağanüstü düşük faiz oranlarıyla daha uzun süreli mortgagelardan oluşan bileşim, fiyatların hızla artmakta olmasına karşın ödenebilir miktarlardaki aylık ödemelerle sonuçlandı. Bu aylık ödemeler, gerçek ücretlerin otuz yıl boyunca durgunlaşması ve ücretlerin istihdamın ilk yıllarında asgari ücretten nadiren biraz daha yüksek olması nedeniyle, çoğunlukla olduğu gibi hâlâ ödenemez olsalar bile, ilk ödemeleri daha da düşürecek araçlar devreye sokuldu. Bu durum da çoğunlukla, belirli bir giriş döneminden, genellikle üç ya da beş yıllık ya da daha kısa bir dönemden sonra yeniden belirlenen düşük "reklam" faiz oranlarına sahip ayarlanabilir oranlı mortgagelar biçimine büründü. Neredeyse hiç faiz ödemeyen ve hiçbir sermaye ödemesi yapmayan yeni alıcılar artık daha da yüksek fiyatlı evleri "alabileceklerdi". Bilgisiz konut alıcıları dayanılmaz gayri menkul genişlemesi çılgınlığının içine çekilmeye hazırıldılar ve sahip oldukları konutların fiyatlarının sürekli artmasının rek-

8) Federal Reserve Bank of New York, "Historical Changes of the Target Federal Funds and Discount Rates," <http://www.newyorkfed.org/markets/statistics/dlyrates/fedrate.html>.

lâm oranları sona erdiğinde mortgagelerini re-finans etmelerine izin vereceğine kolayca inandırıldılar. Birçok subprime mortgage kredisi konuta biçilen değerin yüzde 100'ü tutarındaydı. Subprime kredileri başlatanlar bu kredileri mümkün olan en fazla miktarda yaratmak ve bir araya toplamak için her türlü teşviki kullandılar çünkü yeniden paketlenen krediler hızla başkalarına satılıyordu. Elbette, bu subprime mortgagelerin kapsadığı hızla yükselen konut alım maliyetleri bankerlik ve mortgage yaratma "sanayi"ndeki çok sayıdaki soyguncu araçlar sürüsüne komisyonlar ve bedeller biçiminde sunulan zengin bir komisyonu içeriyordu. "Mortgage Destekli Kıymetler içinde satışa sunulan ve görülmüş bulunan subprime miktarı, 2000'deki 56 milyar dolardan, 2005'deki 508 milyar dolarlık zirveye tırmandı."⁹⁾

SPEKÜLATİF ÇILGINLIK

Spekülatif çılgınlık borcun niceliğindeki hızlı artışla borcun niteliğinde buna eşit düzeyde yaşanan bozulma ile karakterize olur. Ağır borçlar, yaratacakları gelir akışları temelinde değil de sadece bu varlıkların fiyatlarının artacağı varsayımı temelinde finansal varlıkları satın almak için kullanılırlar. İktisatçı Hyman Minsky'nin ünlü "Ponzi finans" ya da hiperspekülasyon olarak adlandırdığı şey de budur.¹⁰⁾ CDO'lar, subprime mortgagelar ya da finansal "toksik atık" patlamalarıyla birlikte, giderek bu klasik biçimi alırlar.

Bu çılgınlığa kapılanlar sadece mortgage borcu verenlerle subprime borçluların olmadı. Giderek büyüyen bir gayri menkul spekülatörleri kalabalığı daha yüksek fiyatlarla satmak amacıyla konut satın alma işine girdiler. Birçok konut sahibi de konutlarının değerindeki hızlı artışı doğal ve sürekli gibi görmeye başlayıp, düşük faiz oranlarını re-finansman yapmak ve konutları-

9) Lancia, "Deconstructing the Credit Bubble."

10) Hyman Minsky, *Can "It" Happen Again?* (New York: M.E. Sharpe, 1982), 28-29.

nın nakit değerinden para çekmek için değerlendirdiler. Birçok işçi için bu, tüketim düzeylerini durağanlaşan ücretlere karşın sürdürmenin ya da artırmanın bir yoluydu. Köpüğün zirvesinde yeni mortgage borçları sadece 2005 Ekim ve Aralık aylarında 1.11 trilyon dolar artarak, toplam mortgage borçlarını, ABD GSYİH'sının yüzde 69,4'üne eşit olan 8.66 trilyon dolara yükseltti.⁽¹¹⁾

SIKIŞMA

Sıkışma, finansal piyasaların istikametinde, çoğunlukla bazı dışsal nedenler yüzünden oluşan ani bir değişimi ifade eder. Konut köpüğü ilk olarak yükselen faiz oranlarına bağlı olarak 2006'da delindi, bu da sıcak subprime bölgelerinde, özellikle de Kaliforniya, Arizona ve Florida'daki konut fiyatlarının istikametinde bir ters dönüşe neden oldu. Ayarlanabilir oranlı mortgage'lar yeniden düzenlenmeden önce konutlarını re-finance etmek ya da satmak için konut fiyatlarındaki çift rakamlı artışlara ya da çok düşük faiz oranlarına güvenmekte olan borçlular, aniden düşen konut fiyatlarıyla ve yukarıya doğru tırmanan (ya da bir süre sonra tırmanacak olan) mortgage ödemeleriyle karşı karşıya kaldılar. Yatırımcılar bazı bölgelerdeki konut piyasası soğumasının bir bütün olarak mortgage piyasasına yayılmasından ve tüm ekonomiye bulaşmasından endişelenmeye başladılar. Bu sıkışmanın bir göstergesi olarak, yatırımcıları korumak için tasarlanan ve kredi kalitesi üzerinde spekülasyon yapmak için kullanılan kredi borç takasları, 2007 yılının ilk yarısında 42,5 milyar dolarlık bir nominal borcu karşılamak üzere küresel olarak yüzde 49 oranında yükseldi.⁽¹²⁾

11) "Household Financial Condition: Q4 2005," Financial Markets Center, March 19, 2006, <http://www.fmccenter.org>; Foster, "The Household Debt Bubble," 8.

12) "Global Derivatives Market Expands to \$516 Trillion (Update)," Bloomberg.com, 22 Kasım 2007.

ÇÖKÜŞ VE PANİK

Finansal bir köpüğün nihai aşaması, “kaliteye doğru kaçış” (yani likidite) içinde varlıkların hızla satılmasının damgasını taşıyan çöküş ve panik olarak bilinir. Nakit bir kez daha kral haline gelir. Piyasayı ilk sarsan çöküş, mortgage destekli kıymetlerde yaklaşık 10 milyar dolar tutan iki Bear Stearns yüksek riskli yatırım fonunun patladığı 2007 Haziran ayında meydana geldi. Bu fonlardan bir tanesi, değerinin yüzde 90’ını yitirirken, diğeri tamamen eridi. Bu yüksek riskli yatırım fonlarının Avrupa, Asya ve Birleşik Devletler’deki ünlü bankalardaki varlıklarının gerçek değerini karşılayamayacakları ortaya çıkınca, yaşadıkları patlamaları toksik subprime mortgagelarla açıklamaya zorlandılar. Hiçbiri değerinin elinde tutmakta olduğu finansal toksik anık düzeyinden emin olmayan finansal kurumlar arasında korku yayılırken, ciddi bir kredi çöküşü patlak verdi. Kredi çöküşünün ticari kâğıtlar piyasasına sirayet etmesi banka destekli SIV’lerin fonlanmasının arkasındaki temel kaynağı kuruttu. Bu da bazı büyük bankaların kredi iflas takaslarından kaynaklanan çok ağır riskler aldıklarını gün yüzüne çıkardı. Yaşanan kilit olaylardan birisi Britanyalı mortgage kreditorü Northern Rock’ın, ödeme güçlüğüne girmesi ve hemen ardından iflas ederek kamulaştırılması oldu ki, bu, 2007 yılı Eylül ayında, tasarruf hesaplarını çekmek için kuyruklar oluşturan müşterilerle birlikte, yüzyıldır banka iflası yaşayan ilk Britanya bankasıydı. ABD tahvil ihraççıları da mortgage destekli kıymetleri üzerindeki kredi batık takaslarının ödenememesine bağlı olarak patlamaya başladılar ve bu da sermayeyi özellikle tehdit eden bir gelişme oldu.⁽¹³⁾

Finansal panik yerküre çapında hızla yayıldı, bu durum uluslararası yatırımcıların da ABD mortgage destekli kıymetlerin spekülasyonuna ağır biçimde bağımlı oldukları gerçeğini yansıtıyordu. Dünya ekonomik büyümesinin iktisatçıların dünya ça-

13) “Bond Insurer Woes May Mean End of Loophole,” *Reuters*, 13 Şubat 2008

pında daralma olarak tanımladıkları yüzde 2,5 ya da daha düşük bir düzeye ineceğine dair yaygın korkular ortaya çıktı.¹⁴⁾ Küresel finansal piyasalara yayılan korkunun önemli bir bölümü sistemin kimsenin finansal toksik atıkların nereye gömüldüğünü bilmediği derecede karmaşık ve geçirimsiz nitelikte olmasından kaynaklanıyordu. Bu da ABD Hazine tahvillerine yönelik bir akına ve verilen borçlarda ciddi bir azalmaya neden oldu.

Wall Street Journal, 19 Ocak 2008'de, Kindelberger'in Manias, Panics and Crashes kitabındaki modele atıfta bulunarak, finansal sistemin "Panik Aşaması"na girdiğini açıkça ilan etti. Federal Rezerv Yönetim Kurulu, bu duruma, sisteme likidite akıtarak, federal fon oranlarını Eylül ayındaki yüzde 4.75'den Ocak ayındaki yüzde 3'e ciddi oranda düşürüp daha da fazla düşüş beklentisi yaratarak, acil durumu borç vericisi fonksiyonunu harekete geçirerek yanıt verdi. Federal hükümet 150 milyar dolarlık teşvik paketi ile harekete geçti. Ancak hiçbir şey bu yazının yazıldığı sırada (2008 Mart başları) multi trilyon dolarlık mortgage piyasasının önemli bir kısmında yaşanan ödenme güçlüğüne dayalı krizi durdurmaya yetmedi, milyonlarca ayarlanabilir oranlı mortgagein faiz oranlarında tırmanmalar yaşanırken, yeni şoklar birbirinin peşinden gelecekti. Üstelik konut köpüğünün sonuna gelinmesi, satın alımları GSYİH'nın yüzde 72'sine eşit olan, zaten büyük bir yükün altında olan, ağır biçimde borçlu ABD'li tüketicilerin mali durumlarını da sarstı.

Ekonomik inişin nihayetinde ne derece ciddiye varacağı hâlâ bilinmiyor. Finansal analizciler, tarihsel trendlerin yakalanması için, konut fiyatlarının ortalamada yüzde 20-30 kadar ve bazı bölgelerde daha da çok düşmesi gerektiğini ileri sürüyorlar.¹⁵⁾

14) "Global Recession Risk Grows as U.S. 'Damage' Spreads," Bloomberg.com, 28 Ocak 2008. Bu rapor, iktisatçılar tarafından yüzde 3 ya da daha düşük olarak tarif edileri dünya durgunluk düzeyine atıfta bulunmaktadır. Aina yüzde 2.5 muhtemelen daha doğrudur, yani son dönemdeki dünya durgunlukları ve IMF görüşleri ile daha yakından ilişkilidir.

15) Stephen Roach, "America's Inflated Asset Prices Must Fall," *Financial Times*, 8 Şubat 2008.

ABD konut fiyatlarındaki düşüş 2007 yılının dördüncü çeyreğinde hızlanan bir ivme yaşadı.¹⁶⁾ Bu durum ve tüketicilerin artan yakıt ve gıda fiyatları gibi diğer sorunlardan da ciddi biçimde etkilenmeleri ciddi bir yavaşlamayı garanti altına alıyor. Şimdi bazı gözlemciler bir “köpük çevriminden” söz ediyor ve felaketten kurtulup hızla ekonomik büyümeyi sağlamanın tek yolu olarak bir başka köpük arıyorlar.¹⁷⁾ Diğerleri kalıcı biçimde zayıf büyümenin yaşanacağı bir dönemi öngörüyorlar.

Kesin olan tek bir şey var. Büyük kapitalist menfaat sahipleri gerileme sürecinde çıkarlarını her türlü yüksek risk düzenlemesi yoluyla göreceli olarak koruyabilecekleri ve genellikle de kendilerini kurtarması için hükümeti yardıma çağırabilecekleri bir konumdalar. Ayrıca maliyetleri ekonomik hiyerarşinin daha alt basamaklarında olanlara devredebilecekleri binlerce yola da sahipler. Bu durumda kayıplar, orantısız bir biçimde, daha küçük yarımcıların, işçilerin ve tüketicilerle üçüncü dünya ekonomilerinin sıruna yıkılacak. Sistemin tarihindeki buna benzer tüm devrelerde olduğu gibi bu devrenin nihai sonucu da, hem ulusal hem de küresel ölçeklerde, ekonomik ve finansal sektörde daha fazla yoğunlaşma olacak.

MALİLEŞMENİN KRİZİ

Şu anda hâlâ sistem içinde kendi yolunu bulmak durumunda olan düşüş evrimine dair daha pek az şey söylenebilir. Bununla birlikte, uzun vadeli bir tarihsel perspektiften bakıldığında, bu olaylar malileşmenin daha genel krizinin semptomları olarak görülebilir ki, bu durumun arkasında da durgunluk heyulası sırtıtmaktadır. Sınıf temelli üretimden kaynaklanan bu daha geniş ve derin konuları ele alarak, sermaye birikiminin yukarıda belirtilen gelişmelerinin taşıdığı öneme ve kapitalist sınıflı toplumun geleceğine ışık tutabiliriz.

16) “Decline in Home Prices Accelerates,” *Wall Street Journal*, 27 Şubat 2008.

17) Eric Janszen, “The Next Bubble,” *Harper’s* (Şubat 2008), 39–45.

Birçok ünlü yorumcu, Morgan Stanley Asya Başkanı Stephen Roach'ın sözlerini kullanarak, ABD ekonomisini "her köpüğün bir diğerini peydahladığı... muazzam bir ucuz kredi köpüğü" nedeniyle kınadılar. Roach da başka bir konuşmasında, "Amerika'nın köpükleri, gerçek ekonominin katmanlarını enfekte ederken daha da büyüdü" demektedir. Hane borçları harcanabilir kişisel gelirin yüzde 133'üne yükselirken, finansal kurumların borçları atmosferin üst katmanlarına tırmandı ve hükümetle finansal olmayan kurumların borçları da sürekli artıyor.¹⁸⁾ Altta yatan ekonomiyle kıyaslandığında muazzam ölçeklere ulaşan bu borç patlaması; tüketici, şirket ve hükümet borçları (ki borçlar 2005 yılındaki konut köpüğü zirvesinde GSYİH'nın yüzde 300'ünün üzerindeydi) hem ekonomiyi yukarıya doğru kaldırdı hem de artan istikrarsızlığa yol açtı.¹⁹⁾

Ana akım yorumcular genellikle bu durumu ABD'nin, kendisi de doların hegemonyası tarafından teşvik edilen, yurtdışından gelen sermaye girişinin mümkün kıldığı yüksek tüketim, yüksek borçlanma ve eriyen kişisel tasarruflara bağlı bir ulusal nevroz olarak değerlendiriyorlar. Bununla birlikte radikal iktisatçılar, sermaye birikimi sürecinde, finansın üretimin işe yarar bir yardımcı olarak oynadığı geleneksel rolü ters yüz ederek, finansın artık üretime hâkim olduğu, şimdi yaygın biçimde malileşme olarak adlandırılan, on yıllardır süren tarihsel bir süreçle ilişkili yapısal bir dönüşüme işaret etmenin öncülüğünü yaparlar.

Sermaye birikim sürecinin malileşmesi konusu bundan çeyrek yüzyıl önce *Monthly Review*'da Harry Magdoff ve Paul Sweezy tarafından kaleme alınan "Production and Finance" isimli bir makalede vurgulanmıştı. Yazarlar, finansal patlamayı altta yatan ekonominin durgunlaşmasına verilen bir tepki olarak gören bir

18) Roach, "America's Inflated Asset Prices Must Fall," ve "You Can Almost Hear it Pop," *New York Times*, 16 Aralık 2007.

19) Fred Magdoff, "The Explosion of Debt and Speculation," 9.

teoriyle (“durgunluk teorisi” denilen teoriyle)²⁰⁾ başlayan makalede, bu durumun, hem istihdam üzerindeki etkisi sayesinde doğrudan doğruya hem de (şimdi “refah etkisi” denilen)²¹⁾ varlıkların değerlendirilmesi yoluyla yaratılan talep üzerindeki uyarıcı etkisi sayesinde dolaylı bir biçimde, “modern sanayinin artık üretim kapasitesini dengelemeye” yardımcı olduğunu ileri sürdüler. Ancak bu durumda doğal olarak şu soru ortaya çıkıyordu: Böyle bir süreç devam edebilir mi? Şöyle yanı verdiler:

Yapısal bir bakış açısından bakıldığında, yani finans sektörünün yukarıda tartışılan kapsamlı bağımsızlığı veri alındığında, bu çeşit bir finansal enflasyon sonsuza dek sürebilir. Ama üretken sektörün inatçı durgunluğu karşısında çökmeye yazgılı mıdır? Bu iki sektör gerçekten bu derece bağımsız mıdır? Ya da kapitalizmin geçmiş tarihindeki birçok spekülasyon çılgınlığı gibi yine patlamak zorunda olan basit bir enflasyonist köpükten mi söz ediyoruz?

Bu sorulara kesin yanıtlar verilemez. Ancak; uluslararası para ve bankacılık sisteminin çöküşü gibi hiç de az muhtemel olma-

20) “Durgunluk tezi” terimi ilk kez esas olarak Alvin Hansen’in Büyük Bunalım ile ilgili tezi ile özdeşleştirildi. Bakınız Hansen, “The Stagnation Thesis” in *American Economic Association, Readings in Fiscal Policy* (Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc., 1955), 540–57. Daha sonra Baran ve Sweezy’nin *Monopoly Capital* (Tekelci Sermaye) kitabına uygulandı. Bakınız Harry Magdoff, “Monopoly Capital” (özet), *Economic Development and Cultural Change* 16, no. 1 (Ekim 1967): 148.

21) “Refah etkisi” kavramı finanslaşma kapsamında artan varlık fiyatlarına bağlı olarak tüketimin gelirden bağımsız biçimde artması eğilimine atıfta bulunmaktadır. Terimin bilinen ilk kullanımı 27 Ocak 1975 tarihinde, *Business Week*’de “How Sagging Stocks Depress the Economy” başlıklı bir makalede olmuştur. Alan Greenspan “refah etkisi” kavramını 1980’de konut sahiplerinin tüketiminin kısıtlanmasında konut fiyat artışlarının oynadığı role atıfta kullanmıştır.—Greenspan, “The Great Malaise,” *Challenge* 23, no. 1 (Mart–Nisan 1980): 38. Kavramı daha sonra 1990’lardaki Yeni Ekonomi borsa köpüğünü meşrulaştırmak için kullandı.

yan bir şok olmadığı sürece, kapitalizmin tarihindeki mevcut aşamada, üretken sektördeki durgunluk ve finansal sektördeki enflasyon birlikteliğinin uzun bir süreliğine devam edebileceği görüşüne meyilliyiz.⁽²²⁾

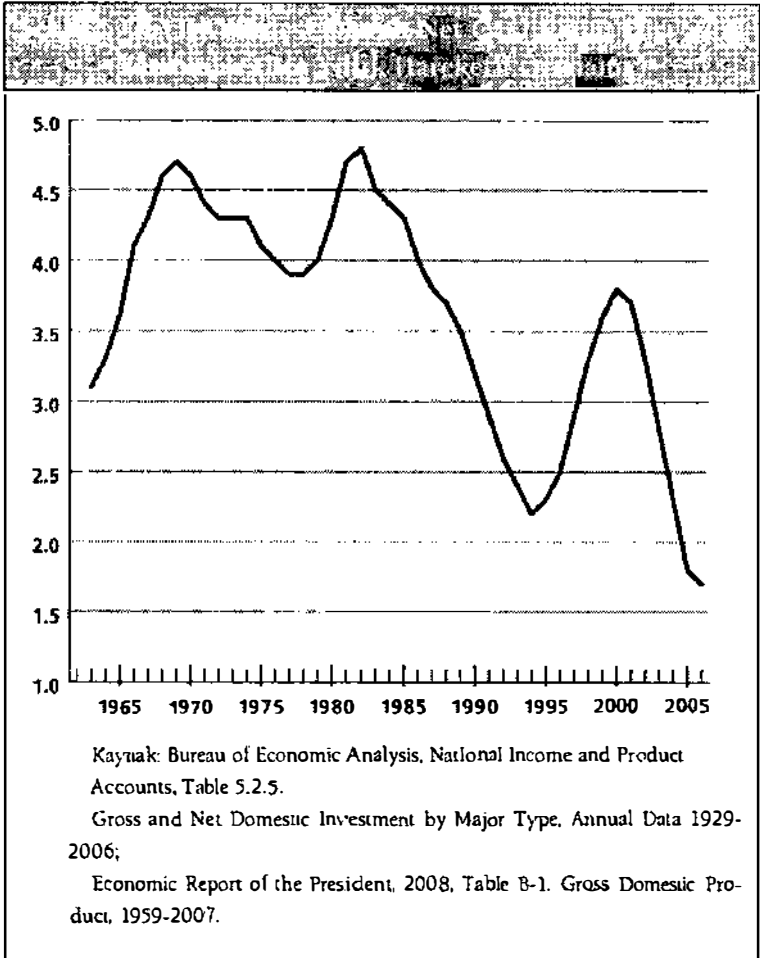
Magdoff ve Sweezy finanslaşma eğiliminin kökeninde, modern kapitalizmin normal hali olan, altına yatan gerçek ekonomideki durgunluk bulunduğunu ileri sürdüler. Bu bakış açısına göre, açıklanması gereken şey durgunluk değil 1960'lar gibi hızlı büyüme dönemleriydi.

Ana akım iktisatçılar olgun ekonomilerdeki durgunluk eğilimine sınırlı bir dikkat gösterdiler. Kabul edilen ekonomik ideolojiye göre hızlı büyüme bir sistem olarak kapitalizmin içsel bir özelliği olarak ele alınabilir. Büyük bir ekonomik yavaşlamanın başlangıcıyla karşı karşıya kaldığımız zaman bu durumu, acı veren ancak kendi kendisini düzelten basit bir devreci olgu olarak görmeye teşvik ediyoruz. Er ya da geç tam bir iyileşme yaşanacak ve büyüme yeniden normal hızına ulaşacaktır.

Ancak Birleşik Devletler ekonomisi, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi olgun kapitalist ekonomilerin normal gelişme patikasının hızlı büyümeden ziyade durgunluk olduğunu ileri süren ve Magdoff ile Sweezy'nin baş temsilcileri arasında olduğu radikal biçimde farklı bir başka ekonomik görüş daha mevcuttur. Bu perspektife göre, bugünün periyodik krizleri, hızlanmış bir ilerleme sürecindeki geçici kesintileri oluşturmaktan ziyade, kapitalist birikimin ciddi ve çoğalan uzun vadeli kısıtlarına işaret ederler.

Kapitalist bir ekonomi, büyümeyi sürdürmek için, ürettiği büyüyen artık açısından sürekli yeni talep kaynakları bulmak zorundadır. Ancak, ekonominin tarihsel evrimi içinde sistemin devasa ve artan üretkenliğinin yarattığı yatının arayan artışın önemli bir kısmının yeterli yeni kârlı yatırım mahreçleri bulama-

22) Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, "Production and Finance," *Monthly Review* 35, no 1 (Mayıs 1983): 11-12.

dığı bir dönem gelip çatar. Bunun nedenleri (1) ekonominin temel sınaî yapısının, sıfırdan oluşturulmasının artık gerekli olmayıp basit bir biçimde yeniden üretildiği (ve bu nedenle de normal olarak yıpranma yatırımlarıyla fonlanabildiği) bir biçimde olgunlaşması; (2) otomobilin devreye girmesinde olduğu gibi ekonomide çağ açıcı uyarılar ve dönüşümler yaratabilen yeni teknolojilerin uzun dönemler boyunca mevcut olmayışı (bilgis-

yarların ve internetin yayılması bile ekonomi üzerinde önceki dönüştürücü teknolojilerinki kadar uyarıcı bir etkide bulunmadı); (3) ekonominin tabanındaki tüketim talebini sınırlandıran ve kullanılmayan üretken kapasite çoğalır ve zenginler ellerindeki fonlarla “gerçek” ekonomiye; mal ve hizmet üreten sektörlere yatırım yapmak yerine spekülasyona yönelirken, yatırımları azaltma eğilimi gösteren artan gelir ve servet eşitsizliği; (4) ve genellikle sistemin esnekliği ve dinamizminin arkasındaki temel güç olarak kabul edilen fiyat rekabetinin zayıflamasıyla sonuçlanan tekelleşme (oligopolleşme) süreci.⁽²³⁾

Tarihsel olarak durgunluk kendisini en dramatik biçimde 1930’ların büyük bunalım yıllarında hissettirdi. Durgunluk, İkinci Dünya Savaşı tarafından sağlanan ekonomik uyarılarla ve sözüm ona “Altın Çağ” olarak anılan savaşın hemen sonrasındaki olağanüstü olumlu koşullarla kesintiye uğradı. Ama olumlu koşullar zayıflarken durgunluk 1970’lerde yeniden su yüzüne çıktı. İmalat kapasite kullanımında bugüne kadar süren uzun erimli gerileme başladı, 1972-2007 döneminde bu oran (1960-69 arasındaki yüzde 85 kapasite kullanımına kıyasla) sadece ortalama yüzde 79,8’di. Kısmen bunun sonucunda net yatırımlar düştü (bakınız şekil 2).⁽²⁴⁾

Net yatırımların kapitalist gelişme teorisi içindeki klasik rolü (yıpranan ekipmanın yerine konulmasından sonra) açıktır. Firma düzeyinde, firmanın dağıtılmamış (ve vergilendirilmemiş) kârlarına rekabül eden yatırım arayan artığı, sadece net yatırımlar emer; çünkü brüt yatırımların geriye kalanı sermaye birikimi

23) Buradaki temel tez Paul Baran, Paul Sweezy ve Harry Magdoff tarafından 1950’lerden 1990’lara kadar birçok yayında vurgulandı.

24) Federal Reserve Statistical Release, G.17, “Industrial Production and Capacity Utilization,” 15 Şubat 2008, <http://www.federalreserve.gov/releases/g17/Current/default.htm>; John Bellamy Foster, “The Limits of U.S. Capitalism: Surplus Capacity and Capacity Surplus,” Foster ve Henryk Szajfer, der., *The Faltering Economy* içinde (New York: Monthly Review Press, 1984), 207.

harcamalarının içerdiği yenileme yatırımlarıdır. İktisatçı Harold Vatter'in 1983'de "The Atrophy of Net Investment" başlıklı bir makalede gözlemlediği gibi,

Temsili tekil girişim düzeyinde, net yatırımların azalması finansal olmayan firmanın tarihsel nitelikli ve köklü varlık nedeninin, yani sermaye birikiminin sonunun yaklaştığı anlamına gelir. Sonuç olarak, dağıtılmamış muhasebe kârları, eğer vergilendirilmiyorlarsa, en azından kapalı bir ekonomide, geleneksel dengeleyicilerden [net yatırımlar biçimindeki etkin talep] yoksun kalacaktır.²⁵⁾

Bir zamanlar çoğalan ekonomik artığı emerek kapitalist ekonominin temel sürükleyicisi olan şey, özel sektördeki net yatırımlardı. 1960'ların "Altın Çağı"nın yaratılmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunan da (askeri amaçlı hükümet harcamalarıyla birlikte) göreceli olarak yüksek net özel sektör konut dışı sabit yatırımlarıydı. Bu tür yatırımların 1970'lerin başlarında (GSYİH yüzdesi olarak) (1970'lerin sonları, 1980'lerin başları ve 1990'ların sonlarındaki kısa istisnalarla birlikte) düşmesi, ekonominin, yaratmakta olduğu yatırım arayan artığın tümünü emebilme yeteneğinde olmadığını haber verdi ve bu nedenle de mal ve hizmetlerin gerçek ekonomisinde derinleşen durgunluğun başlangıcına damgasını vurdu.

Bu sorun zaman içinde daha da kötüleşti. Son yarım yüzyılda (2006'ya kadar), GSYİH yüzdesi olarak en düşük net konut dışı

25) Harold G. Vatter, "The Atrophy of Net Investment," Vatter ve John F. Walker, *The Inevitability of Government Spending* içinde (New York: Columbia University Press, 1990), 7. Vatter net mill. gelirin oranı olarak net yatırımların on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile yirminci yüzyıl ortaları arasında yarı yarıya düştüğünü belirtmektedir, Vatter ve Walker, *Inevitability of Government Spending*, 8.

sabit yatırımların olduğu on yıldan dokuzu, 1990'lar ve 2000'lerde yaşandı. 1986 ile 2006 arasında, sadece tek bir yılda, 2000 yılında, borsa çöküşünün hemen öncesinde, net özel konut dışı sabit yatırımlar tarafından temsil edilen GSYİH yüzdesi 1960-79 ortalamasına (yüzde 4,2) ulaştı. Bu yatırım yapma başarısızlığı elbette yatırım arayan artığın mevcut olmamasının sonucu değildir. Bunun göstergelerinden birisi şirketlerin şu anda büyük bir nakit dağı üzerinde oturuyor olmalıdır; yatırımların kârlı yatırım mahreçlerinin olmaması nedeniyle düştüğü dönemde şirket tasarrufları 600 milyar doları aştu.⁽²⁶⁾

Son on yıllar boyunca net yatırımlardaki düşüş ve sivil hükümet harcamaları üzerindeki sınırlandırmalar sonucunda işlerin daha da çığırından çıkmasını engelleyen şey, şişen finans oldu. Bu durum, varlıkların değerlendirilmesi etkisi (refah etkisi) yoluyla talebi dolaylı biçimde uyarmakta olan ve birçok yeni bireyi, ekonominin bu üretken olmayan sektöründe istihdam eden FIRE (finans, sigorta ve gayri menkul) olarak adlandırılan alanın ekonomik artık için önemli bir mahreç haline gelmesini sağladı.

Son yıllarda, finansın yanı sıra ekonomiye yönelik temel uyarıcı, askeri harcamalardan geldi. İmparatorluk eleştirmenlerinden Chalmers Johnson Şubat 2008 tarihli *Le Monde Diplomatique*'de şunları belirtiyordu:

Savunma Bakanlığı'nın 2008 mali yılı için planladığı harcamalar diğer tüm ulusların askeri bütçelerinin toplamından büyüktür. Resmi savunma bütçesinin bir parçasını oluşturmayan mevcut Irak ve Afganistan savaşlarına harcanacak olan ek bütçenin kendisi de Rus-

26) "Companies are Piling Up Cash," *New York Times*, 4 Mart 2008. Bu nakit yığılması, Standard & Poor's'un 500-borsa indeksindeki şirketlerin toplam varlıkları olarak ortalamaya nakit düzeyinin 1998 ve 2004 arasında iki kat arttığı (ve medyan oranın üç kat arttığı) son on yılın ürünü olmuştur.

ya ve Çin'in askeri bütçelerinin toplamından büyüktür. 2008 mali yılına yönelik savunmayla ilgili harcamalar tarihte ilk kez 1 trilyon doları aşacaktır.. Başkan Bush'un devam etmekte olan iki savaşını bir yana bıraktığımızda, savunma harcamaları 1990'ların ortalarından itibaren ikiye katlanmıştır. 2008 mali yılına yönelik savunma bütçesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında ki en büyük bütçe yi oluşturmaktadır.⁽²⁷⁾

Ama böylesine devasa büyüklükteki askeri harcamaların sunduğu uyarılar bile bugün ABD kapitalizmini durgunluktan çıkarmak için yeterli olmamaktadır. Bu yüzden ekonomi büyümenin kilit aracı olarak finanslaşmaya daha da bağımlı hale gelmiştir.

Sweezy 1994'de Harvard iktisat mezunu öğrencilerine yaptığı bir konuşmada dramatik biçimde değişen bu ekonomik duruma işaret ederek şöyle demişti:

Eski günlerde finans üretimin mütevazı bir yardımcısı olarak görülürdü. İş devresi genişlemelerinin son evrelerinde kendine özgü bir yaşantıya kavuşma ve spekülatif fazlalar yaratma eğilimindeydi. Kural olarak bu dönemler kısa sürerdi ve ekonominin yapısı ile işleyişi üzerinde kalıcı etkilerde bulunmazdı. Tersine, son yıllarda olan, göreceli olarak bağımsız bir finans sektörünün, aşırı ısınma döneminde değil tersine, özel sektörün kârlılığını sürdürdüğü ama genişleme itkilerinden yoksun olduğu ve bu yüzden de özel gerçek ya-

27) Chalmers Johnson, "Why the US has Really Gone Broke," *Le Monde Diplomatique* (English edition), Şubat 2008. Johnson'un ABD askeri harcamaları hakkındaki trillion dolarlık rakamı, 2008 mali yılı bütçesi için Savunma Bakanlığı'ndan Irak ve Afganistan'daki savaşlar için yapılan ek istemler toplanarak (toplamda 766 milyar dolar) ve sonra buna Enerji Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Eski Asker İşleri vb. gibi bütçelerdeki gizli askeri harcamalar eklenerek bulunmuştur.

tırımların durgunlaştığı, yüksek düzeyli (ekonomiye as-keri amaçlı kamu sektörü tarafından sağlanan destek yüzünden yüksek düzeyli) durgunluk döneminde büyümesidir. Ama şirketler ve hissedarları iyi durumda ve her zaman olduğu gibi sermayelerini büyütme ihtirası içinde oldukları için, bu çoğalan toplamı elde tutma kapasitelerini artırma ve onlara yeni türden çekici finansal araçlar sunma tepkisi gösteren finansal piyasalara para akıtıyorlar. Bu süreç 1970'lerde başladı ve aslında 1980'lerde hızlandı. On yılın sonuna varıldığında, ekonominin mütevazı bir finansal eklentinin kendisine hizmet ettiği eski yapısı yerini, büyük ölçüde genişlemiş olan finansal sektörün yüksek bir bağımsızlık derecesi elde ettiği ve altına yatan üretim sisteminin tepesine oturduğu yeni bir yapıya bıraktı. Bugün gördüklerimizin özünde bu durum yatmaktadır.⁽²⁸⁾

Bu bakış açısından bakıldığında, tekelci-mali sermaye aşamasındaki kapitalizm durgunluğun en berbat yönlerinden kaçabilmek için şişmekte olan bir kredi-borç sistemine daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Üstelik finanslaşma sürecinin kendi içindeki hiçbir şey bu kısır döngüden bir çıkış yolu sunmamaktadır. Bugün yedi yıl içinde kapitalist sistemin merkezindeki iki köpüğün patlaması finanslaşmanın krizine işaret etmekte, bu durumun arkasında durgunluk yüzünü göstermekte ve şu anda tuzaktan kurtulmak için yeni köpüklerin şişirilmesinden başka bir görülür yol bulunmamaktadır.

FINANSLAŞMA GERÇEK SORUN MU YOKSA BASİT BİR SEMPTOM MU?

Buraya kadarki tartışmalar durgunluğun, sistemin bugün üze-

28) Paul M. Sweezy, "Economic Reminiscences," *Monthly Review* 47, no. 1 (Mayıs 1995), 8-9.

rine asılmakta olduğu temel araç olan finanslaşmayı yarattığı sonucuna varmaktadır. Ancak eklenmesi gerekmektedir ki Birleşik Devletler'deki bazı radikal iktisatçılar tarafından yapılan yeni çalışmalar buna taban tabana zıt bir sonuca; finanslaşmanın durgunluğu yarattığına işaret etmektedir. Bu bakış açısına göre asıl sorun durgunluktan ziyade finanslaşma olarak görülmektedir.

Bu görüş Political Economy Research Institute'un, Thomas Palley tarafından kaleme alınan "Financialization: What it is and Why it Matter" başlıklı 2007 Kasım raporunda görülebilir. Palley, "finanslaşma evresine genellikle sıcak ekonomik büyümenin eşlik ettiğini..." belirtmektedir. "BK dışındaki tüm ülkelerde, 1979'dan sonra başlayan finanslaşma evresindeki ortalama yıllık büyüme düştü. Ayrıca, büyüme yavaşlayan bir eğilim de sergilemektedir ve bu yüzden 1980'lerdeki büyüme 1990'lardakinden daha yükseken, 1990'lardaki de 2000'lerdekinden daha yüksektir". Daha sonra gözlemine "finanslaşma tarafından yaratılan iş devresi istikrarsızlaşmış olabilir ve uzun bir durgunlukla sona erebilir" diye devam etmektedir.

Yine de Palley'in tezinin arkasındaki ana dayanak noktası akşının geçerli olmasından ziyade, bu "uzun durgunluğun" finanslaşmanın sonucu olduğudur. Böylece "ücret durgunluğu ve artan gelir eşitsizliği" gibi faktörlerin, "temelde finansal sektör çıkarları tarafından sürüklenen değişimlere bağlı" olduğuna inanmaktadır. "Borç finansı kültürü'nün hâkimiyeti altındaki "yeni iş devresi"nin finansal köpüklerden kaynaklanan daha fazla salınma yol açacağı söylenmektedir. Bu nedenle "finanslaşma ekonomiyi borç-deflasyonuna ve uzun daralmaya açık hale getirebilir." Palley bu durumu "finanslaşma tezi" olarak adlandırmaktadır.²⁹⁾

Finansal bir köpüğün sonunda, yani hızlı finanslaşma döne-

29) Thomas I. Palley, "Financialization: What It Is and Why It Matters," Working Paper Series, no. 153, Political Economy Research Institute, Kasım 2007, 1, 3, 8, 11, 21. <http://www.peri.umass.edu/Publication.236+M505d3f0bd8c.0.html>

minin ortadan kalkmasıyla birlikte, uzun derin bir durgunluğun ortaya çıkabileceğine kuşku yoktur. Sonuçta bu durum gayri menkul-borsa varlık köpüğünün 1990'da patlaması sonrasında Japonya'da yaşanmıştır.³⁰⁾ Ancak burada sunduğumuz analiz, bu türden bir ekonomik hastalığın Palley tarafından önerildiği gibi, finanslaşmanın ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerine bağlanmaktan ziyade, finanslaşmanın krizi olarak görülmesinin daha anlamlı olduğunu ileri sürmektedir. Sorun, finanslaşma sürecinin ve onunla birlikte de yarattığı büyümenin durmasıdır. Burada ileri sürdüğümüz nokta (yine Political Economy Research Institute'den) iktisatçı Özgür Orhangazi tarafından, "Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Corporate Sector" hakkında kaleme alınan bir başka (Ekim 2007) çalışma raporuna bakılarak berraklaştırılabilir. Orhangazi "artan finansal yatırımlar ve artan finansal kâr olanakları firma yöneticilerinin saiklerini değiştirerek ve onları gerçek yatırımdan uzaklaştırarak, gerçek yatırımları kovalayabilir" diye ileri sürmektedir. Orhangazi "sermaye birikiminin hızı [finansal olmayan şirketler tarafından yapılan konut dışı sabit yatırımlara atfen] finanslaşma evresinde göreceli olarak düşük kalmıştır" diyerek, bu durumu "gerçek yatırımlar üzerinde 'kovalayıcı' bir etkide bulunabilecek" olan, "finansal varlıklara daha fazla yatırım yapılmasına" bağlı bir durum olarak görmektedir. "Bu durumda durgunluk (durgunluk tezinde olduğu gibi) neden olmaktan çıkarak etkiye (finanslaşma tezi) dönüşür".³¹⁾

Yine de, bize göre, yatırımların finansal spekülasyon tarafından "kovalanacağı" fikri, artan fazla kapasite ve yok olan net yatırım olanakları tarafından karakterize olan bir ekonomi bağla-

30) Bakınız Kindelberger ve Aliber, *Manias, Panics, and Crashes*, 126-35.

31) Özgür Orhangazi, "Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Corporate Sector," Working Paper Series, no. 149, Political Economy Research Institute, Ekim 2007, 3-7, 45, <http://www.peri.umass.edu/Publication.236+M547c453b405.0.html>.

mına yerleştirildiği zaman, pek az anlam ifade etmektedir. Sermaye için mal ve hizmetlerin gerçek ekonomisinde sürüyle kârlı mahreç mevcuttur. Yeni ya da genişleyen otomobil ya da yedek parça imalatçıların, berber salonlarının, fast food dükkânlarının ve benzerlerinin yaratılmasıyla bağlantılı kârlı fırsatlar bakımından son derece dar bir sınır mevcuttur. Kârlı mahreçlerden yoksun kalan ve sürekli duraksayan sermaye birikiminin bu koşulları altında, hep daha fazla borcun yığılması (ve bunun yarattığı varlık fiyatları enflasyonu) gördüğümüz gibi, büyümeyi uyarmanın güçlü bir kaldıracıdır. Tersine borcun şişmesindeki her türlü yavaşlama bu büyümeyi tehdit etmektedir. Bunun anlamı borcun her şeyin çaresi olması değildir. Tersine, günümüzün zayıf altta yatan ekonomisi için hiçbir borç tutarı uyarıcısı yeterli değildir. “Borç müptelâlığı eğilimi: motoru çalışır halde tutmak için hep daha fazlasına ihtiyaç duymak” günümüz tekeli-mali sermayesinin doğasında yatmaktadır.⁽³²⁾

Yine de, finanslaşma çağdaş ekonomide ne kadar önem kazanırsa kazansın, bu durum, gerçek sorunun başka yerde yattığı gerçeğine gözlerimizi kapamamıza yol açmamalıdır: Sorun üretimdeki sınıf sömürüsü sisteminin tümündedir. Bu anlamda finanslaşma basit bir biçimde, sermaye birikiminin kendisini olumsuz biçimde etkilemekte olan altta yatan hastalığı telafi etmenin bir yoludur. Marx'ın *Kapital*'de yazdığı gibi, “siyasal iktisadın yüzeyselliği, kendisi bunların basit bir semptomu olan kredinin genişlemesi ve daralmasını sanayi devresinin periyodik değişimlerinin nedeni olarak görmesi gerçeğinde sergilenir”. Günümüz kapitalizmindeki devasa kredi-borç genişlemesine karşın, sermayenin önündeki sahici engelin sermayenin kendisi olduğu gerçeği değişmemiştir: Bu da kendisini aşırı sermaye birikimi eğilimi olarak ifade eder.

32) Harry Magdoff ve Paul M. Sweezy, *The Irreversible Crisis* (New York: Monthly Review Press, 1988), 49.

Solda Palley, Orhangazi ve diğerleri tarafından geliştirilen iyi niyetli finanslaşma eleştirisi, finansal sistemin yeniden düzenlenmesini ve neoliberalizmin tekelci-mali sermaye çağında ortaya çıkan en berbat yönlerinden kimilerinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Açık niyet ekonomiyi istikrara kavuşturacak ve ücretli emeği koruyacak yeni bir finansal mimari yaratmaktır. Ama eğer buraya kadar yapılan tartışmalar doğruysa, finansı yeniden düzenlemeye yönelik bu maceraların temel hedeflerinde başarısızlığa uğraması muhtemeldir, çünkü finansal sisteme müdahale edecek olan her türlü ciddi girişim, daha da yüksek bir düzeye tırmanmak için sürekli olarak finanslaşma ihtiyacı duyan bütün bir birikim rejimini istikrarsızlaştırma riski yaratacaktır.

Sweezy 1994'de Harvard'da ekonomiyi sistemin kendi içinden istikrara kavuşturmak için yapılabilecek tek anlamlı şeyin, sivil harcamaları halka gerçekten yararlı olacak biçimlerde yüksek düzeylerde artırmak olduğunu ve "Kennedy hanedanının kurucusu Joseph Kennedy'nin", "işlerin sarpa sarar gibi görüldüğü Büyük Bunalım'ın ortasında" "diğer yansının güvenlik içinde kalacağından emin olursa servetinin yarısından seve seve vazgeçeceğini" belirterek atıfta bulunduğu türdeki sahiden radikal bir gelir ve servet dağılımı olabileceğini ifade etmişti. Elbette bu radikal önerilerin hiçbiri şu anda gündemde değildir ve kapitalizmin doğası da herhangi bir krizin bu önlemlerin benimsenmesine yol açması halinde, kurulu çıkarların kriz sona erer ermez bu tür önlemleri geri almak için ellerinden geleni yapmasını sağlayacak bir nitelik taşımaktadır.¹³³⁾

Acı gerçek şudur ki, tekelci-mali sermaye rejimi hem üretime hem de finansa egemen olan küçük bir grup oligopolcünün çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Göreceli olarak az sayıdaki birey ve şirket muazzam sermaye havuzlarını denetle-

33) Sweezy, "Economic Reminiscences," 9-10.

mekte ve istenen ölçekte para kazanmaya devam etmek için finans ve spekülasyona ağır bir bağımlılık içinde olmaktan başka bir yol bulamamaktadır. Bu da kapitalizmin gelişimine içsel olan, derin kökleri bulunan bir çelişkidir. Eğer amaç bir bütün olarak insanlığın ihtiyaçlarını geliştirmekse, dünya er ya da geç alternatif bir sistem bulmak durumunda kalacaktır. Başka bir yol yoktur. (5 Mart 2008)

Birleşik Devletler’de Sınıfın Veçheleri: Bir Giriş

Sınıf savaşı kapitalist toplumlarda sürekli bir olguysa, bu savaşın son on yıllar boyunca Birleşik Devletler’de giderek şiddetlenen bir biçim aldığına şüphe yoktur. Bill Moyers, 2004 yılında New York Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada şöyle işaret ediyordu:

Sınıf savaşı, günümüzden bir kuşak önce, bir süre sonra Maliye Bakanlığı’na getirilecek olan William Simon tarafından, güçlü bir polemikle ilan edilmişti. Simon, aslında, mali ve ticari sınıflara, bunalını ve New Deal döneminde kaybettikleri iktidarı ve ayrıcalıkları yeniden ele geçirmeleri çağrısında bulunmuştu. Bu mesajı aldılar ve kısa bir süre sonra da toplumun geri kalanına ve demokrasimizin temel ilkelerine karşı sinsi bir sınıf savaşını başlattılar. Toplumsal sözleşmeyi çöpe atmak, işgücünde ve ücretlerde kesintilere gitmek, yerküreyi ucuz emek bulmak üzere baştan aşağıya do-

laşmak ve insanları, kendi kontrollerinin ötesinde bulunan zorluklardan korumak durumunda olan sosyal güvenlik ağını parçalamak üzere harekete geçtiler. Business Week bu durumu o günlerde [12 Ekim 1974 tarihli sayısında] açıkça dile getiriyordu: "Bazı insanlar belli ki bundan böyle daha az şeyle yetinmek zorunda halacaklar ... pek çok Amerikalı için büyük şirketlerin daha fazla şeye sahip olmaları uğruna daha az şeyle yetinme fikrini yutmak acı bir ilaç olacak".¹¹

Kurulu çıkarlar tarafından toplumun geri kalaruna karşı yürütülen bu amansız saldırının etkileri giderek belirginleşiyor. 2005 yılında hem *New York Times* hem de *Wall Street Journal*, Birleşik Devletler'deki sınıf konusuna odaklanan bir dizi makale yayınladılar. Elitlere ait medya tarafından sınıfın öneminin böylesine nadir görülen bir açıklıkla itiraf edilmesi, kısmen ABD toplumdaki gelir ve servet eşitsizliğinin son yirmi yıl içerisinde hızla artmasına; üstelik bu durumun Bush'un temelde servet sahiplerine yarar sağlayan vergi kesintilerinin yarattığı dramatik etkilerle birlikte katlanmasına bağlanabilir. Fakat bu itiraflar aynı zamanda, yeni bir istatistiksel çalışmalar kümesinin, Birleşik Devletler'deki kuşaklar arası sınıfsal hareketliliğin önceden varsayılmış olan oranların çok altında kaldığını ve Birleşik Devletler'in, İngiltere istisna olmak kaydıyla, Batı Avrupalı tüm önemli muadillerinden çok daha sabit sınıfsal konumlu bir ülke olduğunu göstermesinden de kaynaklanmaktadır. *The Wall Street Journal* gazetesinin (13 Mayıs 2005) sözleriyle:

Her ne kadar Amerikalılar kendi ülkelerinin, sabit sınıf konumlu Avrupa'nın tersine, hâlâ istisnai bir fir-

¹¹ Bill Moyers, "This is the Fight of Our Lives," Inequality Matters isimli forumun açılış konuşması, New York Üniversitesi, 3 Haziran 2004. <http://www.commondreams.org/view/04/0616-09.html>

satlar ülkesi olduğunu düşünüyor olsalar da, kanıtlar başka türlü olduğunu ileri sürüyor. Akademisyenler de, son on yılda içinde, Amerika'nın bir zamanlar inandıklarından çok daha az sosyal hareketliliğe sahip bir toplum olduğunu görmeye başladılar. İktisatçılar, 1980'lerin sonu gibi yakın bir tarihte bile, babadan oğula geçen avantajların büyük bir önem taşımadığını, yalnızca yüzde 20 gibi küçük bir etkiye sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu ölçüye göre, zengin birinin torunu, yoksul birinin torununa karşı son derece önemsiz bir avantaja sahip olacaktı... Fakat son on yıl içerisinde, daha iyi verilere ulaşılması ve daha geniş araştırmaların yapılması, iktisatçıları ve sosyologları yeni bir konsensüse yöneltti: Toplumsal hareketlilik asansörleri çok daha yavaş hareket ediyorlardı. Araştırmalarını önemli bir bölümü, ebeveynlerin sahip oldukları ekonomik avantajların en azından yüzde 45 oranında çocuklarına aktarıldığını ve bu oranın yüzde 60'lara kadar da çıkabildiğini gösteriyor. Bu yüzde 60'lık üst tahmine göre yalnızca babanızın ne kadar parası olduğu önem taşımakla kalmıyor, büyük büyük büyük babanızın sahip olduğu zenginlik bile bugün sizin için kayda değer bir avantaj oluşturunabiliyor.

Paul Sweezy'nin de bir zamanlar gözlemlemiş olduğu gibi "kendi kendisini yeniden üretmek basit sosyal tabakadan farklı olarak sınıfın özsel bir karakteristiğidir".²⁾ Yakın dönemli verilerin açıkça ortaya koyduğu şey, Birleşik Devletler'deki üst sınıfların kendi kendilerini yeniden üretmek konusunda olağanüstü etkin olduklarıdır. Bu, kendi kendisini yeniden üretebilme başa-

2) Paul M. Sweezy, "Paul Sweezy Replies to Ernest Mandel," *Monthly Review* 31, no. 3 (Temmuz-Ağustos 1979), 82.

nsı, modern kapitalist tarihte hiçbir belirgin tarihsel kıyaslamasının konusu bile olamayacak derecede yüksektir. *New York Times* gazetesine göre (14 Kasım 2002) "Amerikan Merkez Bankası Chicago şubasından Bhaskar Mazumber... babalann kazanç avantajlarının yüzde 65'inin oğullarına geçtiğini ortaya koydu". Amerikan Üniversitesi iktisatçılarından Tom Hertz ise şunları söylüyor: "*Her ne kadar yaşamına yoksul biri olarak başlayıp zengin biri haline gelmenin mümkün olduğunu inkâr edecek çok az insan olsa da, bulgular bunu başarabilmenin Birleşik Devletler'de, yüksek gelir düzeyine sahip diğer toplumlardan daha zor olduğunu ortaya koyuyor*".⁽³⁾

Zenginlerin hem mutlak olarak hem de göreceli olarak daha zenginleşmekte oldukları ve yoksulların da (mutlak olarak değilse bile) göreceli olarak daha da yoksul hale geldikleri gerçeği; her ne kadar bu durumun gerçek boyutları hayal gücünün sınırlarını zorluyorsa da, bugün artık Birleşik Devletler'deki herkes açısından açık seçik hale gelmiş durumdadır. 1950 ila 1970 yılları arasında, toplumun gelir seviyesi bakımından en altta yer alan yüzde 90'lık kesiminin elde ettiği her 1 dolarlık artı gelire karşılık, toplumun en üstte bulunan yüzde 0.01'lik kesimi fazladan 162 dolar elde ediyordu. Tersine, 1990'dan 2002 yılına kadar, toplumun alt gelir seviyesindeki yüzde 90'lık diliminin elde ettiği her bir dolarlık artı gelire karşın en üstte bulunan yüzde 0.01'lik dilimin (ki bugün itibarıyla bu dilim 14.000 aileye tekabül etmektedir) elde ettiği fazladan kazanç 18.000 dolar-dır.⁽⁴⁾

Servet daima gelirden çok daha dengesiz bir dağılım gösterir. 2001 yılında toplumun en tepesinde bulunan servet sahiplerinin

3) Tom Hertz, *Understanding Mobility in America*, Center for American Progress (26 Nisan 2006), s. 8, <http://www.americanprogress.org/>.

4) *The New York Times* gazetesinin *Class Matters* başlıklı yazı dizisi (New York: Times Books, 2005), 186

yüzde 1'lik kesimi, Birleşik Devletler'deki tüm net değerin yüzde 33'ünü elinde bulunduruyordu ki, bu oran nüfusun en alttaki yüzde 80'lik kesiminin elinde bulunan toplam net değerin iki katıdır. Mali servet terimleriyle ölçüldüğünde (ki bu ölçüm, sahipleri tarafından oturuşan evlerin hisse değerlerini dışarıda bırakır) 2001 yılı itibarıyla toplumun en zengin yüzde 1'lik dilimi, nüfusun en alttaki yüzde 80'lik diliminin sahip olduklarının toplamından dört kat fazla değere sahipti. 1983 ile 2001 yılları arasında söz konusu yüzde 1'lik kesim, ulusal gelirdeki artışın yüzde 28'ini, net değerlerdeki toplam kazanımın yüzde 33'ünü ve mali değerlerdeki toplam büyümenin yüzde 52'sini ele geçirmiştir.⁽⁵⁾

Yine de, nüfusun hatırı sayılır bir çoğunluğu, ekonomik ödüller arasında varolan bu farklılıkları bir hak ediş ifadesi olarak görerek kabullenmeye ve tüm çocukların en tepeye yükselebilmek için nıvacadeleye girişme şansına sahip olduklarını düşünmeye hâlâ devam ediyor. Hakim algılayışın bize söylediği şey, Birleşik Devletler'in hâlâ "fırsatlar ülkesi" olmaya devam ettiğidir. Oysa sınıfsal hareketlilik konusundaki yeni veriler, bu iddianın gerçek olmaktan çok uzak olduğunu ve sınıfları birbirinden ayıran barikatların güçlenmekte olduğunu gösteriyor.

Sınıfsal avantajların bir kuşaktan diğerine nasıl aktarıldığının belirlenebilmesi elbette olağanüstü derecede güçtür; her şeyden önce sınıfsal ayrıcalıklar alabildiğine büyük bir çeşitlilik gösterir. Sınıfsal eşitsizlikler kendilerini servet, gelir ve meslek olarak ortaya koyabildiği gibi aynı zamanda eğitim, tüketim ve sağlık gibi, her biri sınıf avantajlarının ya da dezavantajlarının kuşaklar arasında transferine aracılık edebilen farklı biçimlerde de ortaya koyarlar. Sınıfsal eşitsizlikler, Sweezy'nin de orta koyduğu gibi;

5) Edward N. Wolff, "Changes in Household Wealth in the 1980s and 1990's in the U.S.," (27 Nisan 2004, taslak), Wolff, *International Perspectives on Household Wealth* adlı yakında yayınlanacak kitap içinde (Brookfield, Vermont: Edward Elgar), <http://www.econ.nyu.edu/user/wolffe/>.

"yalnızca ya da hatta belki temelde gelirle ilgili değildir: [belirli toplumsal yapılar dahilinde] hatırı sayılır büyüklükteki bir gelir farklılaşması aralığı tüm çocukların önemli ölçüde eşit yaşamı fırsatlarına sahip olmalarıyla uyumlu olabilir. Daha az tanımlanmış, daha az görülebilir ve ölçülebilmesi olanaksız bir dizi diğer faktör daha da önemlidir: daha "kültürlü" bir aile çevresinde yetişmiş olmaktan, eğitim olanaklarına farklı biçimlerde erişebilmek, güç ve prestij sahibi çevrelerde "bağlantılara" sahip olmak ve çocukların kendi ebeveynlerinden edindikleri özgüvene sahip olmak gibi şeylerden oluşan bu liste genişletilebilir ve inceltilebilir."⁶⁾

Böylesi elle tutulamaz faktörlerin ölçülebilmesi zordur, fakat bu faktörler kapitalist bir toplumda, gelir ve mülk sahipliğindeki büyük farklılıklarla karşılıklı etkileşim içerisine girme ve dolayısıyla buraya niteliksel izlerini kazıma eğilimindedirler. Ayncaçlıkların sahip oldukları ekonomik statü ve gücü, yüzeyde bir meritokrasinin [statünün yaş, sınıf, toplumsal cinsiyet ya da kalıtsal avantajlar temelinde şekillendiği toplumların aksine, statüye beceri ve çaba yoluyla ulaşılan toplumsal sistem ç.n] birçok karakteristiğine sahipmiş gibi görünen bir toplum bağlamında bile kuşaktan kuşağa aktarmalarını sağlayan da, gelir ve servetle kabaca doğrudan doğruya orantılandırılan, ancak sadece bu unsurlara indirgenemez olan bu bütünsel sınıfsal avantajlar bileşimidir. Maddi durumu iyi olanlar daha iyi eğitim ve sağlık ola-

6) Sweezy'nin bu yorumu esas olarak devrim sonrası toplumlara ilişkindir ancak Sweezy, sınıfın yeniden üretimiyle ilgili bu yorumlarının kapitalist toplumlara da uyarlanabileceğini açıkça belirtir. Meselenin yanlış anlaşılmasının önüne geçebilmek için parantez içerisine alınarak Sweezy'nin orijinal metnine eklenen kısa not eleme bana ait. Bakınız: Paul M. Sweezy, *Post-Revolutionary Society* (New York: Monthly Review Press, 1980), 79-80

naklarından faydalanırlar, daha fazla seyahat edebilme olanaklarına sahiptirler ve (başkalarının emek hizmetlerinin satın alınması sayesinde) geniş bir kişisel hizmetler dizisinden yararlanırlar vs; bunların tümü de çocuklarına transfer ettikleri sınıfsal avantajlara tercüme olur.

Yukarıya doğru sınıfsal hareketliliği sınırlandıran güçlü engellerin var olması gerçeği; bunlar olmaksızın sınıflar da varolmayacağından, elbette sınıf çözümlemelerinde dikkate alınması gereken ilk noktayı oluşturur. Sınıf basit bir biçimde verili bir birey ya da ailenin sahip olduğu yaşam fırsatları ile ilgili bir şey değildir; sınıf hem iktidarın dağılımını hem de toplumsal değişim potansiyelini yöneterek, modern toplumun oluşumundaki temel harekete geçiricidir. Bu nedenle sınıf toplumsal varoluşun bütün veçhelerine nüfuz eder.

Hâlihazırda sınıfı tüm veçheleriyle ele alan gelişmiş bir teori mevcut değildir ki bu durum belki de sosyal bilimlerin karşı karşıya olduğu en büyük meydan okumayı oluşturmaktadır. Gerçekten de bu alanda gelişme kaydetme konusunda sergilenen başarısızlık sosyal bilimlerin yirminci yüzyılın büyük bölümünde yaşadığı durgunluğun bir belirtisi olarak görülebilir. Bununla birlikte, çoğu Marksist sınıf çözümlemesi başlangıç noktalarını Lenin'in ünlü sınıf tarifinden türetmektedirler:

Sınıflar, birbirlerinden, tarihsel olarak belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içinde işgal ettikleri konumla, üretim araçlarıyla (birçok durumda hukuk tarafından sabitlenmiş ve formüle edilmiş olan) kurdukları ilişkiyle, emeğin toplumsal örgütlenmesi içindeki rolleriyle ve sonuç olarak, ellerinin altında bulunan toplumsal servet payının boyutları ve bu payı elde etme tarzlarıyla farklılaşan büyük insan gruplarıdır.⁷⁾

Tüm kısa sınıf tarifleri gibi, bu tarif de kendi zayıflıklarına sahiptir, çünkü sınıf ilişkilerinin dinamik tabiatını dikkate alma

7) V. I. Lenin, *Selected Works* (Moscow: Progress Publishers, 1971), 486.

yeteneğinde değildir. Sweezy'nin iddia ettiği gibi, sınıf ve sınıf mücadelesinin sistematik bir biçimde kavranması "aynı zamanda en azından aşağıdakilerin kapsanmasını gerekli kılar: Sınıfların öteki sınıflarla çelişki içinde oluşmaları, öz bilinçliliklerinin karakteri ve derecesi, içsel örgütlenme yapıları, çıkarlarını ilerleten ideolojileri yaratma ve kullanma yolları ve kendi kendilerini yeniden üretme ve sürdürme tarzları".⁽⁸⁾ Eğer bir "egemen sınıf"tan bahsediyorsak, o halde bu sınıfın ekonomiye ve devlete hakim olma yollarının neler olduğunun da anlaşılması gereklidir. Dahası, sınıfın kendisini ırk ve toplumsal cinsiyet gibi diğer toplumsal ilişki ve baskı biçimleriyle nasıl eklemlediğinin de aşikâr bir hale getirilmesi yaşamsal bir öneme sahiptir.

Bir sınıf incelemesi böylelikle bir bütün olarak toplumun çözülmesine, onun iktidar, çatışma ve ilişkilerinin çözülmesine doğru ilerleyebilir.

8) Sweezy, "Paul Sweezy Replies to Ernest Mandel," 79.

Rasyonel Kapitalizmin Sonu

Yirminci yüzyılın egemen miti “rasyonel kapitalizm” mitiydi. Bu fikri en fazla bayraklaştıran iki iktisatçı ise John Maynard Keynes ile Joseph Schumpeter oldular. Her ikisi de kapitalizmin kendisini Birinci Dünya Savaşı, Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı ile ifade eden büyük tarihsel bunalımına yanıt oluşturdular. Dünyanın o güne kadar görmüş olduğu en büyük dehşetler dizisinin yası tutulurken, üstelik de bu yas tutma eylemi alternatif, rakip bir sistemin, Sovyetler Birliği’nde ortaya çıkışı eşliğinde gerçekleşirken, kapitalizm açısından İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kendisini maddi olduğu kadar ideolojik olarak da yeniden kurmak bir zorunluluktur. Ideolojik gereklilik açısından, bu amaca en etkin biçimde ulaşan iki iktisatçı, yalnızca burjuva iktisat ideolojisinin en iyisini örneklendirdikleri için değil, burjuva iktisat biliminin önde gelen temsilcileri oldukları için de, Keynes ve Schumperer oldular. Yaptıkları analizlerde ortaya koymuş oldukları şey rasyonel bir kapitalizmin zorunlulukları ve en azından bu zorunlulukların yerine getirilebileceği umuydu.

Öncelikle Keynes'i ele alalım. İngiltere'deki Cambridge'de bulunan Keynes, rasyonel kapitalizmin cisimleşmiş haliydi. Yalnızca sistemin çelişkilerini algılamakla kalmıyor, aynı zamanda bunların rasyonel yönetime tabi olduklarına da inanıyordu. Bu durum gerek kapitalist devletler arası ilişkiler gerekse birikim sürecinin içsel ilişkilerinin düzenlenmesi bakımından geçerliydi. *Barışın Ekonomik Sonuçları* [Economic Consequences of the Peace] (1919) isimli yapıtında yenilmiş bir Almanya'ya karşı, ileri sürdüğüne göre, bir başka dünya savaşına neden olabilecek olan yağmacı savaş tazminatları dayatmakta olan Versailles Barış Anlaşması'nı eleştirdi. Keynes Büyük Bunalım'a bir yanıt olarak (arzın kendi talebini yaratacağını ileri süren Ortodoks arz-merkezli görüşü temsil eden) Say Yasası'nı taktından indiren baş yapıtı olan *Genel İstihdam Kuramı*'nı [The General Theory of Employment] kaleme aldı. Yapısal ekonomik krizin kapitalizm koşulları altındaki niteliği ve devletlerin bu durumla ilgili neler yapabilecek oldukları ilk kez düzenin ekonomik literatüründe ciddi biçimde yer buluyordu. Keynes'e göre işin kilit noktası devletin tam istihdamı garanti altına almak üzere yeterli efektif talebi güvence altına alacak biçimde müdahale etmesini sağlamaktı. Paul Sweezy'nin on yıl önce İstanbul Üniversitesi'nde işaret etmiş olduğu gibi (bakınız "The Triumph of Financial Capital", *Monthly Review*, Haziran 1994), Keynes mali sermaye egemenliğinde 1920'lerle birlikte ortaya çıkan yükselişin, üretken girişimi, kendi sözleriyle, "bir spekülasyon girdabı üzerindeki bir köpüğe" dönüştürerek, kapitalist rasyonalitenin sonunu getirdiğine inanıyordu. Bu nedenle bu duruma "rantiyenin ötenazisi" adını verdi. Zamanının küreselleşmeci etkilerine yanıt olarak serbest ticaretin onarımı ile belirli bir öz-yeterlilik derecesini savundu. Dünya ticaretini ve maliyesini Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATTs), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın yaratılması aracılığıyla istikrara kavuşturmak üzere tasarlanmış olan Bretton Woods sisteminin başlıca mimarlarından. Genel olarak Keynesçiliğin, kapitalist rasyonalitenin tezahürleri

olarak sosyal demokrasiyi ve refah devletini işaret ettiğine inanıldı. Emekle sermaye arasındaki siyasal uzlaşmadan kökenlen bir reformasyonu işaret ediyor gibi görüldü.

Keynes 1930'da Büyük Bunalım'ın başlangıcında, zengin toplumlarda yaşayan herkesin geçimlik ihtiyaçlarının karşılanması anlamındaki ekonomik sorunun, yüzyıllık bir süre içinde çözümlenebileceğini beyan ettiği "Torunlarımız İçin Ekonomik Olanaklar" [Economic Possibilities for Our Grandchildren] isimli bir makale kaleme almıştı. Bu süre sonrasında sorun çalışma haftasının günde üç saat, haftada toplam on beş saate düşmesiyle birlikte dinlenme süresinin nasıl ele alınması gerektiği sorunu haline dönüşecekti. Bu noktada, Keynes, toplumu "ekonomik gereklilik tünelinden gün ışığına" çıkartmak üzere yeni bir ahlâk yasasının gelişebileceğini iddia ediyordu. Ancak, o zamana kadar, dünya "adil olanın çürümüş, çürümüş olanınsa adil olduğu", yani, sermaye birikimine eşlik eden aç gözlülük ve sömürüye dayalı yabancılaşmış bir ahlâk yasasıyla birlikte yaşamak zorunda kalacaktı.

Birleşik Devletler'deki Harvard'da bulunan Schumpeter ise, Keynes ve Keynesçiliğe kıyasla çok daha muhafazakâr birisiydi. Monopol/oligopollerin daha da büyümesinin kaçınılmaz olmakla birlikte kapitalizmin nihai yıkımı ile sonuçlanabileceğinde ısrar ederek, kapitalizmin özü olarak rasyonel girişimci kavramını ortaya attı. Büyük Bunalım'ın eşlik ettiği uzun vadeli aşağıya doğru inişi meşrulaştırmak üzere, uzun çevrim kuramını- elli yıllık Kondratieff çevrimini- kullanarak, kapitalizmin yapısal ekonomik krizleri nosyonuna karşı iddialar ileri sürdü. Schumpeter'e göre, Keynes'in Amerikalı izleyicisi Alvin Hansen'in ileri sürmüş olduğu, kapitalizmin ekonomik nedenlerden dolayı ekonomik bir durgunluk eğilimi içinde olduğu tezinden daha fazla karşı çıkılması gereken bir tez daha mevcut değildi. Schumpeter kapitalizmin sorunlarının, sosyolojik olduğu inancındaydı: Girişimcilik fonksiyonunun özgürce gelişmesi için gereken dışsal koşulların yıkıma uğraması. Büyük yapıtı *Capita-*

lism, *Socialism and Democracy*'de (1942), temerküz etmiş sermaye rejimi koşulları altındaki "maddilikten uzaklaşmış, işlevsizleştirilmiş ve absentee [yönetim işlerinde bizzat bulunmayanç.n] mülk sahipliğinin, "gelişimin makineleşmesi" ile birlikte, girişimciliğin yaşamsal işlevinin ve bununla birlikte de kapitalist sistemin altını boşaltarak, girişimcilik ruhunu nasıl yok ettiğini açıklamaktadır.

Schumpeter aynı zamanda kapitalizmin rasyonel bir ekonomik sistem olarak, geçmişte olduğu gibi çağdaş zamanlarda da bir savaş makinesinin gelişmesi ve ekonomik öğeler açısından da, tekelci şirketlerin doğuşu ile ortaya çıkan emperyalizme karşı olduğunu ileri sürüyordu. "The Sociology of Imperialism"de (1919) şöyle bir gözlemde bulunmaktadır: "Kapitalizm, doğası gereği anti-emperyalisttir... Ondan mevcut oldukları biçimiyle bu tür emperyalist eğilimleri hazırla türetemeyiz, açıkça bunları yalnızca, kapitalizmin dünyasına dışardan taşınmış olan, modern yaşamdaki kapitalist-olmayan aktörler tarafından desteklenen, yabancı unsurlar olarak görmeliyiz."

Ne Keynes ne de Schumpeter kapitalizmin basit biçimde kendi mantığı uyanınca sınırsız biçimde gelişebileceğini düşünecek kadar saf değillerdi; bu görüş, bugün egemen ideoloji içinde rasyonel kapitalizm mitinin yerini almış olan ve Friedrich Hayek ismi ve çağdaş neo-liberalizmle özdeşleşen öz-düzenlemeci piyasa mitinin eşlikçisidir. Schumpeter'in sözleriyle, "hiçbir toplumsal sistem kendi mantığı uyanınca işlemesine izin verildiğinde hayatta kalamayacaktır. Yalnızca mevcut duruma bakmanız yeterlidir. Kendisine izin verilse birlikte yaşayacak olduğu kurallar altında yaşayabilecek hiçbir firma, hiçbir sanayi, hiçbir ülke yoktur."¹⁾

1) Joseph Schumpeter, *The Economics and Sociology of Capitalism* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991), 194. 301; *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper and Brothers, 1950), 131-42. Schumpeter'in *Capitalism, Socialism and Democracy*'deki tek el hakkındaki tezl çoğunlukla ekonomik yığılmanın basit, doğrudan bir savunusu olarak yanlış anlaşılmaktadır. Schumpeter, adetti olduğu üzere, aynı zamanda bunları kapitalist toplumun sosyolojik temellerinin altını oyan şeyler olarak görürken, dev şirketlerin ekonomik temellerini önemli ölçüde savunmuştur.

Aynı şey bir bütün olarak kapitalizm için de geçerliydi. Kendi araçlarıyla baş başa bırakıldığında kendi iktisadi nıvanlığını varolan her şey üzerine öylesine kapsamlı biçimde dayatacaktır ki, yoklukları halinde kendi sürekliliğinin de imkânsızlaşacağı sosyolojik-kültürel öğelerin altını boşaltacaktır. Schumpeter'in karamsar bakış açısında, kapitalizm, onu düzenleme, onu kendisinden kurtarma girişimleri de aynı kapıya varacağı ve üstelik bunu hiçbir şekilde daha yavaşça yapmayacağı için, kendisini bu biçimde engellemeye yazgılıdır. Kapitalizm, diye sonuca ulaşır, baki kalmayacaktır. Yine de, Schumpeter, Keynes'den hiç de geri kalmayarak, rasyonel kapitalizm olarak algıladığı şeyin bazı koşullarını dile getirmiştir.

Elbette yeni rasyonel kapitalizm mitolojisi, basit biçimde iki iktisatçının başının altından çıkmış değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan, dünya çıktılarının yarısı, imalatının yüzde 60'ı, altın kadar iyi olduğuna inanılan bir döviz kuru ve nükleer silahlar üzerindeki bir tekelle gerçekten yara almadan çıkmış olan Birleşik Devletler önderliğindeki bir restore kapitalizm çağının ruhunu yansıtıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ● güne kadarki en güçlü ekonomik, politik ve askeri kuvvet olan Birleşik Devletler, bu yeni kapitalist rasyonalitenin arkasında duracak gibi görünüyordu. Bretton Woods sisteminin uluslararası ticaret ve maliye açısından inşası ve yeni Birleşmiş Milletler'in New York'a yerleştirilmesi farklı, daha istikrarlı bir kapitalizmi vaat ediyordu. İşgal altındaki Almanya ve Japonya'ya yönelik görece ılımlı yaklaşım ve batı Avrupalı devletlere ekonomilerini yeniden inşa etmelerine yardım etmek üzere Marshall Planı'nın devreye sokulması yeni dünya gücünün *alicenaplığına işaret ediyor* gibiydi. Birleşik Devletler Atlantik İttifakını ve bunun da ötesinde Birleşik Devletler, Batı Avrupa ve Japonya üçlüsü arasındaki ittifakı kurdu. Sosyal demokrasi Batı Avrupa'da sermaye ile görünürde rahat ve karşılıklı olarak güçlendirici bir partnerlik içinde parladı. Refah devletinin gelişimi yeni örgütlü kapitalizmin amblemi haline dönüştü.

Avrupa ve Japon ekonomileri hızla yeniden inşa edildiler. Hızlı ekonomik gelişme, kapitalizmin gençliğinin en iyi yıllarından arta kalan, yeni bir altın çağı başlattı. Avrupa sömürgecilği üçüncü dünyadaki sömürgecilik karşıtı hareketler ve devrimler karşısında geri çekildi. Kendisini sömürgecilik karşıtı bir güç olarak sunan Birleşik Devletler, çevreye ihracat için yeni bir kalkınma ideolojisinin teşvik edilmesinin öncülüğünü üstlendi.

Birleşik Devletler'in kendisinde ise rekabetin sürekliliğini güvence altına almak üzere anti-tröst önlemleri kabul edildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan yirmi küsur yıl sonra, iktisat dalındaki ilk Nobel Ödülü'nü kazanan Paul Samuelson gibi önde gelen Amerikalı iktisatçılar, iş devrelerinin sonunun geldiğini ilan ettiler. Birleşik Devletler'deki kanaat önderleri sözde ılımlı yeni Amerikan hegemonyası çağını tarif etmek üzere "Pax Americana" ("Amerikan Barışı") terimini benimsediler. Ya da "Amerikan Yüzyılı"na atıfta bulundular. Tüm Batılı sosyal bilimciler yeni rasyonel-işlevsel kapitalist düzen kutlamalarına katıldılar.

Tüm bunlar Asya'da iki sıcak savaşın da devam ettiği, Soğuk Savaş ortamında gerçekleşmekteydi. Birleşik Devletler'de McCarthycilik olarak bilinen anti-komünist cadı avı emek, sivil haklar savunucuları ve küçük çiftçilerin New Deal koalisyonunun belini kırmak için kullanıldı. Eleştirel kültürel tarihçi H. Stuart Hughes "An Essay for Our Times" ("Zamanımız için Bir Deneme") isimli yazısında (1951) Birleşik Devletler'i, "yeni Roma" terimine tercih ettiği, "yeni Bizans" olarak adlandırıyordu. Bununla imparatorluğunun muhafazakâr ve dinsel-ahlâki doğasını olduğu kadar Birleşik Devletler'in solan uygarlıkların son burcu haline geldiğini de vurgulamayı amaçlıyordu. Washington küre boyunca müdahalede bulunuyor ve "hür dünya" için siper olduğu söylenen diktatoryal rejimleri desteklemek üzere milyonların ölümü ve yıkımının önünü açıyordu. Ancak tüm bunlar egemen ideolojide eskinin kapitalist imparatorluğunun yeniden onaylanması olarak değil, yeni bir rasyonel kapitalist

uygarlığın zorunlu savunusu olarak meşrulaştırılıyordu.

Doğallıkla tüm iktisatçılar yeni bir rasyonel kapitalizm fikrine ikna olmuş değillerdi. Eleştirelilik Marksist gelenek içinde özellikle güçlüydü. Bu tür muhalif görüşlerden birisi Birleşik Devletler'de Paul Baran ve Paul Sweezy ile ve *Monthly Review* 'le özdeşleştirilen, ancak Avrupa'da Michal Kalecki ve Josep Steindl tarafından ileriye sürülen ekonomik eleştirilerden doğru gelişen, genellikle tekelci sermaye kuramı olarak adlandırılan kuramın başının altından çıkıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizminin altın çağıının doruğunda, 1966'da, Baran ve Sweezy'nin, İkinci-Dünya Savaşı sonrası yıllarının bolluğunun daha rasyonel, daha örgütlü bir kapitalizmin yansımaları olmayıp, aslında daha geniş tarihsel bir ortam içinde anlaşılması gereken özel gelişme ögelerinin geçici bir ürünü olduğunu öne süren *Tekelci Sermaye* (Monopoly Capital) isimli yapıtları yayınlandı. Tekelci aşamasında kapitalizmin normal eğilimi, elinin altındaki devasa gerçek ve potansiyel artışı emme yeteneksizliğinden kaynaklanan bir ekonomik durgunluk eğilimiydi. Tekelci kapitalizm altındaki durgunluk eğilimi veri alındığında, açıklanması gereken durgunluktan çok, bolluktu. Bu nedenle kapitalist ekonomiyi desteklemeye hizmet eden durgunluk karşıtı etkinlikler üzerine odaklandılar. Bunların bazıları aşağıdaki gibi tamamiyle geçici nitelikteydi:

1. İkinci Dünya Savaşı sırasında Birleşik Devletler'de, savaşın hemen ardından bir tüketici harcaması patlaması yaratan bir tüketici likiditesinin oluşmuş olması.

2. Birleşik Devletler'de, banliyölerin gelişiminin ve eyaletler arası otoyol sisteminin inşa edilmesinin eşlik ettiği ve çelik, cam ve kauçuk sanayilerini güçlendiren, ikinci büyük otomotivleşme dalgası.

3. Savaşın ardından Avrupa ve Japonya ekonomilerinin yeniden inşası.

4. Dünya ekonomisi üzerinde, doların mutlak egemenliği ile

damgalanan, rakipsiz ABD hegemonyasının eşlik ettiği istikrar.

Ancak bu daha geçici ögelere ek olarak, kapitalizmin ve özellikle de ABD kapitalizminin işleyişinde daha uzun-vadeli yapısal değişimler de mevcuttu. Bunlar aşağıdakileri içeriyordu:

5. Birleşik Devletler’de, başlangıçta Soğuk Savaş silahlanma yarışı ile meşrulaştırılan, ancak ilkesel olarak emperyalist sistemin korunmasını hedefleyen, kitlesel ve sürekli askeri harcamaların ortaya çıkışı.

6. Modern “satış girişimlerinin” ya da yüksek tüketimi hedefleyen ve bir tüketici kredisi ya da kitlesel borçluluk sisteminin pazarlanması ve gelişmesi tarafından desteklenen bir ekonomi.

7. Kapitalist ekonominin üretken temelinden bir parça bağımsız biçimde hareket eden ve bir mali patlamaya neden olan niteliksel olarak yeni bir mali üstyapının yükselişi.

Baran ve Sweezy için bu yeni birikim rejimi, yeni bir rasyonel kapitalizm mitine karşıt biçimde, “İrrasyonel bir Sistem”di (*Tekelci Sermaye* kitabının son bölümüne bu başlığı koydular.) Tekelci kapitalizm koşulları altında, Keynes ve Schumpeter tarafından kavrandığı biçiminde rasyonel kapitalizmi yalnızca birkaç özelliği varlığını sürdürüyordu. Kapitalizm daha az emperyalist hale gelmemiş, tersine militarizm ve emperyalizm günlük operasyonlarının dokusuna işlemiş; önceden hiç olmadığı kadar onun ekonomik işleyişi ile bütünleşmişti. ABD hegemonyası Asya’da ve diğer yerlerde yalnızca savaşlar aracılığıyla korunuyordu. Sivil hükümet harcamaları ile mali ve parasal ince ayar; Keynesçi politikanın bu alamet-i farikası aracılığıyla gerçekleştirilen efektif talebe yönelik devlet desteği, kapitalizm altındaki durgunluk eğilimini dengelemekte tamamıyla yetersizdi. Keynesçiler ve sosyal demokratlar tarafından kutlanan refah devleti, kapitalist dünyanın en gelişmiş, en istikrarlı devletinde; Birleşik Devletler’de kuruluş çıkarlar tarafından engellenerek gelişmeden kalmıştı. Ekonomik gelişme ve istikrarda elde edilen başarılar olarak görülen şeyler arızı tarihsel koşulların ve yapay ekonomik

uyarıcılarının ürünüydü. Sistem temelde üretken yatırımlara yaslanmaktan çok gelişimi açısından satış çabasına ve mali genişlemeye bağımlıydı. Kapitalizmin sınırlı *quid pro quo*'su [başka bir şeyin yerini tutan şey; ç.n]; idealleştirilmiş eşit değiş tokuş sistemi, tekelci fiyatlandırma ve ürün düzenlemesi koşulları altında neredeyse tamamen yerle bir olmuştu. Yüksek kârlar talep eksiklikleri karşısında fiyatların düşürülmesi yerine tesis ve makinelerin atılmasıyla korunuyor, bu da sürekli yüksek aşırı kapasite düzeyleriyle sonuçlanıyordu. Ücret sömürüsü düşerek, Keynes'in öngördüğü gibi daha fazla boş zaman yaratmak yerine, daha da ciddi bir hal alıyordu. Bu arada, boş zamanın kendisi de; devasa bir üretken kapasiteyi emerken insan varlığının anlamlı bir biçimde dönüşümüne ya da bireysel işçinin zincirlerinin gevşetilmesine izin veremeyen bir ekonomik sistemi güçlendirmek üzere tasarlanmış olan bir başka sömürü biçimi haline; "pasif biçimde emilebilen eğlenceye" dönüşmüştü.

Baran ve Sweezy tarafından gerçekleştirilen analizin merkezinde tekelci kapitalist sistemin, kendisini ayakta tutmak üzere kullanılmakta olan tüm kütesel, irrasyonel araçlara karşı, krizsiz biçimde süremeyeceği görüşü bulunmaktaydı. Durgunluk güçleri kendilerini istikrarlı biçimde yeniden belirginleştirme tehdidini yükseltiyorlardı. 1970'lerin başlarında, kitabın basılmasından yalnızca birkaç yıl sonra, Birleşik Devletler bir kez daha ciddi bir ekonomik krize yakalandı. Ekonomik krizin geri dönüşü, OPEC'in Yom Kippur Savaşı'na karşı eyleminden doğan bir enerji kızağıyla çakışması ve Birleşik Devletler yurtdışından daha fazla ekonomik rekabetle karşılaşırken ABD hegemonyasında ortaya çıkan düşüşle çakışması olguları nedeniyle karmaşıklaşmıştı. Tüm bir ABD-merkezli küresel ekonomik sistem istikrarsızlığını kanıtlıyordu.

1970'lerin başlarındaki kriz üstelik Vietnam'daki ABD yenilgisi tarafından da karmaşıklaştırılıyordu. Savaş, muazzam miktarda doların yurtdışına akışına ve devasa bir Avro-dolar piyasası-

nın oluşumuna neden olarak, doların pozisyonunda ciddi bir dengesizlik oluşmasına katkıda bulunmuştu. Sonuç 1971'de Nikson'un doların altın ile olan bağlarını koparmasıyla birlikte dolar-altın rejiminin sonu oldu. Bu arada Vietnam'daki yenilgi, Birleşik Devletler'in kendi savaş makinesini yurtdışındaki yayılmasını artırarak ekonomik problemlerini azaltmak üzere kullanma yeteneği üzerine de ciddi kısıtlar koydu.

Ekonomik krizin başlangıcında Paul Sweezy, *Monthly Review*'deki eş-editörü ve *The Age of Imperialism* (Emperyalizm Çağı) isimli kitabın (1969) yazarı Harry Magdoff ile birlikte, yalnızca Baran ve Sweezy'nin *Tekelci Sermaye* kitabında daha önce sunulmuş olan tüm öğeleri vurgulamakla kalmayıp, durgunluğun teknelci kapitalizmin normal hali olduğunu, bu nedenle de açıklanması gerekenin, durgunluğun kendisinden çok, erimekte olan hızlı gelişmenin temelleri olduğunda daha da güçlü bir biçimde ısrar ettiler. Durgunluğun, ekonomiyi desteklemek üzere kullanılmış olan tüm o geniş araçlara karşın yeniden ortaya çıkması •lgusu çelişkinin ne denli derin olduğunu gösteriyordu. O halde kriz şeylerin verili yapısı içinde geri döndürülebilir değildi.

Şimdi *Tekelci Sermaye*'nin yayınlanmasından neredeyse kırk yıl sonra bu yargının özü itibarıyla doğru olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır. Dünya kişi başına ürün çıktısının büyüme hızı (dünya GSYİH'sı) 1970'lerde, 1960'larda olduğundan açıkça daha yavaştı. Ancak sorun bununla bitmiyordu: 1980'lerde 1970'lerdekinden de yavaş, 1990'larda 1980'lerdekinden de yavaş ve nihayet 2000'lerde 1990'lardakinden de daha yavaş gerçekleşti (bkz "The Stagnation of Employment," *Monthly Review*, Nisan 2004). ABD ekonomisinin ve diğer zengin devletlerin dünya ekonomisi karşısındaki deneyimleri, derinleşen durgunluk on yılları ile birlikte, bu açıdan bir bütün olarak benzeşmektedir.

İleri kapitalist devletlerin durgunluğun yeniden ortaya çıkışı karşısındaki tepkileri oldukça hızlı ve genel olarak tek tip oldu ve 1970'lerin sonuyla birlikte hem ulusal hem de küresel düzey-

lerle belirli bir biçim aldı. Eğer (Keynesçi versiyonuyla) rasyonel kapitalizm ideolojik bir seraptan daha fazla bir şey idiyse krize yanıt olarak daha radikal Keynesçi ve sosyal demokrat programları uygulamak üzere bir girişimde bulunulmalıydı. Bu muhtemelen zenginliğin ve gelirin toplumun tepesinden dibine doğru yeniden dağıtılması, refah devletinin güçlendirilmesi, tam istihdamın teşvik edilmesi ve genel olarak ekonomik güvenlik; bazen üçüncü dünyaya yardım için tasarlanmış olan "küresel bir Marshall planı" olarak öngörülen bir şey biçimine bürünmeliydi. Bütün bunların hiç denenmemiş olması ve o çok-övülen Keynesçiliğin sermayenin kâr hanesinde baskı hissettiği anda aniden hiç dövüşmeden ortadan kaybolmuş olması kendi içinde yeterince güzel bir açıklamadır.

Joyce Kolko'nun 1989 tarihli *Restructuring the World Economy* isimli yapıtında gözlemlemiş olduğu gibi, "sermaye strateji ile değil, nemalanma ile yeniden yapılanmaktadır". Aniden ortaya çıkan şey sermayenin, sistemi dizginlemek ve düzenlemek için varolan tüm önceki girişimleri terk ederek, kendi birikim mantığını arılaştırma girişimini yansıtan bir arz-yönlü söylem oldu. Yani 1970'ler ve 1980'ler artık hepsi de son derece tanıdık hale gelen bir terimler kozasının ortaya çıkışına tanık oldu: Rijitlikler, yeniden yapılanma, kuralsızlaşma, özelleştirme, serbest piyasa sistemi, küreselleşme ve (daha eleştirel bir bakış açısından) neo-liberalizm. Hedef ücretlerin aşağı doğru çekilmesi, sendikaların zayıflatılması, işçilere verilen devlet desteklerinin ve tüketicilere verilen teşviklerin ortadan kaldırılması, sermayenin hareketliliği önündeki engellerin kaldırılması, gelirin aşağıdan tepeye doğru yeniden dağıtılması ve benzeri önlemlerin küre çapında uygulanması oldu. İstihdam, sağlık, eğitim, emeklilik, gıda ulaşılabilirliği, çevre vs. denli temel alanlarda, sınırsız bir kapitalizmin ilkeleri geçerli hale geldi. Keynes ve Schumpeter gibi düşünürlerle ve ondan da önce, kapitalizmi "irrasyonel bir itici gücün" "rasyonel onarımı" olarak tarif etmiş olan sosyolog Max

Weber'le özdeşleştirilen rasyonalite varsayımı, aniden yalnızca uzak bir hatıra, geçip gitmiş bir çağın retoriği olarak görünmeye başladı.⁽²⁾

Kapitalist ekonomilerdeki sürekli yavaşlamaya karşın piyasa fetişizmi geçip giden her on yılda hiç de azalmadı. İkinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen dönemde ulaşılmış olduğu hızın çok altında bir performans hızı sergileyen kapitalizmle ve toplumun en dibindeki sınıf örgülenmesinin eskisine göre çok daha zayıf olmasıyla birlikte, sistem, tüm ulusların zenginliklerini artırmak için çok bir şey yapmasa bile, yine de serveti tepede çoğaltmakta olan, çok daha doğrudan sömürücü bir biçime dönüştü. Ege-men fikirler, yani yönetici sınıfın ideolojisi de, buna uygun bir kaymaya uğradı. Sistemin öz-düzenlemesine olan inancın yenilenmesiyle birlikte, Hayek aniden Keynes'ten üstün görünmeye başladı. Yalnızca ham kapitalizm yeniden ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda, Sovyet bloğunun yıkılmasının ardından, Birleşik Devletler'in Sovyetler Birliği'nin yıkımının yarattığı boşluktan, küresel hegemonyasını yeniden kurma ve hatta genişletme girişimi için yararlanmasıyla birlikte, aniden çıplak emperyalizm de ileri fırladı. Eğer Schumpeter'e göre emperyalizm kapitalizmin içsel özelliklerinden çok bir savaş makinesinin ve tekelleşmenin ürünü idiyse, bugünkü gerçeklik bu ayrışırmanın ya geçersiz ya da anlamsız olduğunu önermektedir. Küresel kapitalist sistemin en güçlü devleti ve onun mantığını en iyi temsil etme iddiasında olan devlet, Birleşik Devletler, ekonomik ve politik hegemonyasını askeri araçlarla yeniden elde etmeye yönelik bir stratejiyi açık seçik benimsemiştir ve bunu da tüm dünyaya 2002'de yayınlanan Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi olarak ifşa edecek kadar ileri de gitmiştir. Eş anlı biçimde Washington bu deklarasyonu ile birlikte; varolmayan kitle imha si-

2) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Charles Scribner's Sons, 1958), 17.

lahlarına karşı savunma gerekçesi altında, Irak'taki bir işgal için savaş davullarını çalmaya da başlamıştır; ki bu ülke büyük bir ihtimalle dünyanın çıkarılmamış petrol rezervleri içinde en büyük paya sahip olan ve dolayısıyla da petrol üretimindeki bir genişleme açısından en büyük potansiyele sahip olan ülkedir. Birkaç ay içinde uzamış bir istila ve süren savaşın ardından işgal gerçekleşmiştir. Bu durumda iktidarın icrası da kendi meşrulaştırıcısı haline dönüşmüştür. 2001'deki terörist saldırılar dünyanın büyük parçasını, Birleşik Devletler tarafından, kendilerini onun çıkarlarına tabi kılmak isteyen daha alt sıradaki ülkelerle "koalisyon" halinde egemen olunması gereken, bir barbarlar yuvasına dönüştürmüştür.

Ekonomik açıdan, sermayenin kendi aruğına bir mahreç aramasıyla birlikte, küresel durgunluk, küresel bir gazino ekonomisine hayat verdi. Keynes'in "rantiyenin ötenazisi" yerine, sistem, bir malileşme sürecine tabi olduğu ileri kapitalist ülkelerde üretimin göreceli düşüşüne tanık oldu. Bu durum durgunluğun nedeninden çok bir etkisi olmakla birlikte mali sermayenin egemenliğine ve daha istikrarsız, daha kontrol edilemez bir kapitalizm biçimine bürünen gerçek bir dönüşüm yaratmıştır. Sweezy'nin "The Triumph of Financial Capital"de gözlemlenmiş olduğu gibi, "Eskiden", Keynes dahil, "hiç kimse", "kapitalizmin kendisi kadar eski bir fenomen olan spekülasyon sermayenin, tüm dünya bir yana, bir ulusal ekonomiye hakim gelebileceğini hayal bile edemezdi. Ama bu böyle oldu." Bu durumun sonuçlarından bir tanesi, Sweezy'ye göre, iktidarı dev şirketlerin toplandı salonlarından alıp, (şirketlerin kendilerinin içinde temel aktörler oldukları bir alan olan) mali piyasaların içine yerleştirdi. Devletler de kendilerini artan oranda sermaye piyasalarının tutsakları olarak bulmaya başladılar. Yani, Sweezy demektedir ki, "Adam Smith'in görünmez eli", "yeni bir biçim altında ve daha kaslanmış bir biçimde yeniden sahnelerdedir." Ancak, sonuç, daha rasyonel bir kapitalizmin değil, daha az rasyonel bir kapi-

talizmin ortaya çıkışı olmuştur. Artık görünmez el, küreselleşmiş tekелci sermayenin aşırı bir büyümesi olarak, küreyi hizaya getirmekte olan mali sermayedir.

Bu ekonomik durgunluk ve mali patlama yılları aynı zamanda sermayenin küresel çevre üzerinde gittikçe daha da asalaklaştığı yıllar oldu. Küreselleşmiş tekелci sermaye koşulları altındaki birikim rejimi gösterişe dönük atıkların ve artan eşitsizliğin teşvik edilmesi süreci içinde gezegenin temel biyokimyasal süreçlerinin alını oymaktadır. Yalnızca 1980'lerden bu yana küresel ısınma henüz bildiğimiz kadarıyla biyosfere yönelik en büyük tehdit olarak ortaya çıkmakla kalmamıştır, sorun hızla daha da kötüleşmektedir. Dünya ortalama ısısındaki yalnızca çok sınırlı bir artış beklentisi; toplumun kolaylıkla uyarlanabileceği derecede bir artış, artık son derece ihtimal dışı durmaktadır. Ortalama küresel ısılarda endüstri öncesi düzeylerin 2 °C (3.6 °F) üzerine çıkan bir artış; küresel ısınmanın felaket senaryoları ile felaket senaryosu olmayan biçimlerini birbirinden ayırdığı varsayılan miktarda bir artış, yakında durdurulamaz hale gelecektir. Üstelik, bilimciler arasında, küresel ısınmanın kendisinin muhtemel bir sonucu olarak, okyanusların ve ormanların karbon-emme kapasitesindeki bir azalmaya eşlik eden kümülatif etkilere bağlı biçimde zincirinden boşanmış bir küresel ısınma yaşanacağı yolunda büyüyen bir korku yaygınlaşmaktadır. Antarktika'da buzdağları erimekte ve buz kütleleri incelenerek, dünya deniz düzeylerindeki bir yükselişe işaret etmektedir. Şimdi dünya üzerindeki tüm ekosistemler çöküş halindedir. Türler 65 milyon yıldır görülmedik düzeylerde bir yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Küresel temiz su kıtlıkları ortaya çıkmaktadır. Dünyanın toksitesi artmaktadır. Bütün bunlar ve daha da fazlasının kapitalizm koşulları altında çevreye yönelik rasyonel bir düzenlemenin tehlikeli bir fantezi olduğunu göstermesi beklenirdi. Üstelik, bu eğilimleri durdurmaya yönelik her türlü dolaysız girişim yerine, neo-liberal küreselleşme çağında bizlere bu tür tüm girişimlerin

anlamsız olduğu söylenmektedir; ABD'nin Kyoto protokolünü imzalamayı reddettiğine tanıklık edin. Tersine bizden çevreyi kurtarmak için piyasanın sihrine inanmamız istenmektedir. Yine de, birikim mantığından başka bir manüğa sahip olmayan kapitalist toplumun doğasında, bu tür bir muhtemel sonuç yaratabilecek hiçbir şey mevcut değildir.

Tüm bunlar Keynes'in ekonomik sorunun (ve genel olarak maddi sorunun) yüz yıl içinde çözümlenebileceği yolundaki beklentisini suya düşürmektedir. Bir yandan, ekonomik sorun; açlığın ve eşitsizliğin varlığı, kapitalizmin kendisi tarafından derinleştirilmekte ve birçok biçimlerde kötüleştirilmektedir. Öte yandan, Keynes tarafından savunulan "çürümüş olan adildir" gerekçesi, maddi varlık koşullarında hızlı bir bozulmaya yol açmaktadır. Jared Diamond'ın yeni kitabı *Collapse*'de açıkladığı gibi, küresel kapitalist toplumun, uygarlıkların daha önceki ekolojik çöküşlerine benzer biçimlerde, ekolojik bir çöküntüye uğrama ihtimalinden kaygı duyulması artık rasyonedir.

Kısacası, her şeyin piyasaya, yani sermaye birikimine dönüştüğü bir dünyada, insan toplumunu ve gezegeni bölmekte ve tehlikeye düşürmekte olan temel sorunlar daha da kötüleşmeye yazgılıdır. Sürüp gitmekle olanın politik önemi Batı'daki solun savaş sonrası siyasetinin rasyonel kapitalizm fikrinin başlangıcından türetilmiş olduğunu anımsadığımızda açık seçik bir biçim kazanmaktadır. Bu durum hem sosyal demokrasi hem de Avro-komünizm olarak adlandırılan şey açısından geçerliydi. Savunulan şey yeni, istikrarlı, örgütlü, uzlaşmacı ve rasyonel kapitalizm bağlamındaki radikal bir reformdu. Önde gelen bir Avrupalı Marksist entelektüel olan Lucien Goldmann'ın bu inancı ifade edişi gibi: "Örgütlü kapitalizm" terimiyle, devlet müdahalelerine dayalı düzenleme mekanizmalarının ortaya çıkartılması yoluyla, sürekli bir ekonomik kalkınmayı ve içsel olarak yaratılan sosyal ve politik krizlerin tamamıyla ortadan kaldırılmasını olmasa bile, azaltılmasını olanaklı kılan çağdaş dönemi kastedi-

yoruz".³¹ Yine de bu durumun altında yatan saptama, görmüş olduğumuz gibi, tamamıyla yanlıştı. Keynes ve Schumpeter kapitalist düzenin rasyonel bir kapitalizme yönelik umutlarla süslenmiş tehlikeli çelişkilerini ifade ettilerse de, sonuçta egemen olan bu tehlikeli çelişkiler oldu. Tekelci aşamasındaki kapitalizm, bir kez daha durgunlukla karşı karşıya kaldığında, öz doğasına geri döndü: Ne pahasına olursa olsun birikimin acımasızca sürdürülmesi. Ezici çoğunluğa yönelik tüm anlamlı sosyal iyileştirme önlemlerinden vazgeçerek kabaca iktidarın gücüne bel bağladı: "Başka bir seçenek yok."

Bu iklim değişiminin sonucu sosyal demokrasinin politik bir hareket olarak dramatik bir düşüşe geçmesi oldu. 1981'de Francois Mitterand Fransa'nın ilk Sosyalist başkanı olarak seçildi. Ancak klasik sosyal demokrat ulusallaştırmaya ve talep desekleme stratejisi, sermayenin muhalefeti karşısında hızla çöktü. Mitterand'ın hala iktidarda olduğu yalnızca birkaç yıl sonra Fransa yüzünü neo-liberalizme doğru döndü. Mitterand'ın başarısızlığı yaygın biçimde sosyalizmin başarısızlığı olarak yansıtıldı, ancak aslında işaret ettiği, bir kez İkinci Dünya Savaşı sonrası büyüme döneminin sona ermesi ve kapitalizmin elementer biçimine dönüş yapması ile birlikte, artık sosyal demokrat politikanın önüne dikilmiş olan engellerdi. Sol siyaset, nüfusun gücüne yaslanan kitlesel bir hareket seferberliğine sahip olmaksızın rasyonel kapitalizmle uyumlu rasyonel reformları uygulamaya dayanmıştı. Ama sistem açısından kabul edilebilir olan anlamlı reformlara tanınan aralık, hiçlik noktasına kadar daraltılmıştı.

Sovyet bloğunun çöküşü artık kapitalizmin evrenselleşmesinin önünde görünür hiçbir engelin bulunmayışı ve dolayısıyla da sistem açısından artık kendisini kuzu kılığında göstermek için de hiçbir nedenin bulunmayışı anlamında işleri daha da kö-

31) István Mészáros, *The Power of Ideology* (New York: New York University Press, 1989), 63'den alıntı.

tüleştirdi. 1990'larda başlamak üzere dünya, hem işçilere yönelik muamele hem de küresel hiyerarşinin alt sıralarında bulunan ülkelere yönelik egemenliği açısından kalpsizce davranan, çıplak kapitalizme doğru daha da dramatik bir kaymaya tanık oldu. Hem yukarıdan sınıf mücadelesi hem de emperyalizmi, kapitalizmin Soğuk Savaş'taki zaferinin ardından yoğunlaştı.

Elbette henüz her şey kaybedilmiş değil. Avrupa hâlâ refah devleti ve sosyal demokrasiden arta kalanları elinde tutuyor. Ancak, işçi sınıfının tarihsel kazanımları, neo-liberal saldırganlık karşısında hızla eriyor. Avrupa Birliği genişlerken, Türkiye gibi, kendisine üye olan ya da üye olma beklentisi içinde olan ülkeler, hâlâ kendilerinin; sosyal demokrasi tarafından onarıları daha rasyonel bir kapitalist düzenle birleştiklerini hayal ediyorlar. Ancak, AB'nin kendisi hızla öbür tarafa; daha elementer bir kapitalizme doğru kaymaktadır. Avrupa sosyal demokrasisine katılmak üzerine inşa edilmiş bir stratejiyi benimsemek çekiciliklerinden yoksun kalmış bir amentüyü benimsemek ve artık, hatta şimdi bile yerine getirilemez olan bir dizi vaade doğru uzanmaktır. Sonuç hayal kırıklığı olmaya yazgılıdır. Durgunluğun sürekliliği (Britanya'nın Üçüncü Yolu gibi) ortada bir yolu, neo-liberalizmin kendisini kolaylaştıran bir yol olmanın haricinde, imkânsız kılmıştır. Rasyonel bir kapitalizme yönelik rasyonel bir siyaset olarak sosyal demokrasi, uzlaşmaz bir kapitalizme yönelik uzlaşmacı bir kapitalist siyasete dönüşmüştür.

Açık seçik olan sonuç, sol açısından, sermayenin mantığı ile uyumlu bir rasyonel siyaset alanının mevcut olmadığıdır. Tersine yönelik tüm niyetlerin yanılısına olduğu ortaya çıkmıştır. Yine kapitalizmin sağın rasyonel siyaseti olarak ele alınabilecek herhangi bir şey ortaya koymayı başaramamış olduğu da aynı biçimde doğrudur. Durgunluğun geri dönüşü ve neo-liberal küresel yeniden yapılanmayla birlikte, muhafazakârlık her alandaki sermaye birikiminin önündeki tüm engelleri kaldırarak yapılan bir "serbest piyasa kapitalizmi" çalışmasına indirgenmiştir. So-

nuç sosyal ve kültürel hayatın tüm cephelerinin, ailede, toplulukta ve toplumda derin krizler yaratan biçimde metalaştırılmasıdır. Üstelik, sistem, kendisini destekleyen sosyal altyapıda daha da büyük kesintiler ve daha da büyük insani fedakârlıklar talep ederek, görünür bir çıkış bulunmaksızın durgunlaşmaya devam etmektedir. Schumpeter'in vurgulamış olduğu gibi, hiçbir ekonomik sistem, özellikle de kapitalizm, kendi özgün mantığını sınırsız biçimde takip etmesine izin verildiğinde ayakta kalmaz. Sonunda kendi kendisinin altını oyacaktır. "Serbest piyasa kapitalizmi" fikri artan sınıfsal kutuplaşma, tekelleşme, spekülasyon, militarizm ve emperyalizm çağında tehlikeli bir yanılsamadır. Sağın herhangi bir ciddi ya da rasyonel temelden yoksun olan siyaseti, hızla açık barbarlığın yırtıcı kültürü haline dönüşmektedir: Açık ırkçılığın, savaşın, emperyalizmin, cinsiyetçiliğin, kökten dinciliğin yeniden ortaya çıkışı. Durgunluk ruzağına yakalanmış ve kendi aşağıya doğru iniş mantığını izlenmeye terk edilmiş böyle bir toplumun nihai olarak, ekonomik çöküş yoluyla değil, barbarlığın küresel bir çapta yoğunlaşması yoluyla kendi kendisini ve ulaşım alanındaki tüm her şeyi tahrip edecektir.

Bu da bizi sorunun kapitalizmin ta kendisi olduğu temel hakikate geri döndürmektedir. Mevcut halde elde edilmesi her ne kadar zor olursa olsun, tek yol, sosyalizmdir; sosyalizm, yani, sosyalist hareketin her zaman anladığı anlamıyla sosyalizm: Devrimci, demokratik, eşitlikçi, çevreci, kitlesel katılımı ve seferberliği gerekli kılan sosyalizm. Böylesi bir toplumun yaratılmasındaki sorunlar muazzamdır. Ancak, "muazzam", Daniel Singer'in bir zamanlar söylemiş olduğu gibi, "imkânsız ile'eş anlamlı değildir."⁽⁴⁾ Eğer, "her bir insanın özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu" istikrarlı, adil, eşitlikçi bir dünyayı istiyorsak büyüyen bir sosyalist hareket tarafından ileri doğru sürüklenen sosyalizme doğru uzun bir yürüyüşten başka

4) *Is Socialism Doomed?* (New York: Oxford University Press, 1988), 277.

bir seçenek mevcut değildir. Daha şimdiden küreselleşme karşıtı hareketten Nepal tepelerindeki cesur devrimci gençliğe kadar uzanan bir yelpazenin; yeni bir şafağın işaretleri mevcuttur. Şimdi kendimizi adamamız ve desteğimizi sunmamız gereken, bu yeni devrim kuşağının ta kendisidir.

Afrika'ya Bir Uyarı: ABD'nin Yeni Büyük Emperyal Stratejisi

Emperyalizm, kapitalizm açısından bir değişmezdir. Fakat sistem evrime uğradıkça çeşitli evrelerden geçer. Günümüzde dünya, ABD'nin büyük küresel egemenlik stratejisinin damgasını vurduğu yeni bir emperyalizm çağını deneyimlemektedir. İşlerin nasıl değişmiş olduğuna ilişkin belirtilerden bir tanesi, petrole odaklanmış bir denetim uğruna yaşanan bir kapışmanın gerçekleştiği Afrika'nın da aralarında olduğu tüm anakaralarda kalıcı üsleri bulunan ABD ordusunun, gerçekleştirdiği bütün operasyonlarda, hakikaten küresel bir nitelik kazanmış olmasıdır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden hemen sonra gelen on yılda Birleşik Devletler'deki elit fikriyat, ABD'nin Soğuk Savaş yılları boyunca gerçekleştirdiği müdahaleleri şemsiyesi altında yürüttüğü ve George Kennan'ın "çevreleme siyaseti" olarak adlandırdığı şeyle kıyaslanabilecek nitelikteki büyük bir ABD stratejisinin yokluğundan sık sık yakınmaktaydı. Kilit soru, ulusal güvenlik çözümlemecisi Richard Haass'ın Kasım 2000'de dile getirdiği üzere, Birleşik Devletler'in hâlihazırda varolan "güç fazla-

sını", dünyayı yeniden şekillendirmek üzere nasıl kullanacağını belirlenmesi sorusuydu. Haass'ın, yeni Bush yönetiminin Dışişleri Bakanı olan Colin Powell'ın politika planlama direktörlüğüne acilen atanmasına da kuşkusuz katkıda bulunmuş olan yanıtı, ABD'nin küresel egemenliğini gelecek on yıllar boyunca güvence altına almayı amaçlayan bir "Emperyal Amerika" stratejisi geliştirmek şeklindeydi. Yalnızca birkaç ay önce de, gelecekteki Bush yönetiminin en üst düzey isimleri arasında yer alacak olan Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Lewis Libby ve diğer kişilerin imzalarıyla birlikte, Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi ismini taşıyan bir raporda, daha çıplak anlamda askeri bir nitelik taşımakla birlikte, oldukça benzeri bir büyük strateji sunulmuş durumdaydı.⁽¹⁾

Bu yeni büyük emperyal strateji, ABD'nin, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Afganistan'ı ve Irak'ı işgal etmesiyle birlikte bir gerçeklik halini aldı ve hemen ardından Beyaz Saray'ın 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklamalarıyla da resmiyet kazandı. Harvard'daki Olin Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün müdürü ve Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin kurucu üyelerinden Stephen Peter Rosen, *Harvard Magazine*'de yeni emperyal saldırıyı özetlemek üzere şunları yazdı:

Askeri güç bakımından ezici bir üstünlüğe sahip olan ve bu gücü diğer devletlerin içsel davranışlarını etkilemek üzere kullanan bir politik birim, imparatorluk olarak adlandırılır. Birleşik Devletler, toprak kontrolünü ya da imparatorluğun deniz aşırı tebaasını yönetmeyi

1) Haass'ın görüşleri John Bellamy Foster'ın, *Monthly Review* 55, sayı 1 (Mayıs 2003):1-10'da yayınlanan "Imperial America and War," ("Emperyal Amerika ve Savaş") başlıklı yazısında irdelenmiştir; Project for the New American Century, *Rebuilding America's Defenses*, (Eylül 2000), <http://www.newamericancentury.org/>. Türkçesi, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi* içinde, Kalkedon Yayınları, 2006, İstanbul

amaçlıyor olmadığından, biz, dolaylı da olsa, muhakkak ki bir imparatorluğuz. Eğer bu doğruysa, hedefimiz bir rakiple savaşmak değil, kendi emperyal konumumuzu sürdürmek ve emperyal düzeni devam ettirmektir. Emperyal savaşlar için planlama yapmak konvansiyonel uluslararası savaş planlaması yapmaktan farklıdır... Düzeni yeniden sağlamak için yapılan emperyal savaşlar [caydırma kaygıları tarafından] o kadar da sınırlandırılmış değildir. Psikolojik etki bakımından; yani imparatorluğa cezadan muaf kalınarak meydan okunamayacağını göstermek bakımından, azami miktarda güç, mümkün olan en kısa süre zarfında kullanılabilir ve kullanılmalıdır... [E]mperyal strateji, imparatorluğa meydan okuyacak güçlü ve düşman yapıların ortaya çıkmasını: eğer gerekirse savaş yoluyla, eğer mümkünse emperyal asimilasyon yoluyla engellemek üzerine odaklanır⁽²⁾

Yale Üniversitesi'nde askeri tarih ve deniz kuvvetleri tarihi profesörü olan John Lewis Gaddis ise, 2002'nin sonlarında, *Foreign Policy* dergisinde yorumda bulunurken, kısa bir süre içinde Irak'ta meydana gelecek olan savaşın amacının, "Fırat'ın kıyılarındaki Agincourt'u*" yaralamak olduğunu dile getirmişti. Bu, öylesine büyük bir güç gösterisi olacaktı ki, tıpkı 5. Henry'nin on beşinci yüzyılda Fransa'da elde ettiği zaferdeki gibi, jeopolitik manzara gelecek on yıllara uzanan bir biçimde değiştirilecekti. Gaddis'e göre nihayetinde söz konusu olan, "uluslararası sistemin tek bir hegemon"; Birleşik Devletler tarafından "idare edilmesi"ydi. Hegemonyanın, Birleşik Devletler tarafından bütün dünyada önleyici etkinlikler gerçekleştirilmek suretiyle bu bi-

2) Stephen Peter Rosen, "The Future of War and the American Military," *Harvard Magazine* 104, no. 5 (Mayıs-Haziran 2002): sf. 19-31

çimde sağlama alınması, Gaddis'in yorumuna göre, "yeni bir büyük dönüşüm stratejisinden" başka bir anlama gelmiyordu.³⁾

BÜYÜK STRATEJİNİN DOĞASI

Clausewitz'in zamanından bu yana taktik, askeri çevrelerde, "çatışmalarda birlikleri kullanma sanatı" olarak; strateji ise "savaş kazanmak için çatışmaları kullanma sanatı" olarak tarif edilir.⁴⁾ Bunun aksine, "büyük strateji" düşüncesi, Edward Meade Earle ve B. H. Liddel Hart gibi askeri stratejiler ve askeri tarihçiler tarafından klasik olarak savunulduğu biçimiyle, bir devletin savaşma potansiyelinin, o devletin politik ekonomik hedefleri ile bütünleştirilmesine gönderme yapar. Tarihçi Paul Kennedy'nin *Grand Strategies in War and Peace* (Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler) (1991) adlı yapıtında gözlemlediği gibi: "gerçek bir büyük strateji" ... "on yıllar, hatta belki yüzyıllar boyunca iş görmesi gereken politikaların evrimi ya da bütünleştirilmesi bakımından," savaşla ilgili olduğu kadar (belki bundan daha çok) barışla da ilgilidir.⁵⁾

Büyük stratejiler, madenler ve su yolları gibi kaynakları, ekonomik zenginlikleri, halkları ve askeri bakımdan önemli mevkiileri içeren coğrafi bölgelerin bütününün egemenliğine hasredilmiş olan yönelimleri itibarıyla, jeopolitik bir niteliğe sahiptirler. Geçmişin en başarılı büyük stratejileri, güçlerini geniş coğrafi alanlarda uzun zaman dilimleri boyunca koruyabilmiş olan uzun süreli imparatorlukların stratejileri olarak görülmektedir. Bu nedenle, büyük strateji tarihçileri çoğunlukla on dokuzuncu

3) John Lewis Gaddis, "A Grand Strategy of Transformation," *Foreign Policy* (Kasım-Aralık 2002): Sf. 50-57.

4) Clausewitz, Paul Kennedy içerisinde alıntılanmıştır, *Grand Strategies in War and Peace* (New Heaven: Yale University Press, 1991), Sf. 1.

5) Edwin R. Earle, (der.), *Makers of Modern Strategy*, (Princeton: Princeton University Press, 1948); B. H. Liddel Hart, *Strategy*, (New York: Praeger, 1967); Kennedy, (der.), *Grand Strategies*, Sf. 1-4.

yüzyıl İngiltere İmparatorluğu (Pax Britannica) ve hatta antik Roma İmparatorluğu (Pax Romana) üzerine yoğunlaşırlar.

Bugün Birleşik Devletler açısından söz konusu olan artık kürenin salt bir kısmının denetimi değil; gerçek bir küresel "Pax Americana"dır. Kimi yorumcular ABD'nin son emperyal saldırısının, Bush yönetiminde yer alan küçük bir yeni muhafazakârlar hizbinin işi olduğunu düşünseler de, gerçeklik, ABD'nin iktidar yapısı dahilinde, ABD imparatorluğunu genişletme zorunluluğu üzerine varılmış olan geniş fikir birliğine dayalıdır. Yönetimi eleştirenlerin de katkılarıyla yakın zaman önce yayımlanmış olan bir derleme şu başlığı taşımaktadır: *The Obligation of Empire: United States' Grand Strategy for a New Century* (İmparatorluk Yükümlülüğü: Birleşik Devletler'in Yeni Bir Yüzyıl İçin Büyük Stratejisi).⁶⁾

Ivo. H. Daadler (Brookings Enstitüsü'nde kıdemli öğretim görevlisi ve Howard Dean'in dış politika eski danışmanı) ile James M. Lindsay (Clinton'un başkanlığı döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev aldı; şimdilerde ise Dış İlişkiler Konseyi başkan yardımcılığını yürütüyor) birlikte yazdıkları bir kitap olan *America Unbound*'da (Hudutsuz Amerika), Birleşik Devletler'in uzun zamandır, çok taraflılık tarafından üstü örtülmüş olan "gizli bir imparatorluğa" sahip olduğunu ileri sürüyorlar. Bush Beyaz Saray'ının "imparatorluğu yalnızca Amerika'nın gücü üzerine inşa etmek" biçimindeki tek taraflı politikası, işleri yalnızca, imparatorluğun gizli karakterinin üzerindeki örtüleri çekip alması ve uyuğu olan devletlere daha az bel bağlamak suretiyle, bir bütün olarak sahip olduğu gücü azaltması ölçüsünde değiştirmiştir. Daadler ve Lindsay'e göre, Birleşik Devletler şimdilerde, ABD'nin hem kendi ulusal çıkarları uyarınca hem de dünyayı "demokratik emperyalizm"le uyumlu biçimde yeniden şekil-

6) James J. Hentz, (der.), *The Obligation of Empire: United States' Grand Strategy for a New Century* (Lexington, Kentucky: University of Kentucky Pres, 2004).

lendirmek üzere, bütün bir küreye hakim olmasını sağlamak isteyen "hegemonisi" düşünürlerin komutası altındadır. Fakat böylesi saldırgan bir tutumun ABD politikalarının tarihsel menziline çok da dışında olmadığına işaret etmektedirler. Tek taraf- lılıklı bir emperyal yönelim Theodore Roosevelt'e kadar geri gö- türülebilir ve Truman ile Eisenhower yönetimleri dönemindeki Soğuk Savaş evresinin başlarından beri de mevcuttur. Bununla birlikte, Daadler ve Lindsay, ABD'nin peşine takılmış olan diğer büyük güçlerle birlikte, daha kooperatif bir strateji yürütmesi olanacağını, bir imparatorluğu yönetmek açısından daha üstün bir yaklaşım olarak görmektedirler.⁷⁾

Ancak böylesi kooperatif bir emperyalizme, hegemonun gücü bir kere zayıflamaya başladıktan sonra ulaşmak daha da güçleş- mektedir. Yalnızca Birleşik Devletler'in artan ekonomik rekabet- ten dolayı çektiği sıkıntılardan değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkışından dolayı da NATO ittifakı zayıfla- mıştır. Washington'un Avrupalı uyrukları, ABD'ye doğrudan doğruya meydan okuyamıyor olsalar bile, her zaman onun ön- derliğini kabul etmemektedirler. Böylesi koşullara yakalanan, hâlâ silahlı ve tehlikeli olmakla birlikte zayıflamakta olan bir he- gemonik gücün yüz yüze kaldığı ayartma, tek tarafıllıkçı bir bi- çimde davranarak ve ganimetleri tekeline alarak gücünü yeni- den inşa etmeye ve hatta genişletmeye girişme ayartmasıdır..

'YENİ AMERİKAN YÜZYILI' UĞRUNA SAVAŞ

Kapitalizm, ekonomik boyutları bakımından dünya çapında bir sistemdir; fakat politik bakımdan, farklı ekonomik gelişme oranlarına sahip olan birbirine rakip devletlere bölünmüştür. Eşitsiz kapitalist gelişmenin çelişkisi Lenin tarafından 1916 yı- lında *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı yapıta klasik biçimde ifade edilmiştir:

7) Ivo H. Daadler ve James M. Lindsay, *America Unbound* (Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, 2005), Sf. 4. 5, 40-42, 194.

Kapitalizm koşulları altında nüfuz bölgelerinin, çıkarların, sömürgelerin vs.'nin paylaşılması bakımından, paylaşmaya katılanların sahip oldukları gücün, bunların sahip oldukları genel ekonomik, mali, askeri vb. gücün hesaba katılmasından başka hiçbir inandırıcı temel mevcut olamaz. Ve bu paylaşmaya katılanların gücü eşit bir derecede değişmemektedir, çünkü kapitalizmde farklı girişimlerin, tröstlerin, sanayi kollarının ya da ülkelerin gelişimi eşit bir biçimde gerçekleşmez. Almanya, yarım yüzyıl kadar önce, o zamanki İngiltere'nin gücüne kıyasla sahip olduğu kapitalist güç dikkate alındığı zaman, şefil, önemsiz bir ülkedir. Rusya'yla kıyaslandığı zaman Japonya da yine benzer oranda önemsizdi. Emperyalist kuvvetlerin sahip oldukları göreceli gücün on ya da yirmi yıllık bir süre içinde, değişmeden kalması "inandırıcı" mıdır? Kesinlikle inandırıcı değildir.⁽⁸⁾

Dünyanın küresel bir ekonomik dönüşüm geçirmekte olduğu artık geniş çevreler tarafından kabul edilmektedir. Yalnızca, bir bütün olarak dünya ekonomisinin büyüme oranı yavaşlamakla kalmıyor, fakat aynı zamanda Birleşik Devletler'in göreceli ekonomik gücü de zayıflamaya devam ediyor. 1950'de dünya GSYİH'sının yaklaşık yarısına sahip olan Birleşik Devletler'in 2003'teki payı beşte birin biraz üzerine kadar düştü. Aynı şekilde, 1960'ta, dünyanın küresel doğrudan yabancı yatırım stokunun neredeyse yarısına sahipken, bu yüzyılın başında bu oran yüzde 20'yi biraz aşıyordu. Goldman Sachs'ın ileriye dönük tasarımlarına göre Çin, 2039 itibarıyla dünyanın en büyük ekonomisi olarak Birleşik Devletleri yakalayabilir.⁽⁹⁾

8) V. I. Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939), Sf. 119.

9) Richard B. Du Boif, "U.S. Empire," *Monthly Review* 55, no. 7 (Aralık 2003): 1-2; Dominic Wilson ve Roopa Purushothaman, "Dreaming with BRICs," *Goldman Sachs Global Economics Paper*, no. 99 (1 Ekim 2003), Sf. 4, <http://www.gs.com/>

ABD'nin gücüne karşı gelişmekte olan bu tehdit, Washington'un "Yeni Amerikan Yüzyılı" için zemin hazırlamaya yönelik saplantısını körüklemektedir. Washington'un halihazırdaki müdahaleciliği, küresel egemenliğine yönelik uzun vadeli garantiler sağlayacak olan stratejik varlıkları güvence altına alacak kısa vadeli ekonomik ve askeri üstünlüğünün avantajlarından yararlanmayı hedeflemektedir. Amaç, potansiyel rakipleri, küresel düzeyde ya da en azından belirli bölgeler dahilinde ABD'ye meydan okumalarını sağlayabilecek olan hayati önemdeki bazı stratejik varlıklardan yoksun bırakırken, ABD'nin gücünü de doğrudan doğruya genişletmektir.

2002 tarihli *Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi*, şu duyuruyu yapıyordu: "Kuvvetlerimiz, potansiyel düşmanlarımızı, Birleşik Devletler'in sahip olduğu gücü geride bırakmak ya da bu güçle eşitlenmek umuduyla askeri yapılanmalar gerçekleştirmeye çalışmaktan caydıracak kadar güçlü olacaktır." Fakat büyük strateji katıksız askeri gücün ötesine uzanır. Potansiyel rakipler karşısındaki ekonomik avantajlar kapitalistler arası rekabetin gerçek sermayesidir. Bu nedenle, ABD'nin büyük stratejisi askeri güçle sermayeyi, ticareti, dolanın değerini ve stratejik hammaddeleri denetim altına alma çabasını bütünleştirmektedir.

ABD'nin stratejik amaçlarının en açık sıralanışı, belki de, Brandeis'te uluslararası ilişkiler profesörü ve Olin Enstitüsü'nde araştırma yardımcısı olan Robert J. Art tarafından, *A Grand Strategy for America*'da (Amerika İçin Bir Büyük Strateji) sunulmuştur. "Bir büyük strateji" diye yazıyor, "bir ulusun liderlerine, hangi amaçların peşinden gitmeleri gerektiğini ve bu amaçlara ulaşmak için ülkelerinin askeri gücünden ne biçimde faydalanacaklarını söyler." Art, Birleşik Devletler için böylesi bir büyük stratejiyi kavramsallaştırırken, önem sırasına göre altı adet "her şeyin üstünde yer alan ulusal çıkar" sıralamaktadır:

- Birincisi, Amerikan anavatanına yönelik bir saldırıyı önleyin;
- İkincisi, büyük güçler arasındaki Avrasya savaşlarını ve

mümkünse, böylesi savaşları daha olası kılan yoğun güvenlik rekabetlerini engelleyin;

- Üçüncüsü, makul bir biçimde fiyatlandırılmış ve güvenli petrole erişimi koruyun;

- Dördüncüsü, açık bir uluslararası ekonomik düzeni koruyun;

- Beşincisi, yurtdışında demokrasinin yayılmasını ve insan haklarına saygıyı yaygınlaştırın ve iç savaşlardaki soykırımları veya kitlesel cinayetleri önleyin;

- Altıncısı, küresel çevreyi, özellikle küresel ısınmanın ve şiddetli iklim değişikliğini kötü etkilerine karşı koruyun.

Kısacası ulusal savunma, yani "anavatanın" dış saldırılara karşı savunulması gereğinden sonra gelen en yüksek üç stratejik öncelik:

(1) Dünya iktidarının anahtarı olarak görülen Avrasya kalpgahı üzerindeki geleneksel jeopolitik hegemonya hedefi;

(2) dünya petrol kaynakları üzerindeki denetimin sağlama alınması ve;

(3) küresel kapitalist ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir.

Artı, Washington'un bu amaçları yerine getirmek için Avrupa ve Doğu Asya'da (Avrasya'nın büyük güç yoğunlaşmaları olan iki kıyı kenarı) ve (dünya petrol rezervlerinin büyük bir çoğunluğunu içeren) İran Körfezi'nde "ileri-üslenmiş kuvvetler bulundurması" gerektiğini ileri sürmektedir. "Avrasya, dünya halklarının büyük çoğunluğunu, kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir bölümünün ve dünya ekonomik büyümesinin büyük bir parçasının olduğu kadar askeri güçlerinin büyük bir kısmını da anavatanıdır." Bu nedenle ABD'nin büyük emperyal stratejisinin, Güney-Orta Asya'nın kilit petrol bölgelerinden başlayarak, bu bölgedeki hegemonyasını güçlendirmeyi amaçlıyor olması hayati bir öneme sahiptir.⁽¹⁰⁾

10) Robert J. Art, *A Grand Strategy for America* (Ithaca: Cornell University Press, 2003), Sf. 1-11.

Afganistan ve Irak'taki savaşlarla bu ülkelerin işgal edilmesinin onaya çıkardığı sorunların hâlâ çözüme kavuşturulamamış olmasıyla birlikte, Washington, bu ülkelerin komşusu olan çok daha güçlü bir devlete, İran'a yönelik "önleyici" bir saldırı tehdidini her geçen gün tırmandırmaktadır. Bu bakımdan öne sürülen temel gerekçe ise, İran'ın, nükleer silah kapasitesini geliştirmesini er geç sağlayacak olan uranyum-geliştirme programıdır. Bununla birlikte, Birleşik Devletler'in İran'la ilgilenmesinin başka nedenleri de var. Kendisinden önceki Irak gibi, kanıtlanmış petrol rezervleri bakımından Suudi Arabistan'ın hemen ardında ve Irak'ın önünde ikinci sırada yer alan İran, önde gelen bir petrol gücüdür. Bu nedenle, İran'ın kontrol altına alınması, Washington'un İran Körfezi'ni ve bu bölgedeki petrol rezervlerini hâkimiyeti altına alma hedefi açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Üstelik, İran'ın jeopolitik önemi, Ortadoğu'nun çok daha ötesine uzanmaktadır. Muazzam fosil yakıt rezervlerine sahip olan Hazar Denizi de dâhil olmak üzere tüm Güney-Orta Asya'nın denetimini hedefleyen Yeni Büyük Oyun'da İran, (tıpkı Afganistan örneğinde olduğu gibi) kilit bir ödül durumundadır. ABD'nin stratejik planlamacıları Rusya'nın, Çin'in, İran'ın ve (muhtemelen Japonya'nın da dâhil olduğu) diğer Orta Asya ülkelerinin, ABD ile Batılı devletlerin dünya petrol ve gaz pazarındaki boğucu hâkimiyetlerini kırmak üzere, içinde ekonomik bakımdan ve bir enerji anlaşması dahilinde bir araya gelecekleri ve böylelikle de dünya güçler dengesinde Doğu'ya doğru genel bir kaymanın temelini yaratacakları bir Asya enerji-güvenlik boyunduruğu konusunda saplantılı korkular beslemektedirler. Hâlihazırda dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olan Çin, fosil yakıtlara yönelik talebi hızla artıyor olmakla birlikte, enerji güvenliğine sahip değildir. Bu durumu kısmen İran ile Orta Asya devletlerinin enerji kaynaklarına daha fazla erişerek çözmeye girişmektedir. ABD'nin, Hindistan'la, yakın bir zaman önce, Washington'un Hindistan'ın nükleer güç olma statüsünü destekle-

mesiyle birlikte daha güçlü bir ittifak kurmak üzere gerçekleştirdiği girişimler, açıktır ki Güney-Orta Asya'nın denetimini ele geçirmeyi amaçlayan Yeni Büyük Oyun'un bir parçasıdır; ki bu da Britanya ile Rusya arasında Asya'nın bu bölgesinin denetimini ele geçirmek için on dokuzuncu yüzyılda oynanan Büyük Oyun'u anımsatmaktadır.¹¹¹

AFRİKA İÇİN YENİ KAPIŞMA

Eğer Asya'da yürürlüğe sokulmuş olan bir "Yeni Büyük Oyun" mevcutsa, büyük güçler bakımından "Afrika İçin Yeni Bir Kapişma" da mevcuttur.¹¹² 2002 tarihli *Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi*, "küresel terörle savaşın" ve ABD'nin enerji güvenliğinin garanti altına alınmasının, Birleşik Devletler'in Afrika'ya yönelik taahhütlerini artırmasını gerekli kıldığını ilan etmiş ve bu kıtada bölgesel güvenlik düzenlemeleri oluşturmak üzere "istekliler koalisyonları" oluşturulması çağrısında bulunmuştu. Hemen ardından, ABD'nin (görevi ABD'nin Sahra Altı Afrika'sındaki askeri operasyonlarını yürütmek olan) Almanya'nın Stuttgart kentinde üslenmiş olan Avrupa Komutanlığı, (kabaca Fildişi Sahili'nden Angola'ya kadar uzanan) Gine Körfezi dahilinde ya da çevresinde bulunup da zengin petrol üretimine veya zengin petrol rezervlerine sahip olan devletleri merkeze alarak, Batı Afrika'daki etkinliklerini artırdı. ABD ordusunun Avrupa Komutanlığı, 2003 kadar yakın bir tarihte bu alanda hemen hiçbir şey yapmazken, şimdilerde vaktinin yüzde 70'ini Afrika meselelerine adamaktadır.¹¹³

11) Noam Chomsky, *Failed States* (New York: Metropolitan Boks, 2006), Sf. 254-55; Lutz Kleveman, *The New Great Game* (New York: Grove Press, 2004).

12) Bkz. Pierre Abramovici, "United States: The New Scramble for Africa," *Le Monde Diplomatique* (İngilizce basım), Temmuz 2004; "Revealed: The New Scramble for Africa," *The Guardian*, 1 Haziran 2005.

13) Fred Kempe, "Africa Emerges as a Strategic Battlefield," *Wall Street Journal*, 25 Nisan 2006.

Şimdi Dış İlişkiler Konseyi başkanı olan Richard Haass tarafından, *More Than Humanitarianism: A Strategic U.S. Approach Toward Africa* (Yardımseverlikten Daha Fazlası: Afrika'ya Yönelik Stratejik Bir ABD Yaklaşımı) başlıklı 2005 tarihli konsey raporuna yazılan önsözde, bu duruma dikkat çekilmiştir: "On yılın sonlarına doğru Sahra Altı Afrika'sı, ABD'nin bir enerji ithalatı kaynağı olarak, en az Ortadoğu kadar önem kazanacak gibi görünmektedir."¹⁴⁾ Batı Afrika yaklaşık altmış milyon varillik kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Bu bölgedeki petrolün kü-kürt oranı düşüktür; ABD ekonomisi tarafından ödüllendirilen işlenmeye elverişli ham petroldür. ABD organları ve düşünce üretim kuruluşları, bu on yılın ikinci yarısında küresel ekonomiye girecek olan her beş yeni petrol varilinden bir tanesinin Gine Körfezi'nden geleceğini; Gine Körfezi'nin ABD'nin petrol ithalatındaki payının 2010 itibarıyla yüzde 15'ten yüzde 20'nin üzerine, 2015'te ise yüzde 25'e yükseleceğini tahmin etmektedirler. Nijerya, ABD'nin ithal ettiği petrolün zaten yüzde 10'unu karşılamaktadır. Angola ABD petrol ithalatının yüzde 4'ünü sağlamaktadır, bu oran on yılın sonuna doğru iki katına çıkabilir. Yeni rezervlerin keşfedilmesi ve petrol üretiminin yaygınlaşması, aralarında Ekvator Ginesi, São Tomé ve Príncipe, Gabon, Kamerun ve Çad'ın da bulunduğu diğer bölge devletlerini başlıca petrol ihracatçıları haline getirmektedir. Moritanya'nın 2007 ile birlikte petrol ihracatçısı bir devlet haline geleceği öngörülmektedir. Doğuda Kızıldeniz'le batıda ise Çad'la komşu olan Sudan önemli bir petrol üreticisidir.

Halen ABD'nin Afrika'daki esas kalıcı askeri üssü, Birleşik Devletler'e, dünya petrol üretiminin dörtte birinin geçtiği deniz-yolları bölgesinin stratejik denetimini sağlayan, Afrika Boynuzu'ndaki Djibouti'de 2002 yılında kurulmuş olan askeri üstür.

14) Dış İlişkiler Konseyi, *More Than Humanitarianism: A Strategic U.S. Approach Toward Africa*, 2006, Sf. xiii.

Djibouti üssü aynı zamanda Sudan petrol boru hattına da oldukça yakındır. (Fransız ordusu Djibouti'de uzun zamandır önemli bir varlık göstermektedir ve ayrıca Sudan sınırındaki Çad, Abec-he'de de bir hava üssüne sahiptir). Djibouti üssü, ABD'nin şimdi stratejik çıkarları açısından hayati bir öneme sahip olduğunu düşündüğü ve Afrika'yı çapraz biçimde kesen geniş petrol şeridinin (ki bu şerit, doğuda 994 mil uzunluğundaki Higleig-Port Sudan petrol boru hattının güneybatısından, Batıda 640 mil uzunluğundaki Çad-Kamerun petrol boru hattına ve Gine Körfezi'ne doğru uzanan oldukça geniş bir şerittir) doğu ucuna egemen olmasını sağlamaktadır. Uganda'daki yeni bir ABD ileri operasyon üssü Birleşik Devletler'e, bu ülke petrollerinin büyük bir çoğunluğunun bulunduğu Güney Sudan'ı egemenliği altına alma potansiyeli vermektedir.

Batı Afrika'da, ABD ordusunun Avrupa Komutanlığı, şimdi Senegal'de, Mali'de, Gana'da, Gabon'da ve güneyinde Angola ile komşu olan Namibya'da, havaalanlarının geliştirilmesi, kritik malzemelerin ve yakıtın ön konumlandırılması ve ABD birliklerinin hızlıca yerleştirilmesi için geçiş anlaşmalarını içeren ileri operasyon merkezleri kurmuştur.¹⁵⁾ 2003'te, Batı Afrika'da bir karşı terörizm programı başlatmış ve 2004 Mart ayında ABD Özel Kuvvetleri, Washington'un terör örgütleri listesinde de yer alan "Salafist Group for Preaching and Combat" (Salafist Savaş ve Söz Grubu) adlı yapıya karşı Orta Afrika'nın kuzey ülkeleri ile birlikte düzenlenen askeri operasyonlara doğrudan doğruya katılmıştır. ABD Avrupa Komutanlığı, Gine Körfezi'nde, Gine Körfezi Muhafızı adlı bir kıyı güvenliği sistemi geliştirmektedir. Aynı zamanda Avrupa Komutanlığı'nın, Hint Okyanusu'nda bulunan Diego Garcia'daki ABD deniz üssüyle rekabet edebilmesini sağlayacak bir deniz üssünün São Tomé ve Príncipe'de kurulması planları yapılmaktadır. Yani Pentagon, Gine Körfezi'nde, geniş

15) Dış İlişkiler Konseyi, *More Than Humanitarianism*, Sf. 59.

trans Afrika petrol şeridinin batı bölümünü ve şimdilerde burada keşfedilmekte olan yaşımsal petrol rezervlerini denetimi altına almasını sağlayacak bir askeri yapılanmayı tesis etmek üzere oldukça saldırgan bir biçimde hareket etmektedir. 2005'te gerçekleşen ve ABD'nin Batı Afrika'daki askeri uygulamalarının bir başlangıcı olan Flintlock Operasyonu'na, ABD Özel Kuvvetleri'ne bağlı 1000 asker katıldı. ABD Avrupa Komutanlığı, Gine Körfezi'ndeki hızlı reaksiyon gücü için gerekli gördüğü uygulamaları bu yaz boyunca yürütecektir.

Burada bayrak, ticareti takip etmektedir: büyük ABD ve Batı petrol şirketlerinin tümü Batı Afrika petrolleri için birbirleriyle kapişmakta ve güvenlik talebinde bulunmaktadır. *Wall Street Journal*'ın 25 Nisan'da çıkan sayısında belirtildiği üzere, ABD ordusunun Avrupa Komutanlığı, ABD şirketlerinin Afrika'daki rollerini, "bütünleşik ABD tepkisinin" bir parçası olarak genişletebilmek üzere, ABD Ticaret Odası'yla birlikte çalışmaktadır. Afrika'nın petrol kaynakları uğruna gerçekleştirilen bu kapişmada, eski sömürgeci güçler olan Britanya ile Fransa da, Birleşik Devletler'le rekabet halindedir. Bununla birlikte, Barılı emperyalist güçlerin bölge üzerindeki denetimini garanti altına almak üzere askeri bakımdan ABD ile yakın işbirliği yürütmektedirler.

ABD ordusunun Afrika'daki yapılanması, sık sık, hem terörizmle savaşmak hem de Sahra Altı Afrikası'nın petrol bölgelerinde gittikçe artmakta olan istikrarsızlığa karşı koyabilmek için gerekli olduğu ileri sürülerek meşrulaştırılmaktadır. Sudan, 2003 yılından bu yana, (ülkenin esas petrol kaynaklarının bulunduğu) güneybatısındaki Darfur bölgesinde yoğunlaşan ve hükümetle bağlantılı milis kuvvetleri tarafından bölge halkına yönelik olarak gerçekleştirilen kitlesel cinayetler ve sayısız insan hakları ihlalleriyle sonuçlanan bir iç savaşın ve etnik çatışmaların içine çekilmiştir. Yeni petrol ülkeleri olan São Tomé ve Príncipe (2003) ile Ekvator Ginesi'nde (2004) de yakın zaman önce darbe girişimleri olmuştur. ABD tarafından desteklenen bir gü-

venlik ve istihbarat aygıtıyla korunmakta olan vahşi bir baskıcı rejimle yönetilen Çad da 2004'te bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. 2005'te, Moritanya'da, ülkenin ABD tarafından desteklenen güçlü adamı Ely Ould Muhammet Taya'ya karşı başarılı bir darbe gerçekleşmiştir. Angola'da, otuz yıl boyunca süren ve Güney Afrika ile birlikte, Jonas Savimbi önderliğindeki UNITA adlı terörist orduyu örgütleyen ABD tarafından kışkırtılıp körüklenen iç savaş, Savimbi'nin 2002'deki ölümünü takip eden ateşkese dek sürmüştür. Bölgesel hegemon durumunda olan Nijerya rüşvet, ayaklanma ve organize petrol hırsızlıklarına boğulmuştur; Nijer Deltası'nda üretilen petrolün önemli bir kısmı, 2004'ün başlarında günlük 300.000 varil petrol, yolsuzluklar tarafından hortumlanmaktadır.¹⁶⁾ Nijer Deltası'ndaki silahlı ayaklanmanın tırmanışı ve ülkenin Müslüman kuzeyi ile Müslüman olmayan güneyi arasındaki çatışma potansiyeli ABD'nin başlıca endişeleri arasındadır.

Dolayısıyla ardı arkası kesilmeyen çağrılar yapılmakta ve ABD'nin Afrika'daki "insani müdahaleleri", sözüm ona meşrulaştırıcı gerekçe sıkıntısı çekmemektedir. Dış İlişkiler Konseyi'nin *More Than Humanitarianism* (Yardıms severlikten Daha Fazlası) adlı raporu, 'ABD ve müttefiklerinin', Sudan'da bulunan Darfur'da "Güvenlik Konseyi'nin bunları yapmasının önüne geçildiği takdirde, yaptırımları ve eğer gerekirse, askeri müdahaleyi de kapsayan uygun eylemlerde bulunmaya hazır olması gerektiğinde" ısrar etmektedir. Bu arada politik çevrelerde ve uzmanlar arasında ABD ordusunun fazla zaman geciktirmeksizin Nijerya'da bir müdahale gerçekleştirebileceği fikri yaygın biçimde devrededir. *Atlantic Monthly*'nin muhabiri Jeffrey Taylor Nisan 2006'da Nijerya'nın "yeryüzündeki en büyük başarısız devlet" haline geldiğini ve bu devletin daha ileri düzeyde istikrarsızlaş-

16) Uluslararası Stratejik İncelemeler Merkezi, *A Strategic U.S. Approach to Governance and Security in the Gulf of Guinea*, Temmuz 2005, 3.

masının ya da radikal İslamcı güçlerin eline geçmesinin, "ABD'nin korumaya yemin etmiş olduğu verimli petrol rezervlerini" tehlikeye atacağını yazmıştır. "O günün gelmesi, Irak seferindekinden çok daha kitlesel bir askeri müdahalenin habercisi olacaktır".⁽¹⁷⁾

Yine de, ABD'nin büyük stratejileri, gerçek meselenin Afrika devletlerinin kendileri ve bu devletlerde yaşayan halkların refahı olmayıp, petrol ve Çin'in Afrika'da gitgide büyüyen varlığı olduğu konusunda nettirler. *Wall Street Journal*'ın "Stratejik Bir Savaş Alanı Olarak Ortaya Çıkan Afrika" başlıklı yazıda da dile getirildiği gibi, "Çin, bu kıtayla olan ticari münasebetlerini geçen beş yıl içinde üç misli büyüterek yaklaşık 37 milyar dolara çıkarmak; enerji varlıklarını kilit altına almak; Sudan rejimi gibi rejimlerle ticaret anlaşmaları yapmak ve Afrika'nın gelecekteki seçkinlerini Çin üniversitelerinde ve askeri okullarında eğitmek yoluyla Afrika'yı daha fazla küresel güç arayışının cepine hatlarından birisi haline getirmiştir." Dış İlişkiler Konseyi de *More Than Humanitarianism*'de benzer bir biçimde, öncelikli tehdidin Çin'den gelmekte olduğunu belirlemektedir: "Çin, Afrika'daki stratejik bağlamı değiştirmiştir. Bugün Çin, Afrika'nın her tarafındaki doğal kaynak zenginliklerinin denetimini ele geçirmekte, temel altyapı projelerinde Batılı sözleşmecilerle fiyat rekabetine girmekte ve rekabetçi avantajını güçlendirmek üzere düşük faizli borçlar ve daha başka özendiriciler sağlamaktadır."⁽¹⁸⁾ Çin, kullandığı petrolün dörtte birinden daha fazlasını Afrika'dan; esas olarak da Angola, Sudan ve Kongo'dan ithal etmektedir. Çin, Sudan'ın en büyük dış yatırımcısıdır. Nijerya'ya, etki alanını genişletebilmek amacıyla büyük para yardımlarında bulunmuş ve ayrıca bu ülkeye savaş jetleri satmıştır. ABD'nin

17) Dış İlişkiler Konseyi, *More Than Humanitarianism*, Sf. 24, 133; Jeffrey Taylor, "Worse Than Iraq?", *Atlantic*, Nisan 2006, Sf. 33-34.

18) Dış İlişkiler Konseyi, *More Than Humanitarianism*, Sf. 40

büyük stratejilerinin bakış açısından en tehdit edici olan durumsa, Çin'in 2004'te Angola'ya verdiği 2 milyar dolar tutarındaki düşük faizli borçtur. Bu para, Angola'nın, ekonomisini ve toplumsal yapısını neo-liberal çizgilere uygun biçimde yeniden şekillendirmesine yönelik IMF taleplerine karşı direnebilmesini sağlamıştır.

Dış İlişkiler Konseyi açısından, bütün bunlar Afrika'nın Batılı emperyalistlerce denetim altına alınmasına yönelen bir tehditten başka bir anlama gelmemektedir. Konsey raporu, Çin'in rolü veri alındığında, şunları söylemektedir: "Birleşik Devletler ve Avrupa, Afrika'yı, Fransa'nın bir zamanlar frankofon (Fransızca konuşan; ç.n.) gibi gördüğüne benzer bir biçimde, kendilerine ait bir *chasse gardé* [özel av alanı] olarak değerlendiremezler. Çin'in yalnızca kaynaklara erişme çabasında olmayıp aynı zamanda kaynak üretiminin ve dağıtımının denetimini ele geçirmeye, belki de bu kaynaklar azaldıkça kendisini öncelikli erişim konumuna yerleştirmeye çalışmasıyla birlikte, kurallar da değişmektedir." Konsey'in Afrika hakkındaki raporu, Çin'le, ABD ordusunun bölgedeki operasyonlarını genişletmesi yoluyla çatışmak konusunda öylesine büyük kaygılar beslemektedir ki, Reagan yönetimi döneminde Dışişleri Bakanlığı Afrika işleri dairesi başkanı yardımcısı olan Chester Crocker'dan başka hiç kimse raporu, "Birleşik Devletler'in ya da Batı'nın tek büyük erk olduğu ve ... amaçlarını geniş yetkilere sahip bir biçimde gerçekleştirdiği günlere yönelik nostaljik bir özlem duymakla itham etmemiştir".⁽¹⁹⁾

Kesin olan bir şey varsa o da ABD imparatorluğunun açgözlü bir petrol arama uğraşısı içerisinde Afrika'nın kimi bölümlerini kapsayacak biçimde genişlemekte olduğudur. Sonuçlar Afrika halkları açısından yıkıcı olabilir. Afrika uğruna gerçekleştirilen daha eski kavgıya gibi bu yeni kavgıya da, büyük güçler arasında kaynakları ele geçirmek ve yağmalamak uğruna verilmek-

19) Dış İlişkiler Konseyi, *More Than Humanitarianism*, Sf 52-53, 131.

te olan bir mücadeledir; maksat ne Afrika'nın gelişmesini sağlamak ne de Afrika halklarının refahını temin etmektir.

BÜYÜK BİR GENİŞLEME STRATEJİSİ

Hızla evrimleşen stratejik bağlama ve son yıllarda daha çıplak bir emperyalizme doğru yaşanan kaymaya karşın, iktidar yapılanmasının en tepesinde bulunanlar arasında, Başkan Jimmy Carter'ın eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin de belirttiği üzere, Birleşik Devletler'in "küresel egemenlik" peşinde koşması gerektiği konusunda varolan geniş mutabakattan türeyen ABD emperyal stratejisinin bir tutarlılığı bulunmaktadır.⁽²⁰⁾

Dış İlişkiler hakkındaki Konsey'in, ABD büyük stratejisinin Afrika'yı da kapsar bir biçimde genişletilmesini destekleyen, *More Than Humanitarianism* hakkındaki 2006 raporu, 1993-1997 arasında Clinton'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Anthony Lake ile Çevre Koruma Dairesi'nin Bush yönetimi altındaki eski başkanı olan Christine Todd Whitman'ın ortak başkanlığı altında kaleme alınmıştır. Lake, Clinton'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak, ABD'nin Clinton yönetimi dönemindeki büyük stratejisinin tayin edilmesinde önde gelen bir rol oynamıştı. John Hopkins Üniversitesi'ndeki İleri Uluslararası Çalışmalar Okulu'nda, 21 Eylül 2003'te yaptığı "Çevrelemeden Genişlemeye" başlıklı konuşmasında, Birleşik Devletler'in, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra "dünyanın hakim gücü olduğunu" ilan ederek şöyle demişti: "Dünyanın en güçlü ordusuna, en büyük ekonomisine ve en dinamik, çok-uluslu toplumuna sahibiz ... Piyasa demokrasilerine yönelik küresel bir tehdidi çevreledik; şimdi, bu demokrasilerin erişim alanını genişletmeyi hedeflemeliyiz. Bir çevreleme doktrininin ardılı bir genişleme stratejisi olmalıdır." Bu sözlerin tercümesi, dünya kapitalizminin etkin-

20) Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard* (New York: Basic Books, 1997), Sf. 3.

lik alanının, ABD'nin askeri-stratejik şemsiyesi altında genişlemesidir. Bu yeni dünya düzeninin asli düşmanları Lake tarafından "geri tepkiler veren devletler", özellikle de Irak ve İran olarak karakterize edilmiştir. Lake'in, Clinton'ın ilk dönemlerinde, Birleşik Devletler için büyük bir "genişleme stratejisi" belirlenmesi konusundaki ısrarı bugün ABD ordusunun rolünün sadece Orta Asya ve Ortadoğu'da değil, aynı zamanda Afrika'da da genişlemesiyle birlikte gerçeklik halini almaktadır.⁽²¹⁾

ABD'nin emperyal büyük stratejisi, yönetici sınıfın şu ya da bu kanadı tarafından Washington'da oluşturulan politikaların sonucu olmaktan çok, ABD kapitalizminin yirmi birinci yüzyılın başlangıcında kendisini bulmuş olduğu güç konumunun kaçınılmaz bir sonucudur. ABD'nin ekonomik gücü (en yakın müttefikleriyle birlikte) hızla ve açık bir biçimde gerilemektedir. Büyük güçler bundan yirmi yıl sonra da birbirleri karşısında ekonomik bakımdan aynı ilişkiler içinde kalacak gibi görünmemektedirler. Aynı zamanda ABD'nin dünya askeri gücü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte göreceli olarak artmıştır. Birleşik Devletler'in askeri harcamaları şimdi bütün dünyanın askeri harcamalarının yaklaşık yansını oluşturmaktadır; ki bu oran dünya üretimindeki payının iki ya da üç kat üzerindedir.

ABD'nin yeni büyük emperyal stratejisinin amacı, eşi görülmemiş bu askeri gücü, bütün tayfları kapsayan son derece geniş; şimdi artık bütün kıtaları kapsayan ve gelecek on yıllar boyunca Birleşik Devletler'e meydan okuyabilecek herhangi bir potansiyel rakibin ortaya çıkamayacağı bir egemenlik alanı yaratarak, ortaya çıkabilecek olan tarihsel güçleri önceden engellemektir. Bu, dünya kapitalizminin, özellikle de ABD kapitalizminin yayılması uğruna, kapitalist dünyanın çevre ülkeleri halklarına karşı

21) Anthony Lake, "From Containment to Enlargement," Johns Hopkins Üniversitesi İleri Uluslararası İlişkiler İncelemeleri Okulu'nda yapılan konuşma, 21 Eylül 2003, <http://www.miholyukeed/>

başlatılmış olan bir savaştır. Ama aynı zamanda bu savaş, "Yeni Amerikan Yüzyılı"nı sağlama alma savaşıdır ki bu proje içerisinde üçüncü dünya ulusları, daha geniş küresel bir jeopolitik mücadele dahilindeki "stratejik varlıklar" olarak görülmektedir.

Tarihin dersleri açıktır: dünya hakimiyetini askeri araçlarla ele geçirme girişimleri, kapitalizm koşullarında kaçınılmaz olmakla birlikte, başarısız olmaya mahkûmdurlar ve her zaman yalnızca yeni ve daha büyük savaşlara yol açabilirler. Dünya barışına bağlı olanların sorumlulukları, emperyalizmi ve emperyalizmin ekonomik köklerini, yani kapitalizmin kendisini sorgulayarak, ABD'nin yeni emperyal büyük stratejisine karşı direnmektir.

AÇIKLAMALAR:

1) 25 Ekim 1415 günü günümüz Fransı'nın kuzeybatısında bulunan, bugünkü adı Azincourt olan ovada meydana gelen ve ortaçağ savaş strateji ve taktiklerinin önemli oranda değişmesine neden olan savaşta 5. Henry komutasındaki oldukça zayıf İngiliz ordusunun kendisinden yaklaşık beş misli büyük olan Fransız ordusunu, uzun erimli oklar atan yaylar kullanan okçuların çabalarıyla bozguna uğratmasına atıfta bulunmaktadır. Bu savaş Fransız soylu sınıfının yansını yok etmiş ve Fransa'nın tekrar toparlanabilmesi için üç kuşağın geçmesi gerekmiştir.[ç.n.]

John Bellamy Foster

Kapitalizmin malileşmesi ve kriz

Kapitalizmde, son otuz yıl içinde ortaya çıkan değişimler, yaygın bir üçleme ile karakterize edilmektedir: Neoliberalizm, küreselleşme ve malileşme. Bunların ilk ikisi hakkında bir sürü şey yazılmış olmakla birlikte, üçüncüye dair çok daha az dikkat sarfedilmiştir. Yine de malileşme bugün anık giderek üçlemenin egemen gücü olarak görülmektedir. Kapitalizmin malileşmesi; iktisadi etkinliğin ağırlık merkezinin üretimden (ve hatta büyüyen hizmetler sektöründen) finansa doğru kayması günümüzün kilit sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Bu öge, kapitalizm yeni bir evreyle mi girdi sorusunun ortaya atılmasını herhangi bir başka görüngüden daha fazla zorlamaktadır. Sistem malileşmenin bir sonucu olarak değişmiş olmasına değişmiştir ama bu değişimin, üretim içindeki temel birikim sorununun aynı kalması nedeniyle, kapitalizmin bütünüyle yeni bir evresi olmaktan uzak olduğunu ileri süreceğim. Malileşme, bunun yerine, kapitalizmin tekelci evresinin, "tekelci-mali sermaye" olarak adlandırılabilir olan yeni bir melez evresiyle sonuçlandı.